

TK
19

TRINKOV KOLEDAR za leto 2019

izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" – Čedad

Zanj: predsednica Iole Namor

registriran na sodišču v Vidnu dne 29.12.1998 št. 30

Tisk: LithoStampa – Pasian di Prato, 2018

kdivantrinko@kries.it

tel., fax.: +39 0432 731386

Uredili: Iole Namor (odgovorna urednica), Margherita Trusgnach, Luisa Cher

Sodelovala: Lucia Trusgnach

Prevodi: Iole Namor

Slika na platnici: Napisi v kapelici nad Pikonam (Iole Namor)

Izdajo je omogočila

Dežela Furlanija Julijska krajina

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO – ČEDAD

TRINKOV KOLEDAR
2019

Skrb za jezik v ospredju delovanja paritetnega odbora

KSENIJA DOBRILA*

Zaščitni zakon za Slovence v Italiji št. 38/01 predvideva v 3. členu imenovanje in delovanje institucionalnega paritetnega odbora, ki ga sestavlja 20 članov, od teh je 10 predstavnikov slovenske manjšine. Odbor je državni organ in je uradno umeščen pri predsedstvu ministrskega sveta v okviru Direktorata za dežele, avtonomije in šport. Dejansko pa je odbor operativen pri predsedstvu Dežele Furlanije Julijske krajine. Sedaj, ko pišem te vrstice, lahko že z dokajšnjo gotovostjo sklepam, da se sedanji zasedbi paritetnega odbora izteka mandat. Pred dnevi je namreč ministrski svet odobril novi poslovnik, za katerega si je paritetni odbor skoraj štiri leta prizadeval, z namenom, da odpravi nekatere nedorečenosti predpisov in pravne praznine, ki so v preteklosti povzročale zaplete pri delovanju in so bile včasih vzrok za nesklepčnost. Po objavi odredbe v uradnem listu bo lahko odbor v sedanji sestavi posloval še največ za obdobje šestih mesecev. To pomeni, da se v letu 2019, lahko že v pomladnem času, obeta nova, četrta zasedba institucionalnega paritetnega odbora, seveda, če bodo postopki za imenovanje stekli pravočasno in brez zastojev.

Od umestitve sedanjega paritetnega odbora tistega sončnega in toplega 13. oktobra 2014 so minila dobra štiri leta. K predsedovanju tega državnega organa sem pristopila s prepletenostjo občutkov. Preplavljale so me slutnje odgovornosti do novih zadolžitev, tesnoba zaradi zahtevnosti

vsebin, radovedno pričakovanje novih znanj in izkušenj, zaskrbljenost pred neznanimi izzivi.

Med vsemi organi in telesi, ki tako ali drugače upravljajo ali sooblikujejo našo narodno skupnost, je paritetni odbor tista institucija, ki je javnosti morda še najmanj poznana. To ni nič čudnega, kajti njegova vloga ni neposredno jasno določena, saj jo opredeljujejo nekateri člani zaščitnega zakona ter poslovnik, obenem pa jo sproti oblikuje tudi delovanje organa samega preko sklepov, mnenj, posegov, avdicij v parlamentu, v deželnem ali v drugih upravnih svetih, pri odborih Sveta Evrope, pa tudi zapisniki posameznih zasedanj odbora samega.

Morda ni odveč informacija, da paritetni odbor nima samostojne upravne strukture, v smislu, da ne razpolaga z uradniškim osebjem, z lastnimi upravnimi prostori in s pisarniško opremo. Članstvo v odboru ni honorirano in sejnine niso predvidene. Večkrat se posamezniki obračajo na paritetni odbor z željo, da bi slednji reševal težave, ki jih imajo posamezni pripadniki slovenske skupnosti v odnosu do oblasti. Pri tem bi izpostavila dejstvo, da odbor sicer opozorila ali prijave kršitev sprejema v obravnavo, a jih uokvirja v splošno strategijo reševanja ključnih vprašanj, ki zadevajo zaščito; ne more pa reševati zadev posameznikov, ker nima ne instrumentov ne kadrov in tudi ni to njegova institucionalna naloga. Vsekakor vsakič, ko so se nosilci posebnih interesov, kot npr. Odbor kraških vasi, predstavniki staršev tržaških občinskih vrtcev s slovenskim učnim jezikom ali Kmečka zveza, zglasili pri paritetnem odboru, se je slednji vselej povezal z resorno upravo in se zavzel za rešitev izpostavljenih težav.

Po štiriletni izkušnji bi paritetni odbor sedaj opredelila kot organ, ki izvaja nadzor nad stanjem zaščite, kot jo opredeljujejo zakon št.38/01 in ostale norme, ki jih slednji navaja v uvodnih členih. Je institucija, ki opozarja javne upravitelje na nedoslednosti in lahko spodbuja procese izvajanja ter predlaga strategije za izboljšanje kakovostne ravni pravic narodne skupnosti. Pri tem gre izpostaviti dejstvo, da zaščitni zakon ne

nudi paritetnemu odboru nobenih sankcijskih vzvodov, preko katerih bi lahko ukrepal v primerih kršitve pravne norme.

Delovanju odbora sem sledila od vsega njegovega nastanka preko zapisov in poročil naših medijev; nekoliko bolj neposredno sem spremljala njegovo aktivnost nekaj let kot članica deželne posvetovalne komisije. Prave kompleksnosti vloge paritetnega odbora pa sem se zavedla šele v vlogi predsednice, ko sem se soočila z vsebino zapisnikov, ki so beležili vso zahtevnost prehojene poti od prve umestitvene seje daljnega 19. junija 2002. Prvi predsednik Rado Race, ki je odbor vodil do leta 2007, je dejansko oral ledino v težavnih političnih okoliščinah, ki niso bile naklonjene Slovencem v Italiji, bodisi na državni ravni kot tudi na krajevnih. To je še zlasti zaostrovalo in zaviralo nastavitve glavne naloge paritetnega odbora in sicer opredelitev geografskega obsega izvajanja zaščitnih norm. Kljub obstrukcijski dejavnosti nekaterih članov znotraj paritetnega odbora je Racetu uspelo nastaviti in izpeljati kompleksen postopek, ki se je leta 2007, v spremenjenih političnih okoliščinah, pod predsedovanjem Bojana Brezigarja, konkretiziral v odloku predsednika republike s priključenim seznamom 32 občin, v katerih se izvaja zaščitni zakon. V obdobju Brezigarjevega vodstva je takratni predsednik Furlanije Julijske krajine Renzo Tondo izdal prve odloke o vidni dvojezičnosti. Delo Bojana Brezigarja je leta 2012 prevzela predsednica Iole Namor. Pod njenim vodstvom je paritetni odbor, med drugim, opredelil pravilnik za dodeljevanje sredstev za rabo slovenščine v javni upravi; v tem obdobju je takratna deželna predsednica Debora Serracchiani podpisala odlok, s katerim je dežela določila ustanove in koncesionarje javnih storitev, ki morajo na osnovi zaščitnega zakona uporabljati slovenski jezik pri javnih napisih in v toponomastiki na območju poseljenosti avtohtone slovenske narodne skupnosti. V obdobju od leta 2002 do 2014 je institucionalni paritetni odbor dejansko nastavil normativno ogrodje zaščite.

Napočil pa je čas udejanjanja in implementacije ukrepov.

Ko v mislih preletim svoja dobra štiri leta predsednikovanja paritetnemu odboru, bi vse delovanje tega obdobja strnila v enotni pojem “skrb za jezik”, saj je jezik temeljno vprašanje vsake manjšinske skupnosti. Zadnja zasedba institucionalnega paritetnega odbora je lahko računala na ugodnejšo politično klimo. Člani, povečini strokovnjaki z različnih področij, so se dokaj redno udeleževali sej, zato je delovanje nemoteno potekalo, v duhu normalne in pričakovane dialektične izmenjave mnenj.

Vložili smo mnogo pozornosti za uveljavljanje slovenščine na vseh področjih in posegali pri nastajanju reformnih zakonov na deželni ravni, pri podzakonskih aktih vsedržavne šolske reforme, za jezikovno enakopravnost pri digitalizaciji javnih uprav, za uveljavljanje pravice do dvojezičnih dokumentov in pri odpravljanju ovir v zapisovanju imen in priimkov, ki vsebujejo strešice.

Že nekaj dni po umestitvi se je paritetni odbor takoj soočil z deželno reformo lokalnih avtonomij, ki v prvem predstavljenem vladnem osnutku sploh ni omenjala slovenske manjšine. Na avdiciji v deželnem svetu sem, v svojstvu predsednice, zato opozorila na pravice Slovencev v Italiji, ki izhajajo iz državnih zakonov, ustave in mednarodnih dogovorov. Tudi v svoji resoluciji je odbor deželi izpostavil zahtevo po določbah, ki bi, v okviru preustroja lokalnih avtonomij, priznavale rabo slovenščine, pa tudi po neobhodnem jamstvu ohranjanja avtonomije občin, kot to predvideva specifični člen Okvirne konvencije Sveta Evrope o varstvu manjšin.

Na področju deželne zdravstvene reforme si je paritetni odbor, preko avdicije z resorno odbornico Mario Sandro Telesco, s sestanki in dopisi, prizadeval za kadrovsko okrepitev slovenske sociopsihopedagoške službe za slovenske otroke in mladostnike in za razširitev njenega delokroga na goriško in videmsko območje. Večkrat je opozarjal na potrebo, da bi se rehabilitacija občutljivih skupin slovenskih uporabnikov morala izvajati v maternem jeziku.

Na področju šolske reforme se je zvrstilo precej dejavnosti in sicer od srečanja s šolsko ministrico Gianninijevo v Trstu, avdicije podpisane v senatu, srečanj z deželno odbornico Loredano Panariti, avdicij na paritetnem odboru z direktorjem Deželnega šolskega urada Igorjem Giacominiem in s poslanko Tamaro Blažina. V žarišču obravnave so bila vprašanja v zvezi s prilagajanjem šolske reforme pod oznako »Dobra šola« specifični slovenske šole, problem začetnega izobraževanja in usposabljanja učnega kadra, potreba po večji avtonomiji urada za slovenske šole. Večkrat je paritetni odbor opozoril na arbitrarno ukinitvev pedagoške enote tega urada, ki jo je sestavljalo 8 učiteljev in profesor; slednja je neprekinjeno do leta 2012 nudila storitve šolam na osnovi zakona Belci/Škerk iz leta 1973. V različnih dokumentih in na omizjih je bilo s tem v zvezi izpostavljeno tudi neizvajanje 14. člena zaščitnega zakona, ki je specifično predvideval ustanovitev slovenskega urada na Zavodu za pedagoško inovacijo in evalvacijo. Večkrat smo sogovornike neposredno in z dopisi opozarjali na nerešeno vprašanje priznanja Sindikata slovenske šole. Šolsko ministrstvo in tudi direktorja deželnega šolskega urada smo nekajkrat opozorili na težavnost dostopa do slovenščine na spletnih šolskih platformah in na dejstvo, da so na spletnih seznamih imena šol nepravilno zapisana, ker ne sprejemajo ali napačno pretvorijo šumnike; isto se dogaja tudi s seznamami, ki navajajo imena učnega osebja in učencev.

Vprašanje pravilnega zapisovanja slovenskih imen in priimkov je bilo pogostoma na dnevnem redu na zasedanjih paritetnega odbora tudi v zvezi z različnimi dokumenti, ki jih izstavlja deželna civilna motorizacija. Pomankljive storitve v slovenskem jeziku v uradih, ki urejajo prometna dovoljenja in problem nepravilnega navajanja slovenskih imen in priimkov, so bili predmet razprave tudi v obliki avdicij z glavno direktorico deželne Direkcije za infrastrukturo in teritorij in s pokrajinskimi direktorji civilne motorizacije.

Vse zgoraj navedene zadeve so bile predmet večkratne obravnave v

Trstu z vladno komisarko in prefektinjo, pa tudi v Rimu na zasedanjih vladnega omizja. Iz vseh teh srečanj s političnimi predstavniki in s funkcionarji različnih uprav izhaja predvsem spoznanje, da težave, ki jih imamo Slovenci v Italiji v zvezi z digitalizacijo v javni upravi, izvirajo iz velikih zamud, ki jih ima država na področju tehnološke poenotenosti digitalnih sistemov in procesov. Vsaka uprava oz. posamezno ministrstvo razpolaga z lastnim računalniškim sistemom, ki je nastajal v različnem času, z raznolikimi kombinacijami, mehanizmi in z vmesniki, ki med seboj ne komunicirajo. Zamuda, s katero je državni statistični urad ISTAT v mesecu oktobru objavil slovensko digitalno različico popisnih vprašalnikov, samo potrjuje zgoraj navedeno ugotovitev.

Najpomembnejša vprašanja s področja zaščite je podpisana v zastopstvu paritetnega odbora izpostavila tudi na srečanju z ostalimi predstavniki civilne družbe slovenske narodne skupnosti pri predsedniku republike Sergiu Mattarelli in skupno s predsednikoma krovnih organizacij SKGZ in SSO v Rimu na avdiciji s posvetovalnim odborom Sveta Evrope, ki je preverjal izvajanje okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin. Na dnevnem redu zasedanj je bila pogostoma prisotna tudi kompleksna problematika slovenske narodne skupnosti na Videmskem, ki so jo zavzeto predstavljali trije dejavni člani Fabrizio Dorbolò, Iole Namor in Giuseppe Firmino Marinig. Slednji je tudi opravljal funkcijo podpredsednika paritetnega odbora in je vseskozi opozarjal na potrebo po preverjanju spoštovanja dvojezičnosti v občinah, ki so zaobjete v obseg začitnega zakona.

Na začetku mandata je bilo v žarišču pozornosti takrat še nerešeno vprašanje sedeža špeterske dvojezične šole, tega posebnega bisera našega zamejskega šolstva.

Paritetni odbor je nekajkrat tudi obravnaval zahteve in različnim institucijam naslovljene prijave nekega rezijskega združenja, ki je terjalo revizijo postopka geografske opredelitve območja poseljenosti in zaščite.

Člani odbora so vsakič ugotavljali, da so bili zahtevki neustrezni z roki pritožbenih ugovorov, predvsem pa neskladni z dejstvom, da je občina Rezija vsa leta redno predstavljala deželi vloge za namenska sredstva, ki jih za zaščito slovenske manjšine predvideva zakon št. 38/01. Zato je bilo potrebno rezijskemu združenju vsakič tudi predočati princip zaščitnega zakona, čigar določila nudijo jamstva posameznikom in skupnostim, ki se prepoznavajo kot pripadniki slovenske avtohtone manjšine, večinskemu narodu in ostalim skupnostim pa zakonska norma ne krati nobenih pravic, ničesar ne vsiljuje in ničesar ne kakorkoli omejuje.

Institucionalni paritetni odbor je vzel na zasedanjih v pretres tudi nedopustno potezo političnega vodstva Videmske pokrajine v zvezi s publikacijo Trije jeziki za eno posebnost, namenjeno šolam ob priložnosti evropskega dneva jezikov. Knjižica je opisovala in pojasnjevala tri jezikovne pestrosti območja, toda pri opisu slovenske poseljenosti je izvzela šest večjezičnih občin (Ahten, Fojda, Neme, Prapotno, Tavorjana in Rezija), v katerih so Slovenci ena od priznanih avtohtonih skupnosti. Odbor je z dopisom opozoril, da je vsebina neskladna z določili zaščitnega zakona in predsedniškega odloka iz leta 2007 ter zavajajoča in neprimerna za razdeljevanje šolski mladini. Na avdiciji junija 2016 pred videmskim pokrajinskim svetom in predsednikom Pietrom Fontaninijem je podpisana skupno s kolegoma Mariničem in Dorbolojem predočila postopek s katerim je videmska pokrajina preko sklepa vključila v zaščitni zakon 18 občin na Videmskem, navedla namenske prispevke, ki jih vlaga država za promocijo dvojezičnega poslovanja pa tudi v razvoj območij v Kanalski dolini in v Terskih in Nadiških dolinah. Člani paritetnega odbora so ob tej priložnosti tudi opozorili na neobhodno potrebo, da se mladim nudi pravilne informacije o kulturnih, jezikovnih in etničnih identitetah upravljanega območja. Izpostavili smo, da sta večjezičnost in večkulturnost družbeno bogastvo tega prostora in obenem temeljni vrednoti Evropske Unije.

Vseskozi si je paritetni odbor tudi prizadeval za sistemsko ureditev rabe

slovenskega jezika v javni upravi. Dalj časa je ugotavljal dejavnike, ki so ovirali redno uvajanje dvojezičnosti in sicer nereden in zamudni dotok državnih namenskih sredstev in nekatere nedoslednosti javnih uprav pri vlaganju projektnih predlogov za te prispevke. Neposredne izkušnje in pritožbe, pa tudi primerjave in analize jezikovnih storitev na zaščitem geografskem območju, so pokazale izredno heterogeno sliko: zgodovinsko dvojezične občine so imele razvito obliko servisiranja v slovenščini, čeravno z nekaterimi jezikovnimi in terminološkimi pomanjkljivostmi, marsikje drugod pa so bili prevodi dokumentov, vzorcev, informacij za stranke zelo oporečni, včasih celo v povsem nerazumljivi skovanki med hrvaškim in slovenskim jezikom ... Razdrobljenost prispevkov in občasnost projektnih dejavnosti sta seveda bili razlog za neredno nameščanje uslužbencev z znanjem slovenščine, povečini le za krajše obdobje ter za posledično fragmentarnost in neučinkovitost dvojezičnih storitev. Velik problem je torej predstavljala kakovost prevodov in slovenskih besedil, še zlasti je prišlo do izraza pomanjkanje terminološke poenotenosti pravno-upravnih izrazov. Zasedili smo velike razlike in nedoslednosti v prevodih istih dokumentov, včasih celo v osebnih izkaznicah. Vsak urad za dvojezičnost je deloval nepovezano z ostalimi in se loteval prevodov istih besedil. Ugotovili smo, da je potrebno optimizirati obstoječa sredstva, tako iz vidika prevajalske stroke kot iz vidika proračuna ter si zastaviti za cilj poenotenje delovnih procesov in učinkovitost storitev.

Ko je naša slovenska poslanka Tamara Blažina v Rimu na Ministrstvu za finance uspela urediti poenoten in hkrati poenostavljen dotok namenskih prispevkov iz zaščitnega zakona, je paritetni odbor predstavil deželnemu odboru predlog za ustanovitev središčnega deželnega urada za slovenski jezik. Utemeljevali smo, da bo slednji organizacijsko, strokovno, terminološko ter z uporabo digitalne tehnologije lahko prevzel vlogo koordinatorja dejavnosti povezanih z rabo slovenščine v javni upravi. Predlagali smo tudi nastanek t.i. »mreže za slovenščino«, torej

sistema, ki bi povezoval vse občine, javne ustanove in deželne koncesionarje javnih storitev v interesno skupnost, ki ima kot skupni cilj kakovostno komuniciranje v slovenskem jeziku.

Predlog je naletel na pozitiven odziv s strani deželnih upraviteljev. Vsekakor je terjalo s strani paritetnega odbora triletno obdobje prizadevanj, prigovarjanj, pogovorov, avdicij, dopisovanj. Serracchianijeva deželna vlada je najprej morala nastaviti ustrezno zakonsko podlago, nato je poskrbela za razpis za zaposlitev načelnika urada in za razpise ter natečaj za mesta prevajalcev. Precej časa je minilo do dejanske namestitve slednjih ter do odobritve besedila konvencije mreže, katero je, sedaj že novi, deželni odbor Massimiliana Fedrige potrdil v mesecu oktobru.

Pred nami je torej dejanski zagon mreže, nastavitve še ostalega strokovno usposobljenega osebja, digitalizacija jezikovnih storitev in nastavitve spletnega terminološkega portala. Te dni je dežela tudi nastavila delovno telo, ki ga sestavljajo strokovnjaki s področja prava in jezikoslovja. Skupina strokovnjakov bo sproti proučevala terminološko rabo ustreznih pravno-upravnih izrazov na lokalni rabi in bo prevajalske smernice in napotke objavljala na deželni spletni strani v razdelku, namenjenem manjšinam.

Paritetni odbor je deloval v prepričanju, da z nastavljanjem sistema za kakovost javnih storitev v slovenskem jeziku lahko odločno pripomoremo k utrditvi družbenega statusa slovenskega jezika, uveljavljamo njegovo pojavnost in prisotnost kot polnopravni subjekt deželne jezikovne in kulturne raznolikosti.

Vprašanje rabe slovenščine v javni upravi pa je, po mnenju podpisane, le del neke širše skupne razvojne vizije, ki bi si jo morala manjšina zastavljati kot cilj za zajezitev marginalizacije Slovencev v Italiji ter za utrditev in za rast naše skupnosti, ki je v tem okolju ena od avtohtonih narodov.

Želim si, da bi v to smer še nadalje delovala tudi nova sestava paritetnega odbora. Mnogo izzivov in neuresničenih postavk s področja zaščite

je še pred nami, preveč, da bi jih naštela. Vsekakor, korak za korakom, postopno in vztrajno, z zasledovanjem konkretnih ciljev in z usklajenim delovanjem znotraj naše narodne skupnosti lahko marsikaj dosežemo.

*Predsednica Institucionalnega paritetnega odbora za slovensko manjšino

KOLEDAR

Januar

1	T	Mati Božija Marija – Novo leto	
2	S	Bazilij	
3	Č	Presveto Jezusovo ime	
4	P	Elizabeta	
5	S	Amelija	
6	N	Sveti trije kralji – DAN EMIGRANTA	●
7	P	Lucijan	
8	T	Severin	
9	S	Adrijan	
10	Č	Aldo	
11	P	Pavlin Oglejski	
12	S	Bernard	
13	N	2. nav. nedelja – Jezusov krst	
14	P	Odorik iz Pordenona	◐
15	T	Mauro	
16	S	Marcel	
17	Č	Anton Puščavnik	
18	P	Marjeta Ogrska	
19	S	Marij	
20	N	2. nav. nedelja – Fabijan	
21	P	Neža	○
22	T	Vincencij	
23	S	Emerencijana	
24	Č	Frančišek Saleški	
25	P	Spreobrnitev sv. Pavla	
26	S	Timotej	
27	N	3. nav. nedelja – Angela Merici	◐
28	P	Tomaž Akvinski	
29	T	Valerij	
30	S	Martina	
31	Č	Janez Bosko	

Februar

1	P	Brigita Irska	
2	S	Sviečnica	
3	N	4. nav. nedelja – Blaž	
4	P	Andrej Corsini	●
5	T	Agata	
6	S	Pavel Miki	
7	Č	Rihard	
8	P	Hieronim Em. – DAN SLOVENSKE KULTURE	
9	S	Apolonija	
10	N	5. nav. nedelja – Sholastika	
11	P	Lurška Mati božja	
12	T	Damjan	●
13	S	Foska	
14	Č	Ciril in Metod, Valentin	
15	P	Georgija	
16	S	Julijana	
17	N	6. nav. nedelja – Silvin	
18	P	Janez iz Fiesole	
19	T	Konrad	○
20	S	Silvan	
21	Č	Pier Damiani	
22	P	Sedež apostola Petra	
23	S	Polikarp	
24	N	7. nav. nedelja – Modesto	
25	P	Kalisto	
26	T	Viktor	●
27	S	Gabrijel	
28	Č	Roman	

Marec

1	P	Albin	
2	S	Neža Praska	
3	N	8. nav. nedelja – Marino	
4	P	Kazimir	
5	T	Adrijan – PUST	
6	S	Julijan – PEPELNICA	●
7	Č	Perpetua in Felicita	
8	P	Janez od Boga – DAN ŽENA	
9	S	Frančiška Rimska	
10	N	1. post. nedelja – 40 mučencev iz Sebaste	
11	P	Konstantin	
12	T	Alojzij Orione	
13	S	Kristina	
14	Č	Matilda	●
15	P	Lojza	
16	S	Hilarij	
17	N	2. post. nedelja – Patrik – Kvatarna nedelja	
18	P	Ciril	
19	T	Jožef	
20	S	Klavdija – POMLAD	
21	Č	Benedikt	
22	P	Lea	○
23	S	Walter	
24	N	3. post. nedelja – Severo	
25	P	Gospodovo oznanjenje	
26	T	Lara	
27	S	Lidija	
28	Č	Sikst	●
29	P	Evstasiji	
30	S	Amedeo	
31	N	4. post. nedelja – Benjamin	

April

1	P	Ugo	
2	T	Francisk	
3	S	Luigi Scrosoppi	
4	Č	Izidor	
5	P	Irene	●
6	S	Perina	
7	N	5. post. nedelja – tiha nedelja – Janez de la Salle	
8	P	Dionizij	
9	T	Max	
10	S	Ezekijel prerok	
11	Č	Stanislav	
12	P	Damjan	◐
13	S	Martin I.	
14	N	Cvetna nedelja – Ojčinca	
15	P	Anastazija	
16	T	Bernardka Lurška	
17	S	Katerina Tekakwitha	
18	Č	Velik četrtek – zadnja večerja	
19	P	Velik petek – vilija in post	○
20	S	Velika sobota – Jezus v grobu	
21	N	Velika noč	
22	P	Velikonočni ponedeljek	
23	T	Jurij	
24	S	Fidelis iz Sigmaringena	
25	Č	Marko evangelist – dan osvoboditve	
26	P	Marija, Mati dobrega sveta	
27	S	Hozana	◐
28	N	2 velik. nedelja – bela nedelja – Božja usmilnost	
29	P	Katarina Sienska	
30	T	Pij V.	

Maj

1	S	Jožef delavec – praznik dela	
2	Č	Atanzij	
3	P	Filip in Jakob, apostola	
4	S	Florijan	
5	N	3. velik. nedelja – Irene	●
6	P	Dominik Savio	
7	T	Flavija	
8	S	Benedikt II.	
9	Č	Izaija	
10	P	Antonin	
11	S	Fabij	
12	N	4. velik. nedelja – Poldo	●
13	P	Fatimska Mati Božja	
14	T	Matija ap.	
15	S	Sofija	
16	Č	Ubald	
17	P	Paskal Baylon	
18	S	Janez I. papež	○
19	N	5. velik. nedelja – Krispin	
20	P	Bernardin	
21	T	Viktor	
22	S	Rita	
23	Č	Deziderij	
24	P	Marija pomočnica	
25	S	Gregor	
26	N	6. velik. nedelja – Filip Neri	●
27	P	Agustin	
28	T	Emilij	
29	S	Maksim	
30	Č	Ivana Orleanska	
31	P	Marijino obiskanje	

Junij

1	S	Juštin	
2	N	Vnebohod – Marcelin – dan republike	
3	P	Sveto rešnje telo	●
4	T	Frančišek Caracciolo	
5	S	Bonifacij	
6	Č	Norbert	
7	P	Robert	
8	S	Viljem	
9	N	Binkosti – Majnca	
10	P	Diana	◐
11	T	Barnaba	
12	S	Gašper	
13	Č	Anton Padovanski	
14	P	Elizej	
15	S	Vid	
16	N	Sv. Trojica – kvatarna nedelja	
17	P	Diogene	○
18	T	Marina	
19	S	Gervasij in Protazij	
20	Č	Silverij	
21	P	Rajmund – POLETJE	
22	S	Pavlin iz Nole	
23	N	Sveto rešnje telo	
24	P	Rojstvo Janeza Krstnika	
25	T	Vilijem	◐
26	S	Rodolfo	
27	Č	Ema Krška	
28	P	Presveto srce Jezusovo	
29	S	Peter in Pavel ap.	
30	N	13. nav. nedelja – Mučenci rimske cerkve	

Julij

1	P	Teodorik	
2	T	Vivijana	●
3	S	Tomaž ap.	
4	Č	Elizabeta Port.	
5	P	Anton Marija	
6	S	Marija Goretti	
7	N	14. nav. nedelja – Klavdij	
8	P	Hadrijan	
9	T	Avguštin in drugi kitajski mučenci	◐
10	S	Amalija	
11	Č	Olga	
12	P	Mohor in Fortunat	
13	S	Henrik	
14	N	15. nav. nedelja – Kamil	
15	P	Bonaventura	
16	T	Karmelska Mati Božja	○
17	S	Aleš	
18	Č	Friderik	
19	P	Aurea	
20	S	Elija prerok	
21	N	16. nav. nedelja – Lovrenc	
22	P	Magda	
23	T	Brigita Švedska	
24	S	Kristina	
25	Č	Jakob	◑
26	P	Joahim in Ana	
27	S	Marija Magdalena	
28	N	17. nav. nedelja – Nazarij in Celzij	
29	P	Marta iz Betanje	
30	T	Peter Krizolog	
31	S	Ignacij	

Avgust

1	Č	Alfonz	●
2	P	Evzebij	
3	S	Lidija	
4	N	18. nav. nedelja – Janez M. Vianney	
5	P	Nives	
6	T	Jezusovo spremenenje na gori Tabor	
7	S	Kajetan	◐
8	Č	Dominik	
9	P	Tereza Benedekta	
10	S	Lovrenc	
11	N	19. nav. nedelja – Jasna Asiška	
12	P	Ivana	
13	T	Marko iz Avijana	
14	S	Maksimilijan Kolbe	
15	Č	Rožinca – Marijino Vnebovzetje	○
16	P	Rok	
17	S	Hijacint	
18	N	20. nav. nedelja – Helena	
19	P	Ludvik	
20	T	Bernard	
21	S	Pij X.	
22	Č	Devica Marija kraljica	
23	P	Roža	◐
24	S	Jernej ap.	
25	N	21. nav. nedelja – Ludvik IX.	
26	P	Aleksander	
27	T	Monika	
28	S	Avguštin	
29	Č	Janezov glavosek	
30	P	Gavdencij	●
31	S	Rajmund	

September

1	N	Egidij	
2	P	Ingrid	
3	T	Gregor	
4	S	Rozalija	
5	Č	Mati Terezija	
6	P	Diego	●
7	S	Regina	
8	N	Rojstvo Device Marije	
9	P	Sergej	
10	T	Nikolaj Tolentinski	
11	S	Prot in Hijacint	
12	Č	Marijino ime	
13	P	Janez Zlatousti	
14	S	Povišanje sv. Križa	○
15	N	Žalostna Mati Božja – kvatarna nedelja	
16	P	Kornelij in Ciprijan	
17	T	Robert Belarmin	
18	S	Jožef Kupertinski	
19	Č	Januarij	
20	P	Andrej Kim	
21	S	Matej ap. in ev.	
22	N	25. nav. nedelja – Mavricij	●
23	P	Pij iz Pietralcine – JESEN	
24	T	Anton M. Slomšek	
25	S	Sergij	
26	Č	Pavel VI.	
27	P	Vincencij Pavelski	
28	S	Venčeslav	●
29	N	Mihael, Gabrijel, Rafael nadangeli	
30	P	Hieronim	

Oktober

1	T	Terezija	
2	S	Angeli varuhi	
3	Č	Gerard	
4	P	Frančišek Asiški	
5	S	Marija Favstina Kowalska	●
6	N	27. nav. nedelja – Bruno	
7	P	Rožarska Devica Marija	
8	T	Ugo	
9	S	Dionizij	
10	Č	Danijel	
11	P	Janez XXIII.	
12	S	Serafin	
13	N	28. nav. nedelja – Edvard	○
14	P	Kalist I.	
15	T	Terezija V. Avilska	
16	S	Marjeta	
17	Č	Ignacij Antiohijski	
18	P	Luka evangelist	
19	S	Pavel od Križa	
20	N	29. nav. nedelja – Irena	
21	P	Uršula	●
22	T	Janez Pavel II.	
23	S	Janez Kapistran	
24	Č	Anton M. Klaret	
25	P	Darija	
26	S	Lucijan	
27	N	30. nav. nedelja – Evarist	
28	P	Simon in Juda Tadej ap.	●
29	T	Onorato	
30	S	German	
31	Č	Štoblank	

November

1	P	Vsi sveti	
2	S	Verne Duše – Vahti	
3	N	31. nav. nedelja – Silva	
4	P	Karel Boromejski	●
5	T	Zaharija in Elizabeta	
6	S	Lenart	
7	Č	Ernest	
8	P	Deodat	
9	S	Posvetitev lateranske bazilike	
10	N	32. nav. nedelja – Leon Veliki	
11	P	Martin iz Toursa	
12	T	Jozafat	○
13	S	Evgenij	
14	Č	Nikolaj Tavelić	
15	P	Albert Veliki	
16	S	Marjeta Škotska	
17	N	33. nav. nedelja – Elizabeta Ogrska	
18	P	Posvetitev bazilike sv. Petra in Pavla	
19	T	Matilda	●
20	S	Edmund	
21	Č	Darovanje Device Marije	
22	P	Cecilija	
23	S	Klemen I.	
24	N	Kristus kralj	
25	P	Katarina	
26	T	Leonard Port.	●
27	S	Valerijan Oglejski	
28	Č	Teodora	
29	P	Vsi frančiškanski svetniki	
30	S	Andrej ap.	

December

1	N	1. adv. nedelja – Eligij	
2	P	Vivijana	
3	T	Frančišek Ksaver	
4	S	Barbara	●
5	Č	Krispina	
6	P	Miklavž	
7	S	Ambrož	
8	N	2. adv. nedelja – Marijino brezmadežno spočetje	
9	P	Valerija	
10	T	Loretska Mati Božja	
11	S	Damaz I.	
12	Č	Guadalupska Mati Božja	○
13	P	Lucija	
14	S	Janez od Križa	
15	N	3. adv. nedelja – Silvija	
16	P	Adelajda	
17	T	Lazar iz Betanije	
18	S	Gracijan	
19	Č	Favsta	●
20	P	Dominik	
21	S	Peter – ZIMA	
22	N	4. adv. nedelja – Frančiska – kvatarna nedelja	
23	P	Viktorija	
24	T	Sveti večer	
25	S	Božič	
26	Č	Štefan	●
27	P	Janez ap. in ev.	
28	S	Nedolžni otroci, mučenci	
29	N	Sveta družina – David	
30	P	Evgen	
31	T	Silvester	

Vrata an lies

KD REČAN

*... po pot hodiš
tiho je.
Mierna je nuoc
pa duša ti trepeče,
na vieš zaki,
... šele kar prides
na prag toje hiše
an odpreš vrata
se čuješ doma ...*

(Aldo Klodič)

Ne odperji vrat, če na vieš, ka j' ta zad.
Imej zmieram odparte vrata za pekjarja an parjateljja.
Pried ku zapreš 'dne vrata, pogledi, če imaš druge odparte.
Na buli ku telè v nove vrata.
Če cieš odpriet vrata, nuci ključ.
Hlapac lahko odpre an zapre samuo vrata od hlieva.

Hiša brez vrat niema gospodarja.
Pridan človek odpre puno vrat.
Vsake vrata nučajo kjučavincó.
Gorkuo sarce ima zmieram odparte vrata.
Gor na zaparte vrata se na moreš zanašat.
Te k' ima dobro pamet, vie, kere vrata odpriet.
Ne vse vrata pejejo v Nebesa.
Za narest dobre vrata je treba imiet dobre daske.

Januar

Za napravn dobre daske si muoru ušafat dobar lies z dreva, ki je rasu na pravim prestoru: ne na vietru, če ne je biu lahko lažič, ne na odpartim, kier je imeu previc viej, an takuo napri.

Pa kar je bluo narbuj važno je, de je muoru bit usiečen v pravem cajtu.

Februar

Naši te stari so pravli, de narbuj pametno je bluo usiec drieru stare lune. Pa tud lune nieso ble vse te prave. Voštna stara luna je bla narbuj štietá, pa mojstri so poznal tud druge lune, ki so ble dobre za posebne potrebe. Pravli so, de v Benetkah hiše so zrasle na dobovih čojah, posiečenih tud tle po naši Benečiji januarja an februarja; tu uodi lies, posiečen v tistih miescah, rata tard ku kaman.

Marec

Vsi vemo, de nie vsak lies dobar za napravn daske. Za vrata so tle par nas narvic nuczal kostanjove, dobuove, masasanove, oriehové, čariešnjove, jesenove, borune an smriekove. Drug lies so nuczal pa za druge namiene: jauar je biu dobar za obdielat stapála za košpe an cokle; lipa, ki je lahna, za runat liesinca; ouša za kandreje an takuo napri.

April

Za imiet dobre daske nie bluo zadost usiec drierv prave lune, ga je bluo trieba tudi lepuro obdielat. Parva rieč je bla lepuro olupit/oskarbjat olup, da na bo gnjilielo po njim. Potle ga zažagat s posebno žago (ki so jo klical žago na talar an žago počeriešnico) v pravi mieri. An si muoru pried premislit, za ka boš nucu tiste daske.

Maj

Daske so nuczal za vic diel. So ble tiste buj debele za pode, štenge an ganke. Buj tanke an lepe za omare, vintule, mize, marajne, banke an takuo napri. An daske za vrata so ble posebne: buj močne za hišne vrata an purtone an buj lahne za notranje vrata. Tiste manj lepe, al pa buj viejaste, so jih nuczal pa za pode, za vrata od hlieva an šupe, skednje an senike.

Junj

Pried ku so daske ložli v dielo, so jih zložli kupe al pokoncu na križ al pa položene, stegnjene pod strieho v kakim senike, da so se vesušile. Takuo se nie bluo za bat, de se razkojejo al pa, de se stisnejo an narde rano. Daske kostanjove, pa tudi dobuove, pried ku so jih diel sušit, so jih ložli tu kako rojo, kjer je tekla uoda oku njih, da so se veprale od tanina. Kajšni pravejo, de so ble nieke posebne lune, zornade an tudi ure za usiec drierv, za de daske nieso pokinle al pa se stisinle. Poseben pravi dan je biu 21. dičemberja, muorla je pa bit stara luna.

Julij

Kar daske so ble parpravljene za jih diet tu dielo, so jih parvo zažagal tu miero. Potle so jih pouoblal an jim napravli zarieze “na lastuci rep”, takuo de so jih lahko zložli kupe brez nucat cveku, al pa so nuczal hlo-dene cveke.

So tud veriezal jame za ročaje an kjučavince. Za vrata je bluo trieba naprav tud okvir/korniz, kjer potle zabit kanker/tečaj za jih obiast.

Avgust

Po navad so farbal samuo hišne vrata. Tiste od hlieva al pa druge so jih pustil brez jih namazat. S cajtam je poskarbiela sama daska an je dobila sivo farbo, ki je ratuvala zmieram buj tamnena, dokjer nie začela gnjiliet al pa je strodnila zaradi daža an čarvi.

Setember

Hišne vrata so ble cele al pa doplih, de so se odperjale na dva kraja. Po navadi cele, brez okni, an vickrat lepue obdielane. Če so imiele laštre, je bluo okno zaparto z obdielano železno mriežo. Dostkrat na njih so ble veriezane liepe malinge. Tud obroči so bli lepue oklesani.

Par starim so imiel vrata preriezane na pu, takuo de se je moglo jih odpriet samuo gor na varh. Tuole so nual, kier nieso imiel cemina na ognjišču an kadiž je šu uon čez vrata.

Oktober

Hlievi, skednji, šupe an hlevčini so imiel vrata buj šklete, buj navadne, brez nič posebnega na njih; kajšankrat so miele malingo Sv. Antona al pa ki takega za zaščitit /ohranit žvino, ki je bla notar.

Kar so zidal senike po sanožetah, če so le mogli, so napravli lies gor na prestoru. Po navadi senik je imeu kamanove ziduove samuo ta zdol an potle je bluo skor vse leseno, tudi vrata an okna. Strieha pa s slamo pokrita.

November

Kiek posebnega na vratesh so ble kjučavince. Vickrat so bli kloštarji, ročice, narete iz lesa. So bli kloštarji, ki so zaperjal vrata na klin, drugi buj bistro udielani, kaki pa brez obedne skarbi an so služil samuo za daržat vrata zaparte pruoti vietru an dažu.

Dostkrat je bla zadost na rakla, uparta od zuna na zid, za katero so ble vrata parvezane. Nie bluo velike skarbi resno zaperjat: krast nie bla navada naših ljudi.

Dičember

Na vemo kake so an s katerega lesa so narete Nebeške vrata. Pa tiste, ki pustijo pasat notar pridne Benečane, muorjo šigurno bit dobuove al kostanjove!

Pa kier smo pred Božicjam, vam ciemo poviedat še adno posebnost go mez drevje. Božični drev smo, po dolinah, runal z brienjam; malo kaj-šan je nucu smrieko. Tisti buj pridni so zvartal no palco an nasadil na njo smriekove vieje.

Pa za de brienj al smrieka darži buj na duzim igle, jih muora usiec tri dni pred te zadnjo puno luno pred Božicjam. Al sta tuole nardil?

Vrata

MARGHERITA TRUSGNACH

*Skrinja zaveze ...
Vrata nebeška ...
Zgodnja danica ...*

Litanije so potekale napri
na pamet an brez dvomu.

Ki krat
sam pomisinla na tiste
vrata nebeške
an se jih domišljala vabljive
plave, pune bleščecih zvezdic.

Pa vrata na zemlji
nieso take,
kajšan krat spremljajo
puno krat veganjajo,

imajo an ključ za iti notar
an drug za iti von,
nie lahko jih odpriet,
se buj težkuo jih zad za sabo zapriet ...

Pregled leta 2018

IOLE NAMOR

Takratni predsednik deželne vlade Roberto Antonione in županja Bruna Dorbolò sta 3. maja 2001 prerezala trak in po enajstih letih od začetka gradnje slovesno odprla nov sedež Gorske skupnosti v Špetru. Nekaj mesecev kasneje je bil Antonione izvoljen v Senat, predsednik je postal Renzo Tondo in eno od njegovih prvih dejanj je bila ukinitvev desetih gorskih skupnosti FJK, ne da bi imel pripravljen načrt o tem, katera nova upravna ustanova naj bi prevzela njihove pristojnosti. 19. oktobra je bila Nadiška gorska skupnost razpuščena in nastopil je Tondov komisar Giuseppe Sibau.

Ob koncu leta 2002 je bil sprejet deželni zakon, s katerim so ustanovili Gorske komprenzorje, ki sicer niso nikoli zaživel, saj so bile leta 2003 deželne volitve, zmagal je Illy in vrnilo so se Gorske skupnosti sicer spremenjene in povečane po obsegu. Na našem teritoriju je tako nastala Gorska skupnost Ter Nadiža Brda, ki jo je goričan Adriano Corsi vodil od leta 2004 do leta 2008. Takrat se je Tondo vrnil na čelo dežele, ponovno je poslal vse upravitelje domov in imenoval Tiziana Tirellija za komisarja. Leta 2010 je Dežela FJK ustanovila Unije gorskih občin in leta 2011 je Tondo imenoval za izrednega komisarja dolgoletnega prijatelja Sibaua.

Zadnja levo-sredinska deželna vlada, ki ji je načelovala Debora Serracchiani, je ponovno reformirala krajevne uprave: pred štirimi leti je uki-

nila Pokrajine, ustanovila Medobčinske zveze in avgusta 2016 ukinila Gorsko skupnost Ter Nadiža Brda. Seveda tudi Fedrigova deželna vlada, ki je le nekaj mesecev na oblasti, je že napovedala novosti na tem področju in jih podkrepila z ustrezno postavko v deželnem proračunu: ponovno bo ustanovila Pokrajine, sicer verjetno z drugim imenom, koliko jih bo in s kakšnimi pristojnostmi, je odprto vprašanje. Obenem je začela rušiti medobčinske zveze.

Jasno je, da Dežela ravna z nami kot Penelopa, ki je čez dan tkala prt, ponoči ga je razparala in podnevi začela znova. Že skoraj dvajset let smo žrtve eksperimentiranja upravne arhitekture. Ni tu dovolj prostora, da bi povzeli večletno razpravo, predloge, polemike in predvsem da bi postavili koliko energij in mukotrpnih prepričevanj zavednih krajevnih upraviteljev, a tudi slovenskih predstavnikov na krajevni in deželni ravni, je bilo potrebnih, da bi v statutih, določitvi obsega in samem poimenovanju nastajajočih ustanov upoštevali prisotnost slovenske manjšine na Videnskem in spoštovali njene zakonsko zajamčene pravice. Vse je bilo zaman.

Težave na inštitucionalni ravni so glavni razlog zaradi katerega je sodelovanje med Benečijo in Posočjem zelo šibko in težko ga je postaviti na višjo raven. Naši sogovorniki namreč imajo zelo dobre, dinamične in kompetentne inštitucije, ki razmišljajo o razvoju Posočja v celoti: Posoški razvojni center in Zavod za turizem dolina Soče. V Benečiji ne le, da nimamo primerljivih ustanov, smo popolnoma razoroženi, saj so nam vzeli iz rok vsak vzvod upravljanja in oblasti.

Upravna avtonomija našega teritorija se je v teh letih še skrčila, naše občinske uprave gredo vse bolj vsaka po svoji poti, zgubile so tudi vsako pogajalsko moč z deželno upravo, zmanjkalo je skupno načrtovanje. Drobčen primer je vezan prav z našim zaščitnim zakonom. V Nadiških dolinah imamo pravico do dva uslužbenca za slovensko okence in deželni odbornik Roberti je dal možnost županom, da se dogovorijo, kako

nastaviti delo. Levosredinska župana Sovodnje in Srednjega, Cendou in Postregna, sta predlagala, da bi ustanovili en sam slovenski urad, ki naj bi bil v Špetru v službi vseh občin oz. prebivalcev naših dolin. Racionalen predlog, za katerega so se odločili v Terskih dolinah, ki bojo okence imeli na županstvu občine Bardo v Njivici, je bil v Nadiških dolinah zavržen in dva uslužbenca bosta delala po nekaj ur v vsaki od sedmih občin. Oblikovanje razvojnih načrtov in strategij, čezmejno sodelovanje so v takih pogojih, žal, iluzija.

Tudi zaradi tega srčno upamo, da bo zaživel beneško-posoški čezmejni grozd (takozvani cluster), ki združuje 25 občin z obeh strani meje, kakih 60 tisoč prebivalcev in želi ponuditi novo možnost konkretnega sodelovanja in pridobivanja evropskih sredstev. Upati je tudi, da bo imel več uspeha od podobnega dogovora o sodelovanju podpisanega pred skoraj dvajsetimi leti na Stari Gori. Zamisel o clusterju se je porodila na letošnjem tradicionalnem novoletnem srečanju v Kobaridu. Kljub velikim družbeno-ekonomskim razlikam (Posočje namreč cveti zlasti na področju turizma in se je v zadnjih desetletjih ekonomsko zelo opomoglo), imajo sosednje občine Benečije, Rezije, Kanalske doline in Posočja podobne težave glede ohranjanja poselitve in revitalizacije perifernih območij. Od tu pobuda za ustanovitev čezmejnega grozda, ki naj bi deloval v treh ključnih sektorjih: infrastruktura, turizem in energetski viri. Koordinacijo so zaupali mlademu tipanskemu županu Alanu Cecuttiju, ki je tudi pokrajinski predsednik Kmečke zveze. Čezmejni grozd so 26. septembra predstavili v Kobaridu, ko so si nekako zagotovili podporo Dežele FJK in Republike Slovenije, ki sta ju zastopala podpredsednik dežele Pierpaolo Roberti in slovenski minister Peter J. Česnik. Alan Cecutti in njegovi sodelavci so oktobra pobudo uspešno predstavili tudi v Bruslju.

A treba je pohiteti. Podatki, ki jih je konec marca 2018 objavilo italijansko finančno ministrstvo dokazujejo namreč, kar je vsakomur v Benečiji

jasno in sicer, da gre za eno od najbolj revnih predelov dežele FJK. Glede davčnih prijav v letu 2017 je namreč prišlo na dan, da je pet občin Nadiških dolin, katerim je treba dodati se Bardo in Tipano, na dnu lestvice. Zadnja je občina Dreka, kjer povprečni letni dohodek znaša 12.328 evrov. Rahlo boljša je situacija v občinah Podbonesec, Podutana in predvsem v Špetru, kjer prebivalci zaslužijo povprečno 19.296 evrov. Najbogatejši v deželi pa so v kraju Moruzzo, kjer je povprečni dohodek 26.483 evrov.

Drug zelo pomenljiv podatek je, da je bilo v letu 2017 v sedmih občinah Nadiških dolin le 4.213 davkoplačevalcev, od katerih je bilo 1.923 (približno 45%) upokojujencev, od januarja do septembra pa se je rodilo le 21 otrok. To pa ni nič čudnega saj se iz leta v leto v gorskih vaseh in občinah slabšajo storitve, spletne povezave slabo delujejo, pošto dobivajo le dvakrat tedensko, trgovine zapirajo, redke so tudi gostilne.

Tudi podatki o šolski populaciji so vse prej kot spodbudni. Če je res, da v šolskem letu 2018/2019 obiskuje Dvojezično šolsko središče v Špetru skupno 286 otrok, od katerih 148 v osnovni šoli in 66 v nižji srednji, je zaskrbljujoč podatek, da je v vseh Nadiških dolinah 283 učencev v osnovni in 209 dijakov v nižji srednji šoli. V občini Tipana je le 8 otrok v vrtcu in 10 v osnovni šoli, v Bardu je v vrtcu eden manj, v šoli jih je 25, v Reziji pa je 18 otrok v vrtcu, 14 v osnovni šoli in 12 v nižji srednji. V Kanalski dolini je v osnovni šoli 54 učencev v Ukvah in 127 na Trbižu, v trbiški nižji srednji šoli pa je 107 dijakov.

Potrebni so hitri in koreniti premiki na družbeno-gospodarskem področju na vsem slovenskem etničnem ozemlju videnske pokrajine. Zato je res dobrodošel beneško-posoški čezmejni grozd, a potrebni so tudi drugi ukrepi, najprej s strani italijanske države oz. dežele FJK, ki ima tudi ustavne obveznosti do Slovencev, ki živijo v goratih predelih Furlanije in so bili zaradi meje in hladne vojne zapostavljeni in obsojeni na nerazvoj. Na to odgovornost bi morala opozarjati svojo najbližjo sosedo tudi republika Slovenija. A tudi sama bi lahko kaj ukrenila v prid najbolj zahodnega slovenskega jezikovnega prostora.

Do velikih sprememb v Furlaniji je prišlo tudi na ravni videnske nadškofije in njene upravne ureditve. S prvim septembrom je stopila v veljavo reforma, ki predvideva krčenje števila dekanij od 24 na 8, župnije pa združuje v 56 pastoralnih zvez. Špeterska dekanija, ki je v bistvu bila slovenska, je izginila, postala je le enotna pastoralna zveza v okviru čedadjskega dekanata. Terske doline so postale del dekanije v Čenti, župnije Rezije in Kanalske doline pa so postale del nove ogromne dekanije Tolmeč, ki zaobjema vso Karnijo. Odločitev škofa, ki očitno ni upošteval kulturne in jezikovne raznolikosti Furlanije in niti dediščine Oglejskega patriarhata, je močno razburila duhove in naletela na številne kritike s strani slovenskih duhovnikov in predstavnikov civilne družbe. Le-ti so nadškofa Mazzocata skušali prepričati, poslali so mu tudi dokument, v katerem so predlagali, naj reforma upošteva teritorialno specifično slovenske skupnosti na Videnskem, a škofija ga ni upoštevala.

Letos poleti se je zgodil tudi hud primer diskriminacije in to tam, kjer ga ne bi nikakor pričakovali, v cerkvi. Pri prvem svetem obhajilu v Špetru je namreč prišlo do prepovedi slovenske molitve in to med obredom, ko so v znamenju odprtosti do drugačnosti omogočili uporabo nekaterih tujih jezikov, v bistvu jezikov nekaterih priseljenih družin. Obhajenki, ki obiskujeta dvojezično šolo, pa sta v cerkvi doživeli nesprejemljivo ponižanje, ker jima ni bila dovoljena slovenska molitev češ, da se v Benečiji ne moli slovensko in da slovenske molitve nihče ne razume. Po dolinah se je vnela močna polemika, številni so bili odzivi v časopisih in javnosti in tudi posegi. Videnskemu nadškofu je s tem v zvezi napisala tudi sen. Tatjana Rojc. Žal je vse to bilo *post festum* in se grobe diskriminacije ni dalo popraviti. Upati je, da se ne bo nikoli več kaj takega ponovilo.

Dosti bolj spodbudna je slika o življenju in delovanju slovenske manjšinske skupnosti v Furlaniji, saj je tudi v letu 2018 ustvarila veliko šte-

vilo kulturnih dogodkov in izpeljala številne projekte in iniciative na literarnem, publicističnem, šolskem in drugih področjih. Vseh ne moremo omeniti, o opravljenem delu pri KD Ivan Trinko pa objavljamo podroben prikaz na koncu tega zbornika.

V središču pozornosti v letu 2018 je gotovo bila Terska dolina oz. eden od njenih največjih sinov. 12. januarja so v Bardu predstavili knjigo o delu in življenju Viljema Cerna *Na izpostavljenem mestu*, ki sta jo izdali SKGZ in zadruga Novi Matajur. O Viljemu je med drugim spregovoril prvi predsednik Republike Slovenije Milan Kučan. Knjigo, ki jo je uredil Igor Tuta, so predstavili še v Trstu, Gorici, dvakrat v Ljubljani, v Kobaridu in Bovcu. In vsako od teh srečanj je bilo priložnost za poklon Černu in zahvalo za opravljeno delo, za njegovo kulturno in politično dediščino.

Ob svoji 50-letnici pa je Center za kulturne raziskave, ki mu po Viljemovi smrti predseduje Luisa Cher, pripravil večplasten projekt *Eloi, eloi, Lema Sabahtani? Križev pot posvečen beneškim Slovincem* in boju za slovenski jezik. Sestavljali so ga slike Luigija Moderiana, dvojezična knjiga Renza Calligara in Giorgia Banchiga z razmišljanji o Križevem potu in biografijo petnajstih župnikov iz Terskih in Nadiških dolin, koncert zborovskih skladb, ki jih je uglasbil Fabio Feruglio. Premiera koncerta z nastopom ženskega sestava Gallina in Barskega okteta ter otvoritev razstave sta bili 24. maja v Čedadu. Predstavo so ponovili v Ljubljani, Nabrežini in seveda Bardu.

V dolini pod Kaninom so praznovali pa 180. letnico Rezijanske folklorne skupine, ki je prvič zaplesala 20. oktobra 1863 v Vidmu ob obisku avstro-ogrskega cesarja Ferdinanda I. Priredili so splet dejavnosti in pobud tudi v sodelovanju z univerzami in akademijami, ki so se odvijale doma v Reziji in Vidnu, v Ljubljani in Sankt Peterburgu, kjer je bila maja Rezijanska folklorna skupina gost Akademije Rimsky-Korsa-

kov. Obisk je želel biti tudi poklon pianistki in muzikologinji Elli von Schultz Adaiewsky, ki je prva daljnega leta 1882 začela zapisovati rezijske viže. Izdali so tudi dokumentarni film in nov CD.

V Kanalski dolini so 12. maja v Beneški palači v Naborjetu praznovali 40. letnico šole Glasbene matice Tomaž Holmar.

V Rečanski dolini se delovno, kot je v njihovem stilu, pripravljajo na praznovanje svoje petdesetletnice v letu 2019 in so med drugim priredili zelo kvaliteten in odmeven Senjam beneške pesmi (že triintrideseti), ki je tudi letos privabil izredno veliko število mladih tako med avtorji in izvajalci kot med publiko.

Okroglo obletnico je imela Zveza slovenskih izseljencev Slovenci po svetu. Najprej so praznovali v kraju Orbe v Švici, kjer so leta 1968 Marko Petrigh, Elio Vogrig, Dino Del Medico, Silvio Feletig in Renzo Del Medico ustanovili Zvezo. Slovesnost je organizirala občina Orbe in prisoten je bil seveda tudi župan Henri Germond. Osrednje praznovanje pa je bilo 1. decembra v palači Canussio v Čedadu, ki so se ga ob delegatih iz vsega sveta, predstavnikih sorodnih deželnih združenj in manjšinskih organizacij udeležili čedajski in beneški župani, podpredsednik dežele FJK Roberti, svetovalec predsednika Republike Slovenije Boštjan Žekš in državni sekretar Robert Kojc.

Posebej velja izpostaviti delovanje Inštituta za slovensko kulturo, ki močno bogati kulturno življenje Nadiških dolin, skrbi za promocijo naše skupnosti, slovenskega jezika in kulture, a tudi muzeja SMO in drugih etnografskih muzejev, ki so posejani po teritoriju. ISK upravlja občinski oz. nadiški turistični urad, ki deluje v prostorih muzeja SMO in v okviru projekta *Mi smo tu*, ki ga financira Dežela, skrbi za turistični razvoj našega območja. V tem sklopu je Inštitut v sodelovanju z občino Kobarid uresničil nov projekt *Benečija gor in dol*, ki ga je občinstvo prav lepo sprejelo in ga nameravajo ponoviti tudi prihodnje leto. V pole-

tnih mesecih, sočasno s pobudo *Hop on, Hop off Kobarid*, je ob sobotah avtobus vozil iz Čedad, mimo Špetra v Kobarid in od tu v Bardo, Prosnid, Črni varh, Robič in nazaj v Čedad. Krožna pot, ki je štartala na avtobusni postaji v Čedadu ob 8. uri in se le tu končala ob 17.30, je tako povezovala Nadiške in Terske doline s Posočjem, v zakotne beneške vasi pa je peljala lepo število obiskovalcev, ki ne bi verjetno drugače nikoli prišli v naše kraje.

Zelo uspešna je bila novembra tudi pobuda *Aperitiv s knjigo*, ki jo je ob nedeljah vodila Živa Gruden v prostorih muzeja SMO v Špetru. Tako so na pobudo ISK predstavili posthumno knjigo Pavla Petričiča *Scritturre* (Pisave), zbornik pravljic v terskem dialektu *Lučiče na oknah* Brune Balloch in študijo *Krivapete* Barbare Kutin, knjigo *Kobariška republika* Zdravka Likarja ter *Brezmejno Slovenijo* Iztoka Iliča.

Tudi v letu 2018 je KD Ivan Trinko v sodelovanju s knjigarno Piera Boerja organiziralo pobudo *Mittellibro*, ki je imela pokroviteljstvo Mitelfesta in je sodila v sklop pobud čedajskega festivala. Na njej je med drugim Michele Obit predstavil bosansko pisateljico Elviro Mujičić in slovenskega pisatelja Gorana Vojnovića. Na področju bralne kulture, naj izpostavimo tudi pobudo našega društva namenjeno mladim “Benečani beremo“.

Med dogodki, ki so vredni pozornosti je tudi prvi sejem knjig v jezikih naše dežele torej manjšinskih jezikih, ki ga je organizirala občina Čedad, oziroma slovenski urad in furlansko okence. Sejem *Skrite knjige*, kot so ga poimenovali, je vzbudil precejšnje zanimanje, je bil rezultat sodelovanja več subjektov od Občine in Medobčinske teritorialne zveze do Deželne agencije za furlanski jezik –Arlef, ISKa, KD Ivan Trinko in Rečan, zadruge Most ... Ob možnosti ogleda in nakupa knjig je sejem ponudil tudi bogat program vzporednih prireditev, ki so se jih udeležili učenci in dijaki čedajskih šol. Ob predstavitvi je čedajska podžupanja

Daniela Bernardi povedala, da želi Čedad odigrati središčno vlogo pri promociji svojega jezikovnega in kulturnega bogastva. Če bo tako, bo Občina gotovo veliko prispevala k uveljavitvi furlanske in slovenske kulture v mestu.

Konec septembra je Slovensko slavistično društvo imelo svoj kongres na Univerzi v Vidnu. Namenili so veliko pozornost jezikovni, kulturni in etnološki specifikki videnske pokrajine in v svoj program vključili tudi predstavitev zbornika pravljič *Lučiče na oknah* Brune Balloch. Na kongresu so tudi podelili priznanja, ki so jih za njihovo dolgoletno in plodno delo med drugimi prejeli Bruna Balloch, Roberto Dapit in Živa Gruden.

Naj omenimo tudi povezovalno vlogo, ki jo odigrava pokrajinsko vodstvo ZSKD v videmski pokrajini s svojimi članicami, kar je privedlo tudi do novih pobud. Po dolgem časovnem obdobju se je v Nadiške doline in sicer v Sovodnjo vrnila Primorska poje, v prostorih SMO v Špetru je bila prireditev Mladi v slogu, prišlo je tudi do konvencije med Dvojezično šolo in Zvezo o sodelovanju na gledališkem področju in v tem šolskem letu bodo skupaj organizirali gledališko delavnico.

Na koncu je treba povedati tudi, da je bilo leto 2018 leto volitev. Gibanje 5 zvezd je 4. marca postalo najmočnejša italijanska stranka, na parlamentarnih volitvah marca ga je namreč podprla skoraj tretjina vseh volilcev (32,7% v poslanski zbornici, 32,2% v senat). Prva koalicija je bila desnosredinska (skupno približno 37%, od katerih 17,4% oz. 17,6% je šlo Severni ligi, ki je prehitela Forza Italia: 14%). Volilci so močno kaznovali Demokratsko stranko (18,7% oz. 19,1%), v Rimu pa k sreči imamo Slovenci v Italiji še naprej svojo predstavnico, saj je bila Tatjana Rojc vendarle izvoljena v senat. V Čedadu pa so izdali prvo dvojezično volilno izkaznico.

Vsodržavne so na nek način napovedale tudi rezultat deželnih volitev 29. aprila. Pri nas je bila prva stranka Severna liga, ki je prejela rekordnih 35% glasov, desnosredinska koalicija skoraj 63%, Massimiliano Fedriga pa je bil izvoljen z več kot 57% glasov. Demokratska stranka je ohranila glasove, ki jih je prejela na parlamentarnih volitvah, G5Z pa je s 7% glasov doživelo pravi polom.

V deželni svet so bili potrjeni Igor Gabrovec, Cristiano Shaurli in Giuseppe Sibau, v vrstah Severne lige v Trstu pa je bil izvoljen Slovenec Danilo Slokar.

Na občinskih volitvah v Fojdi so za še en mandat potrdili levosredinskega župana Claudia Zanija.

Tudi leto 2019 bo volilno leto. Spomladi bomo namreč obnavljali evropski parlament in večino krajevnih uprav v FJK. Ene in druge volitve so zelo pomembne. Od naše udeležbe in našega glasu je odvisno ali bodo zmagali nacionalisti in sovranisti, kar bi bilo za nas pogubno, ali bo EU preživela in premostila sedanjo krizo. Krajevne upravne volitve so za nas tudi izredno pomembne, od novih županov in krajevnih uprav pa pričakujemo, da se izvlečemo iz močvirja, v katerem že predolgo stagniramo in stopimo na pot razvoja in napredka.

Ko pišemo te vrstice, moramo izraziti vso zaskrbljenost za bodočnost slovenskega tiska v Italiji. Vlada je namreč napovedala, da namerava ukiniti javno financiranje časopisov med katerimi so tudi manjšinski, v prvi vrsti *Primorski dnevnik* in tednik *Novi Matajur*, ki bi zelo težko preživela brez javnih dotacij. V teh dnevih se vrstijo srečanja v Trstu, Ljubljani in Rimu, množijo se pritiski, prizadevanja političnih dejavnikov. In upati je, da se bo vlada premislila.

Dejstvo je, da so slovenski medji nujni za manjšino, zato da se ohranimo in rastemo kot jezikovna in narodna skupnost.

NAŠA ZGODOVINA

Slovenci in italijanski preporod/risorgimento*

BRANKO MARUŠIČ

Razmerje med Slovenci in italijanskim preporodnim gibanjem/risorgimentom ter obratno je sestavni del več stoletij trajajočega sožitja med Slovenci in Italijani ter Furlani oziroma njihovimi predniki od zgodnjega srednjega veka dalje. Slovenci so se s svojimi romanskimi sosedi srečevali in sožitje neposredno dograjevali na ozemljih od Kanalske doline do Istre. Prav to dejstvo pa lahko postavlja slovensko-italijanske odnose na dva nivoja in sicer na dogajanja ter razvoj, ki je izhajal iz slovensko-italijanske soseščine ter na raven bolj posrednega razmerja, tudi v povezavi s postopnim uveljavljanjem preporodnih idej (risorgimento) pri Italijanih in nato pa še pri Slovencih, o čemer govori ta prispevek. Posrednost oziroma neposrednost tega razmerja so pogojevali tudi interesi državnih skupnosti katerim so tako Slovenci kot Italijani pripadali.

* * *

Slovenski prostor se je na poseben način vključeval v italijansko preporodno gibanje. Kongres svete alianse v Ljubljani leta 1821 je napovedal uničenje gibanja italijanskih karbonarjev. V ljubljanskih zaporih so kazen prestajali nekateri vidni karbonarji (igralec A. Canova), Silvio Pellico se je preko Ljubljane podal na prestajanje kazni na Moravskem.

Zgled karbonarjev je spodbudil v dvajsetih letih nekakšen karbonarski krožek med ljubljanskimi semeniščniki, deloval je narodnoprebudno v slovenskem duhu. Del slovenske javnosti je bil že v prvi polovici 19. stoletja seznanjen s cilji, razvojem in nosilci italijanskega preporodnega gibanja (risorgimento), zlasti s poročili in vestmi, objavljenimi v listih, ki so na Slovenskem izhajali v nemškem in italijanskem jeziku, od leta 1843 dalje pa tudi v slovenskem jeziku. Ljubljanski *Laibacher Zeitung* je na primer o Mazziniju in o Giovine Italia prvič poročal v začetku leta 1834. V njegovi zamisli nove pomlajene Evrope (njeno uresničevanje je bilo tesno povezano s politično združitvijo Italije) so imeli svoje mesto tudi slovanski narodi. Mazzini je veliko pričakoval od slovanskih narodov, o njih je pisal in imel stike z njihovimi zastopniki, vendar, kot je doslej znano, med njimi ni bilo Slovencev. Stikov s Slovenci tudi niso imela lokalna jedra italijanskega preporodnega gibanja kot na primer skupina razumnikov, zbrana okoli revije *La Favilla*, ki je izhajala v Trstu med letoma 1836 in 1846.

Kaj so Slovenci še pred letom 1848 vedeli o Italiji in Italijanih? Nekateri so zahajali v italijanske dežele kot trgovci, uradniki, vojaki (na primer Franc Škodnik iz Kanala, ki se je kot avstrijski oficir pridružil l. 1848 italijanski revolucionarni armadi in kasneje postal general italijanske kraljeve vojske), popotniki/romarji ali kako drugače. Nekateri Slovenci so študirali na italijanskih univerzah. Ljubljančan Vincenc Ferreri Klun je doktoriral v Padovi in se je leta 1848 aktivno vključil v beneško revolucijo tistega leta; kasneje je svoj odnos do revolucije in Italije povsem spremenil. Tudi Karel Lavrič, voditelj primorskih Slovencev v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja, je 1845 doktoriral na padovanski univerzi. Ko je v drugi polovici 19. stoletja vodil slovensko gibanje na Goriškem, so ga goriški Italijani imenovali »slovenski Garibaldi«. Na tem mestu ni nepomembno omeniti, da je prvi slovenski prevod dela kakega italijanskega avtorja z neversko vsebino izšel šele leta 1866 v Celovcu in sicer drame Silvia Pellica *Tommaso Moro*

(1833); trideset let kasneje tudi prevod njegove knjige *Le mie prigioni / Moje ječe*.

V slovenski javnosti je krožilo veliko vesti iz italijanskih dežel. Potniki, ki so pred letom 1848 potovali po Apeninskem polotoku, so poročali o sovraštvu tamkajšnjega prebivalstva do Avstrijcev. Kasneje je veliko vesti nastalo zlasti v povezavi z vojnami, ki jih je avstrijska monarhija vodila na Apeninskem polotoku (1848–1849, 1859, 1866); udeleženci teh vojn so bili tudi Slovenci. V največji meri so bile le krajše vesti in komentarji, povzeti mnogokrat iz osrednjega avstrijskega tiska, zato je bilo tako pisanje enostransko in prirejeno v duhu avstrijske državne politike. Italijanska preporodna misel je namreč ogrožala prisotnost habsburške monarhije na italijanskih tleh (Lombardsko-beneško kraljestvo). Vsem tem objavam je bila sprva skupna tudi bojazen, da ne bi iz risorgimenta nastala italijanska država, ki bi z zaokroževanjem svojega državnega ozemlja, pridobila tudi s Slovenci naseljene kraje in območja ob slovensko-romanski jezikovni meji, ob vzhodnih vratih Italije. V taki državni skupnosti pa naj bi Slovencem pretila asimilacija, kar je bilo mogoče slutiti iz izjav in pisanja predstavnikov italijanskega narodnega gibanja v avstrijskih deželah že ob dogodkih iz leta 1848 in mnogo bolj določeno kasneje.

Po letu 1859 se je z izgubo avstrijske Lombardije pri Slovencih še močnejše oglašala bojazen, da bi se načrti in govorice o italijanskih ozemeljskih zahtevah uresničile. Leta 1861 je nastala italijanska država, ki »streže po naših Benetkah, po južnem Tiroljskem, po našem Primorju, Istrii in Dalmaciji, kar nas talijanski časniki in Garibaldi-evi razglasi jasno učijo,« je pisal ljubljanski časnik *Novice*. Leta 1866 se je Italija povsem približala slovenskemu ozemlju, katerega del (Beneška Slovenija) je prišel v italijansko državo. Znova se je vprašanje italijanskih vzhodnih državnih meja zaostriло leta 1878, ko naj bi se Avstro-Ogrska umaknila iz Južne Tirolske in severovzhodnih obal Jadrana ter zato dobila turška ozemlja na Balkanu, Italija pa bi pridobila »še ne vrnjeni Trst in laško Tirolsko«.

Nameni in cilji italijanskega preporoda, ki so rušili avstrijski državni prostor in s tem domnevno ogrozili obstoj dela slovenskega naroda, so vodili k izpovedovanju slovenske zvestobe habsburški monarhiji. Ta zvestoba naj bi zagotovila Slovincem enakopraven položaj, zlasti pri rabi jezika – tudi v odnosu do italijanščine – v javnem življenju države, katere podaniki so bili. Na problem enakopravnosti so opozarjali zlasti Slovenci v Avstrijskem Primorju, v upravni enoti za katero je Goričan Graziadio Isaia Ascoli skoval leta 1863 novo ime – Venezia Giulia. V ravnanju tedanjih slovenskih politikov je bilo veliko neizkušenosti in naivnosti. Kasnejše obžalovanje, da ni bilo leta 1866 med Slovenci takih politikov, ki bi znali v stikih z evropsko politiko drugače rešiti problem Beneške Slovenije, je lahko le podmena.

V italijanski javnosti preporodnega časa se je širila trditev, da je slovenski narodni preporod konservativen tudi zato, ker naj bi ga vodili duhovniki. Ta trditev je le deloma resnična. V slovenskem političnem življenju se že od leta 1848 dalje kaže, sicer neizrazito, konservativna in liberalna struja. Ko je bilo pred stopetdesetimi leti s temeljnimi reformami v letih 1860 in 1861 uvedeno v habsburško monarhijo bolj demokratično parlamentarno življenje, se je pričelo tudi na Slovenskem pravo politično gibanje, ki je ob koncu šestdesetih let 19. stoletja pokazalo, da sta se ustvarili dve nasprotujoči si politični misli: konservativna staroslovenska in liberalna mladoslovenska. Oba tabora sta imela do italijanske problematike nekoliko različna stališča, a zagotovo bolj podobna v odnosu do iredentizma, ki se je kot politična sila pričel kazati po ustanovitvi italijanske države. Pri delu Slovencev, zlasti pri pripadnikih katoliške politične skupnosti, pa je vzbudilo nemir tudi takoimeno vane papeško vprašanje, ki je zaostriło odnos slovenskih katoličanov do italijanske države, njenih voditeljev in preporodnega gibanja. Katoliški cerkveni list štirinajstdnevnik *Zgodnja danica* je v tistih dneh leta 1861, ko je svet obšla novica, da je Viktor Emanuel II postal prvi kralj Italije, zapisal, da se v Italiji dogaja “bogomor” in še: “Italija ne bo mogočna,

ne velika, ne edina brez papeštva.” Nastanek nove evropske države slovenski tisk (*Zgodnja danica, Novice*) ni pozorno spremljal, novo državo je od slovenskih dežel ločevala Benečija, ki je bila še vedno, do leta 1866, v avstrijskih rokah in zemljepisno razmeroma daleč od slovenskih zahodnih meja.

Nedvomno pa je italijanska preporna misel ogrožala avstrijske državne interese in slovenski politični program in zato ni bila dobro sprejeta med Slovenci. Toda njena temeljna usmeritev, osvobajanje Italijanov od tuje oblasti, je vsebovala prvine, v katerih so Slovenci spoznali tudi svoj politični program, nastal leta 1848. Italijansko ozemeljsko združevanje je Slovence (pa tudi Hrvate) napotilo k iskanju tistega Piemonta, ki bi zmožal prav tako uspešno prispevati k združevanju južnih Slovanov. Srbija naj bi kot: “izgledna država bode ostalim posebno pa pod polmesecem zdihajočim krščansko-slovanskim narodom na balkanskem polotoku postala ‘jugoslovanski Piemont’”. Tako so razmišljali tudi nekateri slovenski duhovniki.

Slovensko časopisje je tudi poročalo o publikacijah, ki so izhajale v Italiji in zagovarjale nove italijanske državne meje v duhu strateških (naravnih) meja, kar se je od konca sedemdesetih let povsem poistovetilo s politiko “neodrešenih zemlja” (*terre irredente*), iredentizma. Prvo daljše časopisno poročilo je bilo namenjeno obširni knjigi *Il Friuli orientale* (Milano 1865), napisal jo je Prospero Antonini z očitnim namenom dokazovanja romanstva na avstrijskih predelih Furlanije ter Posočja in Notranjske. Pisec tega poročila ugotavlja, da naj avstrijska država ustavi “Italijo širiti čez meje avstrijske” tako, da se Slovincem, Slovanom in drugim, ki mejijo z Italijo, vrnejo naravne in božje pravice. Tako se bo zgradil branik, ki bo pred “predrznimi rokami” branil celotno Avstrijo. Pri delu Slovencev je vzbudilo nemir tako imenovano papeško vprašanje, ki je zaostrilo, kot že zapisano, odnos slovenskih katoličanov do italijanske države in njenih voditeljev.

Slovenski tisk je spremljal predvsem objave piscev, ki niso sodili v eli-

tno vrsto utemeljiteljev in nosilcev risorgimenta. Ti pisci, kot na primer Amato Amati, Riccardo Fabris, Sigismondo Bonfiglio, so bili tudi glasniki italijanskega javnega mnenja od leta 1861 dalje, ko je nastala italijanska kraljevina. Za Slovence so bile te objave opozorilo zaradi začrtovanja novih italijanskih državnih meja na račun slovenskega ozemlja. Fabris je pisal o srečnem dnevu, ko bodo Slovani na Goriškem in v Posočju mogli "zagotovo in v izdatni meri zajemati iz studentov naše civilizacije." Slovenci so tudi izvedeli za knjigo Paola Fambrija (uvod Ruggiero Bonghi) z naslovom *La Venezia Giulia. Studi politico militari* (Venezia 1880). Delo že v naslovu nakazuje italijanske ozemeljske zahteve, naj Avstrija odstopi Italiji Julijske Alpe in kot ironično piše odmev na slovenski strani: "potem smo rešeni vsi in združeni za vselej!" O knjigi Attilia Brunialtija *Gli eredi della Turchia* je tisk na primer sodil, da je protislovenska in da je nastala v soglasju, "če ne celo s spodbudo in podporo italijanske vlade." S slovenske strani pa so polemične sodbe letele tudi na objave italijanskih piscev v habsburški monarhiji, ki naj bi predvsem s potvarjanjem zgodovine utrjevali italijanstvo avstrijskih dežel ob severovzhodnem Jadranu (Graziadio Isaia Ascoli, Jacopo Cavalli, Carlo Combi, Pietro Kandler, Paolo Tedeschi in drugi).

Leta 1868, v času ko je slovensko narodno ozemlje na zahodu že mejilo na italijansko državo in ko se je po tretji italijanski vojni za neodvisnost (1866) ustvarilo novo obdobje razmerja Slovencev do italijanskega preporoda in italijanske države, je mladoslovenski politik dr. Valentin Zarnik objavil članek (v glasilih *Slovenski gospoda* in *Slovenski narod*) o italijanskem preporodu. V njem je uvodoma tudi razvil temeljno Mazzinijevo politično misel: "osnažiti Italijo vsakega in tudi naj manjšega in najbolj skritega tujega gospodarstva." Zarnik je nato omenil še druge tvorce italijanske zedinjevalne misli kot so bili še Vincenzo Gioberti, Massimo d'Azeglio in Camillo Cavour; spomnil se je tudi na Silvia Pellica. Ni pa omenil Cesareja Balba, ki je med vsemi poglobitnimi tvorci italijanskega zedinjenja Slovenijo in Ljubljano najboljše poznal, saj je

tu živel nekaj mesecev v času Napoleonovih Ilirskih provinc. Zarnik je poznal Giobertijevo programsko delo *Il primato morale e civile d'Italia* iz leta 1843. Zarnik je predstavil tudi Massima d'Azeglia in Camilla Cavourja, ki sta bila "nekoliko" privrženca Giobertijevih zamisli. D'Azeglio je spočetka deloval predvsem kot književnik in njegovi književni spisi so v množicah imeli večji odmev kot Mazzinijeve in Giobertijeve politične knjige. Cavourjev program je zmes Mazzinijevih in Giobertijevih zamisli. Med navedenimi je bil po Zarnikovem mnenju najgenijalnejši Cavour, ki je poznal tudi razmere pri Slovanih in izkazoval jim je naklonjenost.

V "socijalno politiški študiji" o pariški komuni in socializmu se je Valentin Zarnik leta 1871 znova povrnil k italijanskemu preporodu, ko je ugotovil, da tri ideje že celo stoletje spodbujajo ljudi k skrajnim dejanjem (navdušenje – sovraštvo): starorepublikanska ideja osebne svobode in enakosti, ideja narodnosti in kot najmlajša ideja socializma. Ideja narodnosti, po Zarnikovem mnenju, ni imela nobene veljave, dokler se je niso odlični Italijani lotili, znanstveno obdelali in jo potem v pravi obliki med svet poslali. K temu še dodaja: "Ni treba tu spominjati v tej struji slavnih imen, kakor so: Mazzini, Gioberti, Mamiani, Massimo d'Azeglio in Cavour, kateri so tako rekoč dušo tej veliki ideji sedanjosti vdihnili. Francoski vojaki po Napoleonom III. so bili 1859. leta spet le praktični eksekutorji duševnih proizvodov teh mož."

Ob koncu sedemdesetih let so se razmere v evropskem prostoru spremenile. Leta 1878 je Italija že rešila problem vatikanske države, skoraj je dokončala zamejitev svojega državnega prostora z izjemo ozemelj na severovzhodnih mejah. Balkanska kriza (1877–1878) pa je v tem času vlivala Italiji upanje, da bo rešila tudi vprašanje svojih vzhodnih (Avstrijsko Primorje) in severnih meja (Južna Tirolska). Saj naj bi si te meje zagotovila s pristankom Avstriji, da zasede Bosno, ni pa bila izključena možnost vojne z Avstrijo. V Italiji se je tedaj močno razširilo iredentistično gibanje z zahtevami po novih mejah italijanske države. Zlasti

na Primorskem se je med Slovenci v prvi polovici leta 1878 razvijalo močno protiitalijansko vzdušje, povezano z manifestacijami avstrijskega patriotizma (takrat je nastala Gregorčičeva oda *Soči*). V ta čas sodi Zarnikovo predavanje v ljubljanski čitalnici pomladi 1878 o najnovejši zgodovini Italije, kasneje je bilo tudi objavljeno. Svoje poglede na italijanski risorgimento, izpred desetih let, je razširil in jim dal širšo evropsko umestitev. Kot njegov članek iz leta 1868 je tudi to predavanje imelo veliko namigov na slovenske razmere.

Zarnikovo slavljenje Italije in njenih zediniteljev pri Slovencih ni moglo biti ravnodušno sprejeto. Predvsem primorski Slovenci, neposredni mejaši, preizkušeni v stoletja trajajočem sožitju, so že od "pomladi narodov" dalje italijanski prepored spremljali z nezaupanjem. Prav zato je italijanskemu osvobodilnemu gibanju naklonjeno pisanje vzbudilo javne kritike, ne le na Primorskem. Podobno se je primerilo ob Garibaldijevi smrti (1882), saj naj bi na eni strani umrl prvak italijanskega zedinjenja, na drugi strani pa naj bi bil Garibaldi "prekucuh", vzornik iredentistov.

Desetletno obdobje med obema Zarnikovima objavama pa ne pomeni, da se slovenska javnost ni seznanjala s problematiko dogajanj na Apeninskem polotoku. Tako je smrt dalmatinskega rojaka književnika in politika Niccolò Tommasea spodbudila v Trstu živečega duhovnika in publicista Ljudevita Vuličevića, da je v *Slovenskem narodu* objavil nekrolog. Objava pa je zgolj nekrološki slavospev Tommasejevemu domoljubju, za njim da jokajo "device dalmatinske" in "hčere Italije." Vuličevića so poznali tudi Slovenci predvsem zaradi njegove publikacije *Slavi e Italiani dal Judri al Quarnaro*, izšla je v Trstu leta 1877 in je obmejno problematiko predstavila s slovanske/slovenske strani. Slovenci so Vuličičevo knjigo pozdravili in časopisno poročilo je ugotavljalo, da je namen knjige, "dokazati, da na Primorji niso le Italijani tisti, kateri imajo pravico eksistirati in kakor národ napredovati, ampak da se tudi slovanski národ še ni odpovedal svojim pravicam."

Leta 1878 je revija *Zvon* prinesla dve razpravi o italijanski problematiki. Zgodovinar Fran Šuklje je napisal razpravo *Niccolò Machiavelli in knjiga »Il principe«*. Čeravno se Macchiavelli (1469–1527) bolj posredno veže na italijansko zedinjenje je pisec razprave ugotavljal njegovo stremljenje za: “uničenje svetne oblasti papeževe in združenje vsega naroda v eno politično celoto.” Odveč bi bilo poudarjati, da so v citiranih besedah tudi aluzije na slovenske razmere. Zemljepisec in zgodovinar na nemški državni gimnaziji v Trstu Janez Jesenko je leta 1878 objavil daljšo razpravo o književniku, slikarju, politiku in državniku Massimu d'Azegliu. Bila je prva predstavitev kakega predstavnika sodobne Italije v slovenski javnosti, do takrat je slovenski tisk vso pozornost namenjal italijanskim pomembnikom iz starejših obdobj, zlasti slikarjem.

Septembra leta 1878 je bil v Ljubljani proces proti Italijanoma iz Istre Feliceju Bennatiju in Luigiju Quarantottu, obtoženima protidržavne dejavnosti v demonstracijah, ki so tistega leta vznemirjale javnost v Avstrijskem primorju. Branila sta ju ljubljanska odvetnika dr. Alfonz Moschè in dr. Valentin Zarnik; uspelo jima je, da sta bila obtožena oproščena krivde. Zarnik je v zagovoru tudi poudaril, da želi zatiralec narediti Slovence za rablje Italijanov. Očitno je bil Zarnik in krog njegovih somišljenikov zadovoljen z rabsodbo. V ljubljanski čitalnici so po končani rabsodbi pripravili sprejem za oba Istrana in njuna zagovornika; pri tem so prepevali Garibaldijevo himno. Zarnikovo vzorovanje pri italijanskemu risorgimentu se je na primeru obeh Istranov pokazalo tudi kot konkretno dejanje.

* * *

Konec sedemdesetih let je iskanje vzorov pri italijanskem risorgimentu pri Slovencih izgubilo na svoji moči. Risorgimento je pravzaprav zaključil svojo vlogo, ko je postavil temelje italijanski državni politiki. Z osemdesetimi leti 19. stoletja začenja novo razdobje. Slovenska javnost

je v odnosih z Italijani in Italijo namenila pozornost ozemeljskim načrtovanjem italijanske države in iredentističnemu gibanju zunaj in znotraj avstro-ogrske države. Veliko izkušenj so imeli Slovenci na Primorskem, saj so se lahko dnevno srečevali s predstavniki italijanske javnosti znotraj monarhije. V tej neposredni italijansko-slovenski soseščini so se narodnostna nasprotja še bolj okrepila. Italijani niso skrivali protiavstrijskega razpoloženja in iredentističnih teženj, Slovenci pa so odkrito nastopali proti težnjam Italijanov. V začetku osemdesetih let je Italija postala članica trozveze (Avstro-Ogrska, Italija, Nemčija), kar pa ni menjalo odnosa velikega dela slovenske javnosti do namenov italijanske politike in njenih sopotnikov. Ta problematika je bila temeljna značilnost slovensko-italijanskih odnosov tudi naslednja desetletja in posledično tudi odnosa Slovencev do risorgimenta in do njegovih tvorcev. Slovenci so v italijanskem risorgimentu in njegovih nosilcih spoznali veliko napotkov, vzorov in metodo, kako uresničevati slovenski politični program. Bili pa so nasprotni tisti sestavini ciljev risorgimenta, v kateri so se zarisovale meje združene Italije. Ti cilji niso upoštevali narodnostnega načela pač pa so to načelo podredili strateškim potrebam italijanske države, kar se je najbolj izrazito pokazalo pred prvo svetovno vojno, med vojno in po njej.

Konec sedemdesetih let je iskanje vzorov pri italijanskem risorgimentu izgubilo svojo moč. Slovenska javnost je še večjo pozornost namenila domnevnim ozemeljskim načrtovanjem italijanske države in iredentističnemu gibanju zunaj in znotraj avstro-ogrske države. Izkušnje z italijansko državno oblastjo je bilo mogoče spoznati na primeru beneških Slovencev, "katere laški moloh počasi vniči in pogubi." Veliko izkušenj pa so imeli tudi Slovenci na Primorskem, saj so se lahko dnevno srečevali s predstavniki italijanske javnosti znotraj monarhije. Po prvi svetovni vojni, ko so prvi ukrepi italijanske okupacije Primorske vzbudili pri Slovencih negotovanje, je tisk opozoril na Mazzinijev spis *Doveri dell'uomo*. Mazzini, ki je v tem besedilu svaril Italijane, da naj s svoji-

mi ozemeljskimi zahtevami ne segajo preko Soče, je postal posredno zaščitnik Slovencev: “Današnji Italijani imajo za vse to svarilo svojega narodnega apostola gluha ušesa.” Pa tudi: “Naj bodo vse te Mazzinijeve besede našim zaslužnjem bratom in sestram, v bodrilo na veliki dan, ki pride!” Toda Mazzini je s svojim ozemeljskim načrtovanjem Italije prešel reko Sočo. Na to je pomislil pisatelj, tolminski rojak Ivo Šorli, ki je ob srbskem prevodu Mazzinijevega dela *Dolžnosti človeka*, na podlagi osebnih izkušenj razmišljal o Mazziniju in o mazzinijancih. Ni našel pohvalnih besed.

* Besedilo je predelano predavanje, ki ga je avtor imel v 28. novembra 2011 v Izoli na mednarodnem srečanju *L'Unità italiana e l'Adriatico. Il ruolo degli intellettuali (1850-1870)*. Podobno tematiko je obravnaval tudi v Špetru, 4. februarja 2010, na predavanju *Prispevek k poznavanju italijanskega risorgimenta pri Slovencih* v okviru prireditve Beneški kulturni dnevi.

75 let od napada na letališče Belvedere

VOJKO HOBIČ

Napad na letališče Belvedere v bližini Vidma (danes v občini Povoletto), uničenje letal ter nemške posadke je pomenil prvo veliko zmago partizanskih enot v Furlaniji po kapitulaciji Italije. Potem, ko je Nemška vojska zasedla ta predel Italije, je skupaj z Mussolinijevimi republikanci in domobranci okrepila prizadevanja, da bi onemogočili prisotnost partizanskih enot na ozemlju Beneške Slovenije.

Kmalu po kapitulaciji Italije, že konec septembra 1943, je bil ustanovljen prvi Briško-beneški odred (BBO), ki je nato decembra 1943 do maja 1944 zahodno od Soče na področju Slovenske Benečije zelo uspešno širil narodnoosvobodilni boj tudi v tem predelu slovensko govorečega območja. Povelje za oblikovanje drugega BBO je izdal štab III. operativne cone 2. decembra 1943. Kljub zasedbi tega območja s strani Nemcev, je število partizanskih enot hitro naraščalo. Do aprila je število borcev naraslo na več kot 300. Na operativnem območju delovanja so se razvijali tudi politični nosilci NOB. To so bile terenske organizacije OF in narodnoosvobodilni odbori kot organi. Izboljševati so se pričele politične razmere v tem predelu. Huda zima 1943/44 z mrazom in visokim snegom je terjala od partizanskih enot, da so spremenili taktiko svojega delovanja. Premikali so se čez dan in ponoči počivali. Tudi Nemci so zaradi mraza in snegu manj hodili iz vojašnic.

Za pomoč pri poizvedovanju, kje se nahajajo partizanske enote, so

Nemci poklicali na pomoč letala iz največjega letališča Campoformido zahodno od Vidma. Sovražnik pa je imel še dve manjši pomožni letališči. Eno pri Bovcu, kjer ni bilo stalne posadke, niti letal, ter letališče Belvedere v Furlaniji blizu Vidma, ki so ga intenzivno uporabljali za boje proti partizanskim enotam, saj so imeli tam stalno izvidniška in bombniška letala in iz njega napadali vasi v Benečiji in Posočju. To je pomenilo stalno nevarnost zračnega napada na partizanske enote. Prav zato je bilo letališče Belvedere stalno pod kontrolo partizanske obveščevalne službe. Za boj proti partizanom so Nemci letala uporabljali že v času Kobaridske republike. Dne 31. oktobra 1943 so v bojih za zavzetje Kobarida vse od Žage do Tolmina mitraljirale partizanske položaje in na vasi odmetavali bombe. Še prej pa so 13. oktobra 1943 bombardirala Čezsočo, Žago in Svino ter dan poprej še štiri beneške vasi.

Marko Redelonghi – Bojan, rojen v Zapotoku v Benečiji, je takoj po kapitulaciji Italije stopil v partizanske vrste. Zbiral je mlade beneške fante za odhod v partizane. Ustanovil je Nimiško četo v zahodni Benečiji. V vodstvu narodno osvobodilne vojske so kmalu odkrili Markove kvalitete. Še posebno se je odlikoval v hudih bojih z nemškimi enotami 8. in 9. novembra 1943 na Matajurju. Kot namestnik komandanta 4. bataljona Bazoviške brigade je branil greben Matajurja, da se je glavnina umaknila iz nemškega obroča. Januarja 1944 je postal komandant 2. bataljona BBO. Sredi marca je dobil nalogo, da skupaj z namestnikom komandanta odreda in političnim komisarjem pripravi in vodi napad na sovražnikovo letališče Belvedere. Nalogi se je z vso resnostjo tudi posvetil. Za akcijo je pripravil enoto 4. bataljona BBO in izvedel eno največjih akcij primorskih partizanov do tedaj zahodno od Soče.

V začetku februarja 1944 je prišel 2. bataljon BBO na planino Plaze za Breginjem in se utaboril v pastirskih stajah. Ta planina je postala središčna točka operativnega območja delovanja tega bataljona. Strma pobočja, manjše in večje hudourniške grape so enoto dobro ščitile pred sovražnikom. V dveh do štirih urah so patrolje dosegle sleherno, tudi

Razvalina pastirske staje, od koder so partizani odšli v napad

najbolj oddaljeno vas Breginjskega kota. Enote so v taboru izvajale vojaški pouk, se učili slovenskega jezika, spoznavali zgodovino in kulturo slovenskega naroda, za kar so bili prikrajšani v fašistični italijanski šoli. Enota je 8. marca 1944 uspešno minirala in podrla vzpenjačo, del cementarne Carli v bližini Čedadada in sodelovala pri napadu na sovražnikovo postojanko v Fojdi.

Obveščevalci BBO so poročali, da so nekateri objekti sovražnikove vojske v Furlaniji slabo zavarovani. Med njimi tudi letališče Belvedere. Štab BBO je od samega začetka skrbno proučil razporeditev in moč sovražnika na letališču. Ker so letala dnevno vzletala v bojne akcije, je bilo letališče ocenjeno kot pomembna strateško-operativna točka in eden najvažnejših sovražnikovih objektov. Bil je tudi relativno blizu enoti

BBO. Ravninsko ozemlje, prepleteno z veliko komunikacijami je negativno vplivalo na partizanske premike in njih bojno delovanje v polmeru 3 km okrog letališča. Štab odreda je v 2. bataljon BBO poslal namestnika komandanta odreda Pietra Marcandellija – Marka, z nalogo, da organizira uničenje letališča Belvedere. Skupaj z vodstvom BBO so pričeli načrtovati in pripravljati napad na letališče. Marcandelli, Mirko Fratina, Lucien De Bellis in drugi so intenzivno zbirali podatke o letališču. Spremljali so dogajanja že mesec pred napadom. Odhajali so na ogled terena, preoblečeni v civilne obleke s ponarejenimi dokumenti, da bi ugotovili, od kod bi najlažje izvedli napad in določili tudi primeren dan napada. Vse so skrbno zabeležili in skicirali. Nemci so imeli postojanke razporejene tako, da so varovale in ščitile glavne komunikacije. V neposredni bližini letališča so bile tudi policijsko-karabinjerske postaje, ki so pomenile dodatno oviro pri približevanju objektu.

Načrt akcije napada na letališče Belvedere je predvideval:

- na pohod naj bi krenili ob sončnem zahodu;
- borcev se ne obvesti o kraju in vrsti napada. To naj bi izvedeli tik pred samim napadom;
- iz tabora naj bi krenili v vas Brezje, pot nadaljevali proti zahodu proti vasi Karnahta;
- iz Tipane se pot nadaljuje proti jugu v gozdni predel med vasema Porčinj in Rekluz, 3-4 km od Fojde, kjer bi počakali in se pripravili na nočni napad. Tukaj bi borcem pojasnili cilj napada in dali natančna navodila;
- zvečer, tri ure pred napadom, bi krenili na izhodiščno točko napada;
- oblikovali bi tri osnovne udarne skupine napada.

Na odločitev, kdaj napasti letališče, je vplivalo stanje na letališču. Čakati je bilo potrebno na najugodnejši trenutek za presenečenje. Odločili so se, da naj bi to bilo na dan, ko bo na letališču zabava, ki so jo Nemci pogosto prirejali. Na tak način bi bila zmanjšana sovražnikova budnost. Enote 2. bataljona BBO, ki so bile utaborjene v Plazeh, so imele v svoji

sestavi tudi borce drugih narodnosti: 14 borcev iz Sovjetske zveze, 8 Italijanov, večji del so bili Furlani, in Nemeč Johnny iz Berlina. Večina drugih borcev je bilo doma s Kobariškega, iz Beneške Slovenije in eden iz Rezije. Bilo je tudi šest bork. Oboroženi so bili s pehotnim orožjem. Bataljonsko vodstvo je dobro poznalo borbeno sposobnost vsakega starejšega borca, pa tudi njihove moralno-politične vrednote. Naloge pri napadu so terjale od vsakega posameznika veliko požrtvovalnost, borbenost in natančnost pri izvedbi akcije. Priprave so potekale v veliki tajnosti, čeprav so borci slutili, da se pripravlja nekaj resnega. Največ o letališču je vedel Marcandelli, ki si je teren tudi največkrat ogledal. Končni načrt napada, prihod do letališča in vrnitev so izdelali v štabu 2. bataljona BBO.

Komandant 2. bataljona BBO je bil Marko Redelonghi – Bojan, v.d. politkomisarja bataljona Alfonz Perat, pomočnik komandanta bataljona Just Vrečar in pomočnik politkomisarja bataljona Zvonimir Vodopivec – Nazdar. Za akcijo so se javili prostovoljci, vendar niso vedeli za kakšno akcijo gre. Izbrali so zdrave, močne, izkušene in zdržljive borce. Za akcijo je bilo predvidenih 57 borcev. Oboroženi so bili s štirimi mitraljezi šarci (nemški tip strojnice), 15 avtomati, drugi borci s puškami. Vsak je imel eno ali dve bombi, nekateri celo več. Komandni kader je imel tudi pištole. S seboj so vzeli suho hrano, pa tudi nekaj litrov bencina. Med sedeminpetdesetimi udeleženci akcije je bilo devet državljanov Sovjetske zveze, šest italijanske narodnosti, eden nemške, drugi so bili domačini s Kobariškega, iz Beneške Slovenije in Rezije. V akciji na letališče Belvedere ni sodelovala nobena enota italijanskih partizanov, ker teh enot tudi ni bilo na tem območju. Sodelovalo je le nekaj partizanov italijanskega rodu, borcev BBO. Pred odhodom na akcijo so borci pregledali orožje, ga čistili in se aktivno pripravljali na pot. Vreme je bilo mrzlo, vendar lepo, naklonjeno borcem za akcijo.

Po obilni večerji so se 11. marca 1944 iz tabora v Plazeh okrog 17. ure odpravili na pot. Hodili so v strnjeni koloni in pozno zvečer prispeli v

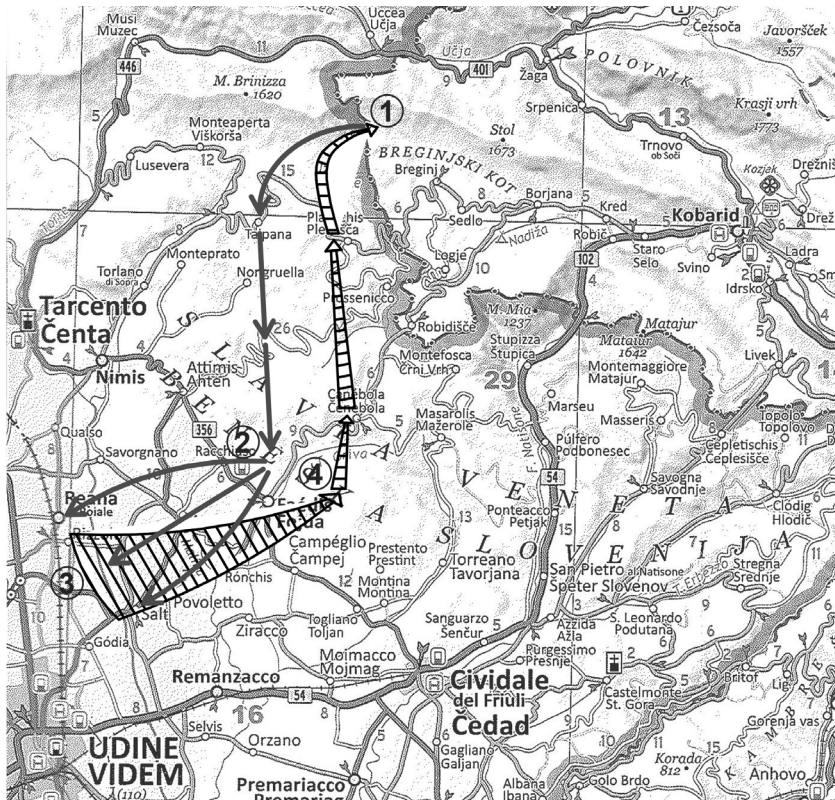
vas Brezje. Od tam naprej v Karnahto ter proti vasi Debeliši. Pred vasjo so se obrnili in premagovali globeli, manjše in večje vzpetine, da so prispele v Tipano. Vse od Tipane naprej se je kolona partizanov izogibala naseljem. Pot je bila naporna. Mraz, hribovit teren z mnogimi grapami in mogočnim gozdom, ki jih je ščitil. Otrpla zemlja se je že prebujala. Iz nje je že poganjalo prvo zelenje. Zaustavili so se v manjši kotanji na pobočju planine Poljana med Porčinjem in Fojdo, 3-4 km severno od Fojde. Tu so počakali jutra. Počutili so se dovolj varno. Ko se je 12. marca 1944 pričelo daniti, so imeli pred sabo lep razgled na Furlansko nižino. Z daljnogledom je bilo moč opazovati promet med Fojdo in letališčem Belvedere. Ta dan je vzletelo eno samo letalo, ki pa se ni vrnilo. Proti večeru je iz enote v izvidnico odšel Arrigo Fornitti, da bi od terenskih sodelavcev, ki so delali na letališču, izvedel vse podrobnosti o mostovih, brveh čez potoke, pa tudi o poteh, ki jih uporabljajo vsakodnevno sovražniki. Sestali so se na njivi, na kateri so bila še koruzna stebela. Terenka Ines Mik, je dobro sodelovala z dekleti, ki so prihajala na letališče, da bi zabavala nemške častnike. Poročala je, kdaj imajo v poveljstvu zabave, koliko je oficirjev, pilotov, kje so stražarji in koliko jih je. Fornitti se je vrnil v enoto in skupaj s poveljstvom so ugotavljali, da ni bistvenih novosti, ki bi vplivale na napad na letališče.

Pred sončnim zatonom so poveljniki dali vsem borcem natančne naloge. Šele takrat so izvedeli, da je cilj napada letališče Belvedere. Komandant Redelonghi in politkomisar Perat sta borcem natančno pojasnjevala posamezne naloge enot, tudi v italijanščini, da ga je razumelo osem Italijanov. Oblikovali so tri enote za napad:

- prva, ki jo je vodil četni komisar, je bila določena za zavarovanje. Poslana je bila v treh smereh. Proti Vidmu do vasi Salt, proti Fojdi in proti Savorgnanu. Vsaka enota je imela pomembno vlogo zavarovanja akcije. Če bi prišlo do morebitnega spopada morajo za vsako ceno zadrževati sovražnika, da bi partizani pridobili čas za napad;
- drugo, največjo, ki je štela dvajset borcev, je vodil Marko Redelon-

ghi. Z njim je bil tudi namestnik komandanta odreda Marcandelli. Skupina se je razdelila na dve manjši. Naloga prve je bil napad na vojsko in pilote, ki so bili v baraki na letališču, druga je imela nalogo uničenje letal. Borec Alpino je bil Furlan in je govoril furlansko, Nemeč Johnny bi govoril nemško, če bi prišlo do nenadne situacije. Dajali bi vtis, kot da so nemška patrola;

- tretja skupina, ki jo je vodil Alfonz Perat, je imela nalogo napasti komandno vilo "Giacomelli" na letališču, v kateri je bilo poveljstvo. Vodje skupin so imeli svoje namestnike in kurirje. Vsak vodja skupine je vsakemu od borcev pojasnil njegovo nalogo, določil mesto v koloni in vrstni red boja. Redelonghijeve zadnje besede pred odhodom so bile: »Za svobodo, s Titom naprej!« Enote so tako odšle na bojno nalogo in se počasi približevale letališču. Hitro so onespobili civilno stražo, ki se sploh ni upirala. Sam napad se je pričel 13. marca 1944 ob 2.00 uri. Proti barakam so šli v strelcih. Na nobene žične prepreke niso naleteli. Približali so se objektom in skozi okna v barake pričeli metati bombe. Prvo so uničili barako z nemškimi vojaki, nato barako s strelivom in letalskimi bombami. Barake so bile ena od druge oddaljene 10 – 20 metrov. Med napadanjem so slišali streljanje in eksplozije na drugi strani letališča. Vedeli so, da je tam politkomisar Perat s svojo skupino in da napada letališko poveljstvo. Tam so se oficirji zabavali z deklety. Slišalo se je vpitje pijane družčine. Ker so bila okna v poveljstvo višje, sta po dva borca, eden na ramenih drugega, napravila živo lestev, kajti le tako sta lahko dosegla okno, da sta zmetala ročne bombe potem, ko so tišino presekali trije zaporedni strelji iz pištole, znak za začetek napada. Alfonz Perat se je z dvema borcema pognal po stopnišču navzgor in s strojniškimi rafali so razbili vrata sobe, v kateri so se zabavali nič hudega sluteči Nemci. Soba je bila v hipu vsa v dimu. Hitro so jo morali zapustiti, da se ne bi zadušili. Kaj hitro so se na vratih pojavili trije Nemci in vrgli bombe, a nihče od partizanov ni bil poškodovan. Sledilo je presenečenje. S strehe je zapel nemški mitraljez, zato je Perat svojo skupino hitro umaknil ne-

LEGENDA:

→ SMER POHODA NAPADA

▤ POVRATEK V TABOR

- ① 11. 3. 1944 ODHOD IZ TABORA
- ② 12. 3. 1944 PRIPRAVE NA NAPAD
- ③ 13. 3. 1944 NAPAD NA LETALIŠČE
- ④ 13. 3. 1944 POVRATEK V TABOR

Avtor skice napada: Nika Ivančič, mag. inž. arh.

kaj sto metrov od stavbe. Med tem so uničili tudi dva kamiona in osebni avto. Borba je trajala nekaj dlje kot pol ure. Umaknili so se od gorečih barak, kajti vedeli so, da bo sledilo veliko manjših in večjih eksplozij. Odločni Lucien De Bellis je svojo enoto vodil do letal, ki so bila maskirana s koruzno slamo. Med napadalci je bil partizan, pilot bivše italijanske vojske, klicali so ga Sergente. Ta naj bi z enim letalom poizkušal poleteti v zaledje. Razpored letal je bil drugačen kot podnevi in kot so napadalci pričakovali. Razporejena so bila posamezno, med njimi je bila večja razdalja. Bilo je devet letal. Pilot Sergente se je hitro lotil dela in poizkusil prižgati prvo letalo. Ni vžgalo. Tudi drugo in tretje ne. Nobeno ni bilo sposobno vzleteti, da bi jih odpeljali. Zato se je pridružil drugim v skupini in skupaj so pričeli polivati letala in koruznico z bencinom. Ker so imeli le 5 litrov bencina v litrskih steklenicah, so se odločili, da na vsako letalo s koruznico zlijejo le pol litra bencina. Koruzna slama je pomagala, da so se letala lažje vžgala in kaj hitro so tudi eksplodirala z rezervoarji goriva vred.

Vse skupine so po opravljenih nalogah odšle hitro na že prej dogovorjeno zborna mesto. Pri vračanju z letališča niso naletele na nobeno oviro. Z letališča je bilo slišati streljanje. Opaziti je bilo več manjših ognjev, valil se je gost črn dim. Umik na zborna mesto 3 km jugovzhodno od Fojde je potekal hitro in brez težav. Z veliko previdnostjo in zavarovanjem so prečkali cesto Čedad – Fojda. Tukaj je že bil gozd. Ta jim je nudil ugodnejše umikanje. Teren se je pričel dvigovati, zato se je enota v strnjeni koloni pomikala proti vasi Čenebola. Partizani so se v gozdu počutili varnejši. V zgodnjih jutranjih urah 13.3.1944 je kolona zmagovalcev prispela na pobočje Toplega vrha. Počakali so jutra in med tem počivali. Intendant Giovanni Gregorutti – Ivan, doma iz Dolenje Černjeje je preskrbel dovolj mesa in kruha in borcem pripravil dvojni obrok.

Šele pri počitku so borci izvedeli, kako so potekale in kako pomembne so bile priprave na akcijo na letališče. Zavedali so se, koliko dejavnikov

je vplivalo na uspeh akcije. Počitek jim je prijal. Dodobra so se odpočili, sovražnik pa jih mirujoče z ogledovanjem iz letal, ki so prispela iz Campoformida, ni mogel izslediti. Krožili so predvsem nad Gorenjo in Dolnjo Černjejo in Tipano. Pot so nadaljevali šele, ko se je pričelo mračiti. Preko hribovitega predela so skozi gozd premagovali grape in globeli. Mimo Plestišča so zgodaj zjutraj 14.3.1944 prispeli do Brezij. Naleteli so na borca, ki je sam prišel iz tabora v Plazeh in jim povedal, da je bilo taborišče 2. bataljona BBO izdano in napadeno. Ni vedel, koliko žrtev je terjal napad na tabor. Takoj so se odpravili na pot, da bi pomagali napadenim soborcem.

Zakaj in kaj se je dogajalo z napadom na tabor je nova zgodba BBO, ki bi jo bilo potrebno posebej opisati. To ni naloga tega prispevka, ki govori zgolj o napadu in uspehu borcev 2. bataljona BBO na letališče Belvedere.

Zaključek

Napad na letališče Belvedere je bil izjemno uspešen. Napadalci so uničili devet letal (tri štorklje, tri lovce tipa Messerschmitt, dva lovca tipa Focke Wulf in kurirsko letalo Nardich), dva kamiona in en osebni avto. Zažgali so dve baraki. V eni je bilo strelivo, letalske bombe, gorivo in drug vojaški material. V baraki je padlo 25 sovražnikovih vojakov, v poveljniški stavbi jih je padlo pet, več pa je bilo tudi ranjenih. Vse to so pozneje izvedeli od obveščevalcev. Kolikšna je bila količina bomb, orožja, streliva, obleke in druge opreme, ki je bila uničena ob napadu na letališče, niso mogli oceniti. Tisti, ki so sodelovali v akciji, so ocenjevali, da je šlo za 40-50 ton materiala, pri čemer so imele velik delež letalske bombe. Orožja in drugega vojaškega materiala niso zaplenili, kajti šlo je za drzno in hitro akcijo, ki je terjala tudi hiter umik. Glavni namen in cilj akcije je bil, presenetiti sovražnika, mu povzročiti škodo in onespособiti letališče za delovanje, kar je bilo tudi doseženo. Posebno pomembno pri tem pa je dejstvo, da ni bilo med pohodom in v boju

na letališču na partizanski strani niti ene žrtve. Le dva partizana sta bila lažje ranjena. Sovražnik je na dveh mestih, med seboj oddaljenimi komaj nekaj kilometrov, v enem mesecu doživel dva težka udarca. Prvega dne 13. februarja 1944, ko je 17. Gregorčičeva brigada uničila nemško postojanko v Fojdi in 13. marca 1944, ko je 2. bataljon BBO napadel in uničil letališče Belvedere. Zmaga na letališču Belvedere je zelo spodbudno odmevala med prebivalstvom. V partizanske enote so po tako uspešni akciji vstopali novi borci, med njimi mnogo Furlanov. Popularnost partizanov se je okrepila, krepil se je splošni odpor med prebivalstvom proti sovražniku. Vse to je močno vplivalo na ponovni vzpon italijanskih garibaldinskih enot.

Za konec bi rad prosil bralce, da mi pomagajo pri iskanju fotografskega in drugega materiala, povezanega z napadom na letališče Belvedere. Do danes nisem našel nobene fotografije, ki bi prikazovala letališče pred ali po napadu partizanske enote. Prepričan sem, da so Nemci po napadu posledice napada fotografirali in dokumentirali. Kje je to arhivsko gradivo, pa ne vemo.

Vojko HOBIČ (vojko.hobic@siol.net)

Viri

Franc Črnugelj – Zorko: Na zahodnih mejah 1944, (druga knjiga), Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1993, Zbirka partizanski knjižni klub, št. 6

Franc Črnugelj – Zorko: Na zahodnih mejah 1944, (tretja knjiga), Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 2000, Zbirka partizanski knjižni klub, št. 6; 31

Franc Črnugelj – Zorko: Uničeno letališče, TV-15; 8.11.1984

Franc Črnugelj – Zorko: Napad na Belvedere, Front št.10, 11.3.1983

Franjo Bavec – Branko: Na zahodnih mejah 1945, Ljubljana: Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, 1997, Knjižnica NOV in POS, 27/3-4

Jože Oblak: Uspel napad na letališče Belvedere pri Vidmu, TV-15. 8.3.1984

Just Perat: Napad na letališče v Vidmu, Primorske novice, 22.3.1961

Just Perat: Napad na letališče je uspel, Delo, 20.3.1969

D. Zega in S. Jan: Brošura ob odkritju spomenika v Starem selu, oktober 1985

Zdravko Likar : Osebni arhiv

Zdravko Likar: Vojna pot beneškega partizana Marka Redelonghija, Trinkov koledar 2016, KD Ivan Trinko, Čedad

Jelka Peterka, Rok Uršič: Čas človečnosti, Tolmin, Združenje borcev za vrednote NOB, 2016

Anton Cuffolo: Moj dnevnik, Čedad, Most 2013

Revija BOREC, 1954, št. 12

Glasnik ZROP, št. 2-3, 1960

Naša obramba, 1972/12

Zbornik, VI/12, dokument 37 in 82

Pobratenje partizanskih združenj Benečije, Čedadada in Posočja

LUCIANO MARCOLINI PROVENZA

Mirno sožitje, ki je več stoletij bilo značilno za različne etnične skupnosti naseljene v tem kotičku evropske celine, je temeljilo na zmer-nem pojmovanju naroda. Vsakodnevna raba domačega jezika (“volga-re”) znotraj narodnih skupnosti nikakor ni ovirala razumevanja in rabe sosedovega jezika in to predvsem zaradi ekonomskih izmenjav. Bili so različni narodi, ki pa so delali skupaj, se med seboj poročali in skupaj zabavali, odvisno od priložnosti pa so uporabljali eden ali drugi jezikov-ni kod. Države, vladajoči razred, cerkvene hierarhije so uporabljali drug jezik, ki je bil še zlasti v pisni obliki nerazumljiv ljudstvu, uporabljali so latinščino.

Naš “limes” je v zgodovini torej bil propustna meja, ki se ni v teku ti-sočletja – od naselitve Slovencev na tem območju v 7. in 8. stoletju – bi-stveno spremenila in premaknila. Po dolgem obdobju sedimentacije in izmenjav med različnimi skupnostmi je na koncu, v 20. stoletju, prišlo do katastrofalnih nasprotij.

Izmenjava do katere je med ljudstvom prihajalo na ravni krajevnega jezika, je očitna v rabi nekaterih besed, ki opozarjajo na postopno pre-hajanje iz enega jezikovnega koda v drugega. Veliko je primerov pro-diranja izrazov nemškega, slovenskega ali latinskega izvora: slovenska beseda čevljar, na primer, je zvočno podobna furlanskemu izrazu ča-liâr, nemški kartoffeln se v dialektu Karnije prevaja cartufule, a lahko bi

še dodali furlanske besede colač (kolač), cocosse (kokoš), zime (zima), babe (baba), britula (britev) ...

V srednjem veku, vse do rojstva nacionalizmov približno v sredini 18. stoletja, je vojne in konflikte na evropski celini povzročala v veliki meri volja po nadvladi na določenih teritorijih, kar so včasih prikrivali z verskimi vojnami oz. upori kmetov proti fevdalni oblasti, ki jih je tlačila. Od 14. stoletja dalje so kmečki punti zajeli vso evropsko celino in tudi naše kraje: leta 1478 so bili na Koroškem, leta 1511 v Vidnu in okolici, leta 1515 v Sloveniji, leta 1573 na Hrvaškem, leta 1731 v Posočju, na Goriškem in v tržaškem zaledju. Interetnični značaj teh puntov je očiten.

Če bi želeli točno opredeliti, kdaj so se narodna čustva, iz pojmovanja homogenosti v etničnih, jezikovnih, kulturnih in ekonomskih značilnosti narodnih skupnosti, prelevila v koncept superiornosti nekega naroda in njegovih značilnosti, v pojmovanju naroda kot velesilo, v povečevanju antagonizma z drugimi narodi, bi se morali vrniti v drugo polovico 19. stoletja. Iz zgodovinsko-političnih razlogov, ki jih ne bomo tu poglobljali, se je to pojmovanje naroda v dvajsetem stoletju spojilo z nedemokratičnimi in ekspanzionističnimi političnimi težnjami, tragične posledice katerih so nam dobro znane.

Zaradi "žrtvovanja" tisočev vojakov (v veliki meri je šlo za kmete in delavce) na vzhodni fronti je zmaga držav Trojne zveze v prvi svetovni vojni dovolila kraljevini Italiji, da je razširila svoj teritorij veliko bolj vzhodno od svojih kulturnih in jezikovnih (italijanskih oz. latinskih) meja, okupirala je široka območja, ki so bila etnično slovenska in hrvaška, ter nad njimi uveljavljala samozvano superiornost italijanske rase. Usoda teh območij je po konceptu bila enaka tisti, ki jo je doživela Benečija po priključitvi Italiji leta 1866. Šele leta 1917, v januarski številki revije *Touring Club italiano*, so našli vse jezike, ki so jih govorili na italijanskem teritoriju in so opredelili za slovenske 18 občin s skupno 38.000 prebivalcev. To so bile občine Prapotno, Tavorjana, Fojda, Ah-ten, Špeter, Tarčet, Ronac, Sovodnja, Grmek, Dreka, Srednje, Sv. Lenart,

Neme, Cizerije, Bardo, Plestišče, Resia in Resiutta. A v začetku dvajsetih let prejšnjega stoletja se je začela prisilna raznarodovalna politika: poitalijančili so imena, priimke in krajevne napise, prepovedali so rabo materinega jezika, ukinili šolske (in to še pred fašizmom), upravne in ekonomske inštitucije manjšin, razlastili so jim premoženje. Ta proces se je stopnjeval v kolikor je podpora fašizmu rasla in to do razglasitve rasnih zakonov v Trstu septembra 1938.

K sreči je kljub policijski represiji bila opozicija aktivna in protifašistično delovanje je imelo tudi to odliko, da je povezovalo jezikovne skupnosti zgodovinsko naseljene na tem območju. Solidarnost in skupno politično delo, ki sta bili temeljnega pomena v izjemnem obdobju Osvobodilne vojne, sta imeli svoje korenine že v koncu 19. stoletja. Zgovoren je primer socialistov in komunistov s tega območja kot pričajo Giuseppe Tuntar, Giuseppina Martinuzzi in Jože Srebrnič.

Posledice fašistične represije in nacionalizma bi bile škodljivejše in drugačne bi lahko bile tudi posledice vojne, če ne bi prišlo do enotnosti med Italijani in Slovenci. Osvobodilna vojna bi se drugače in z drugačnimi rezultati zaključila, odnosi med dvema narodoma (ki so se sicer leta 1948 nenadoma prekinili, a to iz ideoloških razlogov) pa se ne bi nadaljevali v prijateljskem vzdušju vse do današnjih dni. Ob tem pa gre povedati tudi, da je bilo veliko število Italijanov nezaupljivih in sovražno nastrojenih, sicer zaradi stalnih pritiskov in kampanije medijev o slavo-komunistični nevarnosti, a tudi zaradi nepripravljenosti Italijanov priznati svojih napak, zgodovinskih dejstev in še posebej ne vojne agresije.

V povojnem času se je v Beneciji bila nova vojna, tretja v 20. stoletju, ko se sicer ni nihče vojaško bojeval, napovedana pa je bila na politični in kulturni ravni in je zajela ves teritorij ob vzhodni italijanski meji. Zapostavljenost, revščina, pomanjkanje vsake perspektive so privedli do postopnega težkega praznjenja teritorija. Dejstvo je, da so se v vsako vojaško in civilno strukturo infiltrirale, vtihotapile tajne strukture

(Gladio), pritisk vojaških služnosti je bil izredno močan, močno je bilo tudi ideološko nasprotovanje: vse to je preprečilo svoboden razvoj ekonomskih dejavnosti in kulturnih izmenjav, medsebojne izmenjave so se ohranile le na privatni ravni, na tisoče ljudi je šlo v izseljenstvo. Morali smo počakati do leta 1999, da je parlament končno uresničil 6. člen italijanske Ustave, ki jamči zaščito jezikovnih manjšin na podlagi specifičnih zakonov ter 21. december 2007, da je padla (upamo dokončno) meja med Italijo in Slovenijo in z njo so padla tudi vsa njena anahronistična pravila.

V dolgih mesecih skupne vojne so partizani utrdili odnose, ki še danes trajajo kljub naporom represivnega aparata. Italijanski partizani so med vojno prišli v stik s slovenskim narodom, od njega so prejeli pomoč in solidarnost. Slovenci pa so razumeli, da niso bili vsi Italijani fašisti, da je bila borba proti fašistom skupna in nadnacionalna. Veliko italijanskih partizanov ima svoje obeležje na ploščah in spomenikih Osvobodilne vojne v Sloveniji.

Napočil je čas, da upremo naš pogled še bolj naprej v bodočnost, da prispevamo k poznavanju kulture in jezika naroda, ki nam je tako blizu. Napočil je čas, da skupaj Italijani in Slovenci napišemo novo stran zgodovine tega območja, da presežemo nasprotovanja. Napočil je čas, da v pripovedovanju zgodovine tega območja ne štartamo od tega, kar nas ločuje, pač pa z opisom njegovega izjemnega etnično-jezikovnega bogastva.

Prav v tem smislu in na podlagi te rdeče niti ima pobratenje med partizanskimi združenji iz Kobarida, Benečije in Čedadada velik pomen. Sporazum o pobratenju, ki smo ga 29. septembra 2018 podpisali predstavniki ZBB-NOB in ANPI-VZPI v Kobaridu pravi: "Obvezujemo se, da bomo poglobljali medsebojne odnose z vsestranskim sodelovanjem in še posebej s sledečimi cilji: skrbeli bomo za dobre medsebojne odnose; varovali bomo zgodovinski spomin in nadalje raziskovali boj proti nacizmu in fašizmu; sodelovali bomo na kulturnem in družbenem po-

dročju; zavzemali se bomo za mir, kar je zapisano tudi v statutih naših združenj. Tudi če so med nami jezikovne in kulturne razlike, bomo še naprej skrbeli za nadaljnjo rast naših skupnosti in to v spoštovanju avtonomije vsakega.”

Bodoče pobude in dejavnosti, nekatere že načrtujemo, bodo uresničevale naš sporazum.

Tridesetletna italijanska “okupacija” Kobarida

ZDRAVKO LIKAR

V kroniki župnije Kobarid je zapisano:

»Že 7. novembra 1918 (sreda, sv. Lenart) so se v Kobaridu prikazovali laški opazovalci, med njimi tudi tenente Cappellaro, ki je isti dan maševal v Starem selu in imel do vernikov krajši laški nagovor, češ naj bodo mirni in brez strahu, ako pridejo dobri Italijani v te kraje. V petek, 8. novembra, šla je nepregledna vrsta vojaštva skozi Kobarid na Bovško in dalje proti Trbižu.«

V soboto zjutraj, 9. novembra 1918 ob 9. uri so Italijani zasedli Kobarid, slab teden po podpisu premirja med italijansko in avstro-ogrsko armado. Italijanska oblast je v Kobaridu in na Primorskem trajala do 8. septembra 1943, ko je bilo sklenjeno premirje in je italijanska vojska kapitulirala. Razmerja sil so se v drugi svetovni vojni s tem dejanjem korenito spremenila.⁽¹⁾

A v tem prispevku ne bomo pisali o petindvajsetletnem obdobju italijanske oblasti v Kobaridu in Posočju. Osvetlili bomo veselo in prav posebno vzdušje v obdobju od sredine šestdesetih do sredine devetdesetih let 20. stoletja. To tridesetletno obdobje smo poimenovali italijanska »okupacija« Kobarida in Posočja zato, ker se je vsak dan v Kobarid zgriinjalo tisoče italijanskih državljanov.

Italijanski obiskovalci so Kobaridu dajali zelo živahen utrip. Razlog so bile nizke cene bencina, dobre gostilne, dobra založenost trgovin in

mesnic ter živila odlične kakovosti. Od italijanske "okupacije" so imeli velike koristi gostje iz Italije kot tudi domačini. Spletena so bila številna prijateljstva in ustvarjene mnoge sorodstvene vezi.

To tridesetletno srečno in veselo obdobje je neponovljivo, saj nove razmere in evropsko poenotenje odnosov in valutnih razmerij ne bodo verjetno nikdar več ustvarile takih pogojev, da bi bila medsebojna menjava in trgovina tako uspešna kot je bila v drugi polovici 20. stoletja.

Vojaške posadke v Posočju

Po priključitvi Primorske k Jugoslaviji 15. septembra 1947 je jugoslovanska vojska zavarovala državno mejo med Jugoslavijo in Italijo. Meja med Zgornjim Posočjem in Italijo je dolga 96 kilometrov, kar znaša približno polovico kopenske državne meje med Slovenijo in Italijo oziroma pred letom 1991 med Jugoslavijo in Italijo.

Jugoslovanska vojska je ob meji zgradila majhne vojašnice, karavle. V Posočju so bile sprva karavle pod Gradom (Klobukom) na Kolovratu, na Livških Ravnah, v Šturmih pri Livku, na Jevščku, na Mrzlem vrhu na Matajurju, na bloku Robič, v Podbeli, v Robidiščih, blizu Mosta na Nadiži, na planini Plaze pod Muzcem, na Učji, v Plužnah in pod vrhom Mangarta.

Leta 1964 in kasneje so opustili karavle pod Gradom, na Jevščku, na Mrzlem vrhu, na bloku Robič, v Robidiščih, v Plazeh, v Plužnah, v Možnici pod Mangartom. Ostale so še karavle na Livških Ravnah, v Šturmih, v Starem selu (kjer je bila zgrajena nadomestna karavla za v potrebu porušeno karavlo v Podbeli), blizu Mosta na Nadiži, na Učji, v Logu pod Mangartom in na Predelu.

Četa graničarjev je bila nastanjena v vojašnicah v Kobaridu do leta 1969, ko je bilo poveljstvo obmejnih enot premeščeno v Tolmin. V vsaki obmejni karavli je bilo okoli 20 vojakov, graničarjev, ki so bili posebej izurjeni za nadzor državne meje.

Vsaka karavla je imela svojega pokrovitelja; v večini primerov so bila to

posoška podjetja. Posebej slovesno in praznično je bilo ob dnevu graničarjev 15. avgusta, ko so pokrovitelji in mladina obiskovali graničarje na karavlah in jih obdarovali. Graničarji so jih pogostili s pasuljem. Zaigrale so harmonike in vojaki so zaplesali z mladenkami. Rodile so se mnoge ljubezni in precej graničarjev se je tudi poročilo v naših krajih. V Posočju so bile nastanjene v Bovcu in Tolminu tudi planinske enote. Poveljstvo planinske brigade je bilo v Kranju. Svoje enote je imela brigada nastanjene v Kranju, Bohinjski Beli, Tolminu in Bovcu. Jugoslovanska ljudska armada v Posočju ni zgradila nobenih vojaških utrd. V zadnjih letih je močno poraslo zanimanje za hladno vojno, to je obdobje po drugi svetovni vojni do leta 1991.

V vsem obmejnem pasu na italijanski strani šele sedaj odkrivamo, kako mogočne utrdbe sta zgradili italijanska vojska in pakt NATO. Od bunkerjev in tunelov na Karkošu do raketnih silosov pri Čedadu do Ivanca in še naprej proti severu vse do Trbiža so vidni ostanki mogočnih vojaških utrd. V Furlaniji Julijski Krajini je bila nastanjena večina italijanske vojske.

Jugoslovanska vojska je imela na Primorskem večje vojašnice v Ilirski Bistrici, Postojni in Vipavi. V Zgornjem Posočju je bilo nastanjenih v tolminski in bovški vojašnici ter v obmejnih karavlah skupno okoli 500 vojakov. To število se je v sedemdesetih in osemdesetih letih stalno zmanjševalo.

Z Londonskim memorandumom o soglasju iz oktobra 1954 je Svobodno tržaško ozemlje prenehalo delovati in cona A je bila z nekaj spremembami demarkacijske črte v korist Jugoslavije priključena Italiji, cona B pa Jugoslaviji. Italija v svojem prevodu Londonskega memoranduma ni hotela priznati izraza "državna meja" med nekdanjima conama, temveč je vztrajala na izrazu "razmejitvena črta".

Vseskozi je prihajalo do zaostritev med Italijo in Jugoslavijo zaradi različnega razlaganja suverenosti v nekdanji coni B Tržaškega svobodnega ozemlja. Do najhujšega spora je prišlo spomladi leta 1974, ko so bile na

mednarodnih prehodih Lazaret, Škofije in Krvavi Potok nameščene table z napisom SFRJ – Republika Slovenija. Italija je v ostri noti Sloveniji očitala, da so bile table postavljene na italijanskem ozemlju. Jugoslavija je v odgovoru na noto izrazila pripravljenost na nadaljevanje dobrososedskega sodelovanja, vendar samo na podlagi medsebojnega spoštovanja ozemeljske nedotakljivosti in suverenosti. Jugoslavija je hkrati napotila na obmejno območje enote Jugoslovanske ljudske armade.

Ohranjen je zapis v vpisni knjigi Planinskega društva Kobarid z Mrzlega vrha na Matajurju z dne 4. aprila 1974, ki jo je napisal rezervni vojak Leopold Kos:

“Poslan sem na to goro zato, da branim jaz slovensko zemljo. Že nek-daj so borci naši ta del domovine s krvjo zalivali, ničkoliko tu so zanj-jo življenj žrtvovali. Takšni sedaj smo tudi mi, ki očetov naših smo krvi. Zemlje slovenske ne damo niti pedi, če bo treba pa s ponosom se bomo borili do zadnje kaplje krvi.”⁽²⁾

Kljub zelo razvitemu gospodarskemu sodelovanju in dokaj prijateljskim odnosom med državama ter kljub na osnovi Videmskega sporazuma zelo odprti meji, ki je omogočala vsakodnevni pretok ogromnega števila ljudi, je zelo obremenjevalo dobrososedske odnose še vedno odprto vprašanje začasnosti državne meje. Dokončnost državne meje med dvema državama so določili šele Osimski sporazumi, podpisani 10. novembra 1975 v Osimu.

Mejni prehodi in prehajanje meje

V Zgornjem Posočju so bili mednarodni mejni prehodi na Robiču – Štupci, na Učji in na Predelu ter maloobmejni prehodi na Solarjih, Livku – Polavi, Robidišču in na Mostu na Nadiži.

Z odredbo jugoslovanskega ministra za notranje zadeve je bilo določeno, da se planinci lahko od zore do noči lahko svobodno povzpnejo na vrhove mejnih gora Mangarta, Kanina in Matajurja.⁽³⁾

Sporazum med Jugoslavijo in Italijo iz leta 1962 je določil desetkilo-

metrski obmejni pas, kjer je bilo v Posočju 22 naselij, katerih prebivalci so imeli ugodnosti za prehajanje meje s prepustnicami Videmskega sporazuma. Leta 1976 so ugodnosti koristili že prebivalci 98 naselij v tolminski občini in leta 1978 so lahko ugodnosti po Videmskem sporazumu koristile vse obmejne občine na jugoslovanski strani kot tudi širok obmejni pas v Italiji, vključno z vso Benečijo, Rezijo in Kanalsko dolino. Prehodi meje so iz leta v leto skokovito naraščali. V sedemdesetih in osemdesetih letih je samo čez blok Robič potovalo skoraj dva milijona potnikov letno, čez vse mejne prehode v Posočju pa več kot dva milijona in pol potnikov.

Iz zapisnika komisije za izvajanje Videmskega sporazuma z dne 30. oktobra 1972 je razvidno, da je od 1. julija 1971 do 30. junija 1972 jugoslovansko – italijansko mejo prešlo 38 milijonov potnikov.⁽⁴⁾

Prehodi gostov iz Italije in jugoslovanskih državljanov so vse do leta 1991 stalno naraščali. Kot primer naj navedemo prehode čez mejne prehode v Posočju avgusta 1989. Tega meseca je čez blok Robič šlo 183.170 ljudi, čez Učjo 32.902, čez Predel 87.859 ter čez blok Robidišče 375 ljudi. Skupaj je avgusta 1989 mejo v Posočju prešlo 306.504 ljudi; povprečno torej deset tisoč dnevno.⁽⁵⁾ Blok Solarje je bil še zaprt in je bil odprt leta 1992. Poudariti je treba, da se je čez maloobmejne prehode lahko prehajalo le s prepustnicami, s potnimi listi in prepustnicami pa le na mednarodnih mejnih prehodih.

Tako stanje je trajalo do leta 1991. Leta 1991 je bilo prehodov bistveno manj. V naslednjih letih se je število prehodov zmanjševalo zaradi neugodne cene bencina, manjšega obiska v tolminski igralnici in zaradi uvedbe bonov za bencin v Furlaniji Julijski Krajini. Vendar je bilo na primer prehodov avgusta 1992 čez posoške prehode še vedno 280.985.⁽⁶⁾ Ob vsej jugoslovansko – italijansko meji je bilo v šestdesetih letih uvedenih 22 avtobusnih linij med obmejnimi kraji z več kot sto prevozi dnevno, s katerimi je potovalo vsak dan več tisoč potnikov.

V Posočju sta Avtopromet Gorica in Pietro Rosina iz Čedadada opravljala

celo leto po dva para voženj tedensko. Avtopromet Gorica je vozil na relaciji Tolmin – Čedad – Tolmin dvakrat tedensko, Rosina pa dvakrat tedensko na relaciji Čedad – Kobarid – Čedad.

Avtobus Avtoprometa Gorica je vsak dan vozil na relaciji Nova Gorica – Trbiž – Nova Gorica. Ob delavnikih je trikrat na dan vozil rudarje avtobus na delo v rudnik Rabelj na relaciji Trnovo ob Soči – Bovec – Rabelj in nazaj ter nekaj časa iz vasi Soče do Rablja in nazaj.

Leta 1976 je bila avtobusna linija Bovec – Njivica (Vedronza) podaljšana do Čente (Tarcento).

Velika olajšava za prehajanje meje je bila uvedena 14. maja 1990, ko so državljani Italije na mednarodnih mejnih prehodih mejo lahko prehajali le z osebno izkaznico in ne več samo s potnim listom in prepustnico. Za državljane Slovenije je bila taka olajšava priznana pozneje.

Delna odprava težav na meji je bila 1. maja 2004, ko je Slovenija vstopila v Evropsko unijo. Popolno svobodno prehajanje meje je nastopilo 21. decembra 2007, ko je Slovenija vstopila v šengensko območje in so bile opravljene vse kontrole na meji.

Dejavnost Turističnega društva Kobarid

Sredi šestdesetih let prejšnjega stoletja se je življenje na Kobariškem korenito spremenilo. Tri velike tovarne so zaposlovale vse več ljudi. V sedemdesetih letih več kot tisoč. Deželica je iz pretežno kmetijske postajala industrijska. Močno je poraslo število turistov. Turistično društvo Kobarid je imelo odprto turistično pisarno z menjalnico in prodajalnico bencinskih bonov za tuje goste. Zaslužek je bil zelo velik. Na griču sv. Antona nad Kobaridom je društvo zgradilo štiri počitniške hiše, ki so bile v poletnih mesecih stalno zasedene. V ostalih mesecih so v njih bivali uslužbenci in delavci kobariških tovarn.

Turistično društvo je dajalo tudi ugodne kredite in celo nepovraten denar za izgradnjo turističnih sob. Pogoj je bil le, da so najemniki posojil sobe oddajali turistom vsaj tri leta.

Kobariški hotel je imel 56 postelj, pri zasebnikih pa je bilo zaradi pamentne kreditne politike turističnega društva leta 1970 že okoli 100 ležišč za turiste.

V drugi polovici šestdesetih let se je okoli Turističnega društva zbrala skupina delavoljnih Kobaridcev, ki so dobesedno iz nič ustvarili pravi zimski turistični center na Livku. Januarja 1968 so začele obratovati tri vlečnice, zgrajena je bila prijetna smučarska koča. Opravljenih je bilo več kot 20.000 ur prostovoljnih delovnih ur. Delalo je tudi tristo ljudi na dan; delali so šolarji, kmetje, vojaki, gimnazijci, delavci iz tovarn, gozdarji, Livčani. Izdatno so pomagala podjetja Soško gozdno gospodarstvo, Planika, Elektro in seveda TIK, ki je bil v tistih letih srce doline. Gonilna sila tega enkratnega podviga je bil Boris Knapič, ki je v intervjuju v tedniku *Tovariš* izjavil:

»Pobuda za postavitve vlečnic je prišla iz vrst smučarjev in planincev. Investicijo je prevzelo Turistično društvo Kobarid. Tolminski župan je dal žegen, podjetja pa denar.

Vsa podjetja v občini so pomagala ali z denarjem ali z materialom, s prevozi ali s prostovoljnim delom. Skoraj nismo mogli verjeti! Kakor hitro smo videli, da denar bo, smo zavihali rokave. Krepko smo zgrabili za delo. Čez teden in ob nedeljah. Nihče ni vprašal zakaj! Vsi smo vedeli, zakaj delamo!«⁽⁷⁾

Livek je tedaj doživel veselje dni. Nekaj let pozneje so tudi na beneški strani Matajurja odprli smučišče, ki je bilo zelo priljubljeno. Decembra 1973 je začela delovati žičnica na Kaninu. Bovec se je spremenil v mondeni zimski smučarski center, zelo priljubljen po vsej Jugoslaviji. Gostje so prihajali predvsem iz Srbije in Hrvaške, Italije ter seveda Slovenije.

Italijanska "okupacija" Kobarida

Trideset let je bil Kobarid oblegano mesto in sicer od šestdesetih do devetdesetih let 20. stoletja. Vsak dan je v Kobarid prihajalo tisoče italijanskih gostov.

Le nekaj dogodkov v treh desetletjih je zmotilo vrvež. Prvi dogodek je bil sredi leta 1973, ko so v Črni gori izbruhnile črne koze. Dva meseca je promet iz Italije skoraj popolnoma usahnil.

Marca 1974 je bila med Jugoslavijo in Italijo velika napetost zaradi italijanskih ozemeljskih zahtev do nekdanje cone B. Situacija se je kmalu pomirila.

Obmejne kraje v Italiji in Posočje so potresi leta 1976 močno prizadeli. Trenutnemu zastoju so sledila leta obnove na obeh straneh. Medsebojni promet se je še povečal, saj so prebivalci Posočja hodili v bližnjo Benečijo po gradbeni material za obnovo hiš. Promet je upadel tudi ob visokem snegu marca 1970 in januarja 1987.

Prihod italijanskih kupcev je najprej spodbudila nizka cena bencina. Delavca na kobariški bencinski črpalki Pavel Četrnič in Drago Uršič se takole spominjata "zlatih" let:

»Po letu 1960 je na Goriškem pričela skokovito naraščati prodaja nafnih derivatov kupcem iz Italije. Največja je bila prodaja 98 oktanskega 'super bencina'. Vodilni pri Petrolu so kmalu ugotovili, da povpraševanje po gorivu močno presega sposobnosti in kapacitete zastarele črpalke v Kobaridu. Zato so zgradili novo črpalko, ki je bila svečano odprta 24. maja 1967. Najprej je bilo zaposlenih pet prodajalcev, a kmalu so bile potrebne nove zaposlitve. V času poletnih šolskih počitnic so delali honorarno še študentje. Prvi poslovodja črpalke je bil Miro Smrekar, ki je delo opravljal vse do zadnje izmene v juniju 1998, ko so črpalko zaprli in porušili. Prodaja bencina je v Kobaridu preseгла vsa pričakovanja.

V prvih letih se je na kobariški črpalki prodala za Slovenijo rekordna količina bencina. Ob vikendih je dnevna prodaja znašala več kot 35.000 litrov, enkrat je preseгла celo 40.000 litrov 98 oktanskega bencina. Kolone čakajočih so ob vikendih bile dolge več kot kilometer. Več kupcev iz Vidma in oddaljenejših krajev Furlanije je imelo vdlane skrite bencinske rezervoarje v sedežih in prtljažnikih in jih je bilo treba napolniti posebej previdno zaradi radovednih pogledov

financarjev in karabinjerjev, ki so v prostem času prihajali v Kobarid po bencin in meso.

Ne glede na število čakajočih, so morali zaposleni vsakemu kupcu očistiti vetrobransko steklo, po želji kupcev preveriti tlak v gumah in po potrebi zamenjati motorno olje. Zaradi dolgih avtomobilskih kolon, oteženega uličnega prometa in pomanjkanja parkirišč, so 26. junija 1970 blizu tovarne TIK pod Kobaridom odprli nov sodoben bencinski servis. Poslovodja je bil Pavel Četrnič.

V Kobaridu je bilo prodanega največ bencina ob vsej jugoslovansko – italijanski meji. Kobarid je ta rekord držal mnogo let, vse dotlej, dokler niso na Krvavem Potoku odprli velik bencinski servis.«⁽⁸⁾ Na obeh kobarških črpalkah so povprečno prodali okoli 40.000 litrov bencina vsak dan, mesečno torej 1.200.000 litrov in letno okoli 15 milijonov litrov in celo 20 milijonov litrov.

Poleg prodaje bencina je v Kobaridu doživljala pravi razcvet trgovina. Lepo je ta leta opisala dolgoletna vodja Marketa Alpkomerc Milojka Danjelič.

»Kobarid je bil privlačen trgovski center že od nekdaj. Potrošniki iz Kobarida in okolice so se oskrbovali v treh manjših prehrabnih trgovinah, v Železnini in Tekstilu. Podjetje, ki se je ukvarjalo s prodajo blaga, je bilo Trgovsko podjetje Nadiža Kobarid, kasneje Alpkomerc Tolmin. Pod svojim okriljem je imelo tudi manjšo izpostavo – pravili smo ji 'pumpa', na kateri so prodajali bencin. Po letu 1960 pa so Kobarid začeli obiskovati tudi kupci z italijanske strani državne meje. V Kobaridu je zato spomladi leta 1967 podjetje Petrol zgradilo bencinsko črpalko, ki je z izredno ugodnimi cenami bencina pritegnila vedno večje število nakupovalcev. Pri vstopu v Kobarid so se na obeh straneh ceste ustvarjale velike kolone avtomobilov, ki so čakali na gorivo. Moški so v vrstah čakali na nakup bencina, ženske pa so se odpravile na nakupovanje v trgovine in mesnice. V Kobaridu so avgusta 1968 otvorili Alpkomercevo Market, malo kasneje še G market zraven hotela. Marketa sta bila sodobno opre-

mljena in sta prešla na samopostrežni način prodaje. Kot poslovodkinja sem 33 let vodila nabavo in prodajo v Marketu Alpkomerc. V tej trgovini je bilo zaposlenih 18 prodajalk. Urnik prodajalne smo prilagodili obisku italijanskih kupcev in tudi za domačine je bil ugoden. Delali smo neprekinjeno od 7 – 19. ure vsak dan, tudi ob sobotah, nedeljah in vse praznike. Vse je bilo prilagojeno povpraševanju kupcev. Prometa je bilo zelo veliko. Imeli smo tri blagajne in vse so delale s polno močjo.

Največje povpraševanje je bilo po mlečnih izdelkih (mleko, jogurt, maslo, sir), alkoholnih pijačah (pelinkovec, stari graničar, slivovka). Prodali smo okoli 120 kartonov žganih pijač na teden. Zelo dobro so šli v promet cigareti, med in izdelki iz medu, kasneje tudi izdelki iz kristala in čipk ter stekla. V velikih količinah se je prodajalo vse. Vsak drugi dan smo prodali 1200 navadnih jogurtov. Najbolj prodajan artikel je bila Kraševa polkilska čokolada, ki je bila narejena iz kvalitetnega mleka v prahu, izdelanega v kobariški mlekarni. Vsak teden smo jo prodali za cel kamion (šlepar). Že takrat so bili kupci iz Italije osveščeni in spraševali so, če je blago 'naturale' – naravno. Izdelki so šli sveži zelo hitro v prodajo, police so se hitro praznile in morali smo biti zelo previdni, da smo vsem ugodili.

Naučili smo se tudi italijanskega jezika, radi smo postregli tudi bližnjim kupcem iz Benečije, ki so govorili v slovenskem jeziku ali njihovem dialektu.

Povedati je treba, da je imel Kobarid v takratnem obdobju sedem mesnic, vse so ustvarjale veliko prometa. Dobavitelji so vozili najkvalitetnejše meso in izdelke iz domačih slovenskih klavnic. Dobava se je vršila vsak drugi dan s kamioni hladilniki za vsako izmed mesnic. Vse mesnice so bile zelo oblegane, čakalne vrste dolge, včasih je meso tudi zmanjkovalo in so kupci čakali na dobavo iz klavnic. Največje povpraševanje je bilo po najboljših delih pri govedu (stegno, rostbif in pljučna pečenka). Kupovali so v velikih količinah, saj se tako okusnega mesa v Italiji ni dobilo. Tudi cena mesa je bila zelo ugodna. Kupci so proti

domu odhajali zadovoljni, ustavili so se še v kaki dobri gostilni, saj so se za prihranek pri nakupu bencina ter v trgovinah in mesnicah oskrbeli z najboljšimi izdelki.

Kobarid je v teh 'cvetočih' letih zaživel, napredoval in dihal s polnimi pljuči. Kljub veliko vložene truda in dela se teh let z veseljem spominjamo«. ⁽⁹⁾

V Kobaridu je bilo sedem mesnic. Toni Uršič – Gotar je bil mesar v mesnici Kmetijske zadruge Idrija v Žganovi hiši, kjer so sedaj razstavni prostori Kobariškega muzeja. Takole je povedal:

»Cene v vseh sedmih mesnicah so bile enake. Na mesec smo v naši mesnici prodali okoli 50.000 kilogramov mesa. Ob sobotah smo prodali okoli 2.500 kg. Te številke povedo, kako velik je bil obisk italijanskih gostov. Italijanski gostje so v Kobaridu kupovali meso zato, ker je bilo veliko boljše in cenejše kot v Italiji«. ⁽¹⁰⁾

Mesečno je bilo v vseh sedmih mesnicah prodano več kot 300.000 kilogramov mesa. Čez mejo se je lahko neslo le omejeno količino mesa in kontrola na meji je bila stroga. Bili so tudi prijazni cariniki in finančni stražniki, ki so dopustili prenos večjih količin mesa. Zelo je cvetelo tiho-tapstvo, saj so mnogi bogateli na račun nedovoljene trgovine.

V drugi polovici osemdesetih let sta bili v Kobaridu odprti dve brezcarinski trgovini, v katerih so prodajali blago po nižjih cenah, ker v ceno ni bila vračunana carina. Največ so prodali cigaret in alkoholnih pijač, predvsem whiskyja. Kasneje so bile odprte še tri brezcarinske trgovine na prostoru med slovenskim in italijanskim blokom na Robiču. Zaslужek v teh trgovinah je bil ogromen. Lastnik največje brezcarinske trgovine na bloku Robič je bil Mercator. Direktor tolminske podružnice Mercatorja je izjavil, da je Mercator z zaslužkom v brezcarinski trgovini na Robiču kupil bovške hotele. V tej veliki trgovini niso prodajali le jestvin, pijač in cigaret, odlična je bila tudi mesnica in oddelek s tehničnim blagom. Tudi domačini so množično kupovali v brezcarinskih trgovinah, je povedala vodja trgovine Vera Ivančič. ⁽¹¹⁾

Brezcarinske trgovine so delale vse dni v tednu – vse do leta 2000, ko so jih na zahtevo Evropske unije zaprli.

Blok Robič ni bil registriran kot blok za blagovni promet. Preko njega je potekal le izvoz lesa iz Slovenije v Furlanijo.

Za leto 1973 je zabeležen podatek, da je bilo čez blok prepeljanih 18.000 m³ lesa, v glavnem hlodovine.⁽¹²⁾ Najpomembnejše prevozniško podjetje je bilo podjetje Maria Mazore iz Ažle. Mazora je bil v Posočju in na Kobariškem zelo priljubljen mož, saj je mnogokrat z uslugami in denarjem pomagal društvom in posameznikom.

Izvoz lesa je iz leta v leto naraščal in je konec osemdesetih let znašal že blizu 40.000 m³ na leto.

Družabno življenje v Kobaridu

Center družabnega življenja je bil kobariški hotel. Za novoletne in pustne praznike, ob Dnevu žena, 1. maju in za Dan republike 29. novembra se je v hotelu vrtelo ob plesni glasbi staro in mlado. Na hotelskem vrtu so poleti vsak konec tedna igrale različne glasbene skupine. Na trgu so imeli koncerte Planšarji, Avseniki, Ansambel Lojzeta Slaka, Tereza Kesovija in zelo priljubljeni Beneški fantje pod vodstvom Antona Birtiča. Precej let je v Kobaridu delovala pevsko – instrumentalna skupina, ki je zabavala goste ne samo na hotelskem vrtu ali v restavraciji, marveč tudi ob raznih priložnostih, še prav posebej v pustnem tednu. Emica Krajnik je bila zaposlena v kobariškem hotelu od leta 1965 naprej. Precej let je bila tudi vodja hotela. Tedanjih let se spominja z veseljem:

»V hotelu je bilo prav vsak dan ogromno gostov. Največ je bilo Italijanov, ki so prihajali v Kobarid po nakupih in so nato v hotelu in v gostilnah jedli kosilo ali večerjo. Še več pa jih je samo pilo. Najbolj popularna pijača je bil pelinkovec. Mesarjem so Italijani plačevali nešteto kozarcev pijače. V hotel so množično zahajali tudi domačini. V hotelu je bil vsako soboto ples. Ob nedeljah, po maši, so prihajali Kobaridci na aperitiv. V hotelu smo imeli prvi televizor v Kobaridu in ob večerih se je ob

gledanju televizije trlo ljudi. Največ gledalcev se je zbiralo ob prenosih boksa; najbolj priljubljen je bil Cassius Clay. Na Silvestrovo smo imeli na večerji čez 200 gostov, predvsem iz Italije in vseh delov Jugoslavije. V hotelu je delalo 9 natakarjev. Imeli smo zelo dobre kuharice.«⁽¹³⁾

Julija in avgusta 1970 in 1971 sem med počitnicami delal kot receptor v kobariškem hotelu. Oba dva poletna meseca je bilo vseh 56 postelj v hotelu zasedenih vsak dan že takoj popoldne. Goste sem nato pošiljal k zasebnikom, ki so imeli prenočišča.

Kobariške gostilne so slovele po pestrem družabnem življenju. V gostilni "Pri mrzlem studencu" so se zbirale zanimive družbe. V njej so našla prostor stalna kvartopirska omizja. Stregle so brhke mlade natakarice. Tudi zaradi njih je bilo v gostilni vedno zelo živahno. Gostilna je bila zelo priljubljena tudi za italijanske goste.

Druga priljubljena gostilna v tistih letih je bila gostilna "Pod smreko". V njej so našle zatočišče vesele družbe, ki se jim je zahotelo veseljačenja pozno v noč, saj je bila odprta, dokler so bili v njej gostje; velikokrat do jutra. Mnogo je bilo tedaj gostiln in barov v Kobaridu, pa tudi v Starem selu in Robiču.

Vzdušje v bifeju zraven marketa Alpkomerc je lepo opisala Dragica Kracina, ki je delala v njem od leta 1969 do leta 1975.

»V tistih letih je bila v bifeju vsak dan neznanska gneča. Zraven bifeja je bil market in bencinska črpalka. Ogromno je bilo gostov iz Italije. Pili so največ pelinkovec, Stari graničar, slivovko in Hermeliko – Potentilo. Delali smo vse dni v tednu. Sredi leta 1973 so v Črni gori izbruhnile črne koze in kar čez noč ni bilo nobenega Italijana več. To je trajalo približno dva meseca. Potem pa so zopet prišli in bilo je zopet polne roke dela. Moja šefica v bifeju je bila žena komandanta graničarjev gospa Čopičeva, ki je bila zelo skrbna in natančna.«⁽¹⁴⁾

Klara in Vojko Hobič sta delala v kobariškem hotelu in sta takole zapisala njune spomine:

»Kobarid je v sedemdesetih in osemdesetih letih slovel tudi po dobrih

mesnicah, v katere so množično zahajali italijanski kupci. Tudi v marketu Grosist Gorica zraven hotela je bila mesnica, v kateri je bil vedno glavna atrakcija Janko Sovdat – Jač iz Sužida. Italijanke so mu v hotelu pri šanku vedno naročale vino in govorile »per Giovanni – za Janka«. Tako se je čez dan nabralo po nekaj litrov vina, ki ga je imel Janko v dobrem. Seveda vsega priljubljeni mesar Janko ni mogel popiti. Prav tako ga niso mogli popiti tudi drugi mesarji in drugi Jankovi prijatelji. Velikokrat smo Janku ob koncu njegovega delovnega dne dali v steklenice vino, ki ga je imel od radodarnih Italijank v dobrem, da ga je odnesel domov«. ⁽¹⁵⁾

Velik kakovostni preskok v gostinski ponudbi je pomenilo odprtje gostilne Topli val leta 1977, ki sta jo odprla Cvetka in Vlado Hvala. V njej so stregli sveže jadranske ribe, školjke, rake in druge morske jedi. Morske dobrote so skoraj vsak dan vozili iz Istre, Kvarnerja in celo iz Zadra. Ta gostilna je bila za Italijane in tudi za domačine tako priljubljena, da so pogosto pred vrati čakali na proste sedeže.

* * *

Z začetkom devetdesetih let so tektonski premiki v Evropi pustili sledi tudi na življenje ob meji. 25. junija 1991 je bila razglašena samostojnost Republike Slovenije. Začeli so se negotovi in težki časi. Slovenska podjetja so tedaj v veliki meri zgubila jugoslovanska tržišča. Tudi na Kobarškem so podjetja močno zmanjšala proizvodnjo in brez dela je ostalo veliko delavcev. Več sto delavcev iz Posočja je našlo delo v bližnji Furlaniji. Leta 1990 je odprl vrata Kobariški muzej. Gostom je želel pokazati bogato kulturno in zgodovinsko dediščino, predvsem 1. svetovne vojne. Od odprtja muzeja do danes si je muzej ogledalo skoraj dva milijona obiskovalcev, od tega okoli 700.000 Italijanov. Muzej in Fundacija Poti miru danes zaposlujeta 15 uslužbencev z visoko izobrazbo in še okoli 30 honorarnih sodelavcev.

Zgrajeni so bili kampi ob Soči in Nadiži, mnogo turističnih sob in apartmajev. Športni turizem je v razcvetu. Nastala so manjša podjetja in veliko je samostojnih podjetnikov.

A vendar množica turistov v poletnih mesecih še zdaleč ne dosega števila italijanskih gostov, ki so tri desetletja v drugi polovici 20. stoletja "okupirali" Kobarid.

To so bila zlata leta Kobarida, ki se verjetno ne bodo nikdar več ponovila.

Opombe

- (1) Knjiga Kobarid, str. 119-120, Kobarški muzej, 1997
- (2) Vpisna knjiga PD Kobarid z Mrzlega vrha, v arhivu avtorja
- (3) Uradni list SFRJ, št. 1, 3. 1. 1974
- (4) Kopija zapisnika Komisije za izvajanje Videmskega sporazuma z dne 30. 10. 1972, v arhivu avtorja
- (5) Poročilo Postaje mejne policije Kobarid, v arhivu avtorja
- (6) Poročilo Postaje mejne policije Kobarid, v arhivu avtorja
- (7) Tovariš, 20. 2. 1968
- (8) Pisna izjava Pavla Četrtriča, v arhivu avtorja
Ustna izjava Draga Uršiča 24. 10. 2018
- (9) Pisna izjava Milojke Danjelič, v arhivu avtorja
- (10) Ustna izjava Tonija Uršiča 26. 10. 2018
- (11) Ustna izjava Vere Ivančič 1. 11. 2018
- (12) Poročilo Skupščine občine Tolmin, v arhivu avtorja
- (13) Ustna izjava Emice Krajnik 25. 10. 2018
- (14) Ustna izjava Dragice Kracina 13. 10. 2018
- (15) Pisna izjava Klare in Vojka Hobiča, v arhivu avtorja

Jubilej Kd Rečan – 50. letnica

MARGHERITA TRUSGNACH

Petdeset liet neutrudnega delovanja društva an zboru, triintrideset izvedb festivala *Senjam Beneške Piesmi*, za katerega je bilo napisanih 408 piesmi v nadiškem, terskem an rezijanskem dialektu: sami ti podatki povedo vic kot stuo besed, kaj je an kak pomen ima naše Kulturno društvo Rečan – Aldo Klodič. Bogato je pardielo an nanj sta lahko mocnuo ponosni vsa Rečanska dolina an vsa Benečija.

Društvo se je rodilo lieta 1969, ko so pri nas bili ries težki časi: vse sile so dielale proti nam Slovencem, jasno je bilo rečeno, da nas je treba izbrisati. Ljudje, ki so bili takrat naša največa bogatija, za preživet so bili prisiljeni iti proč, kier taka je bila politična želja.

Naša občina, Garmak, je 50 liet nazaj štieti 1200 prebivalcu, donas jih nie niti 350!

Tarde korenine, ki so daržale vezane ljudi an želja, da ne bi zgubili duše so bili tista gonilna sila, ki je dajala muoc našim prednikom za se upriet an ne pustit, da se zgubijo naša kultura, naš jizik, naše tradicije, naše piesmi, naše molitve. Če je še nieki ostalo, je gotovo njihova zasluga. Kulturno društvo Rečan je bilo vedno v prvi vrsti, kadar je bilo treba zahtevat naše pravice.

Kar so zaperjali parvo an edino fabriko dol na Cemurju (Fornaci Giuliane) potem, ko je stuo liet dajala dielo an kruh našim judem, Rečan je napravu an protestni volantini. Bluo je lieto 1971 an že tekrat, kar no-

bedan medij an nobedan politik se nie oglasiu, je društvo vzdignilo glas an poskarbielo za diet kupe Komitat za pravice dielucu, ki so se ušafali na sred poti.

V lietu 1978 so v društvu Rečan napravli dokument za *Konferenco o etnično-jezikovnih skupinah videmske pokrajine*, kjer so se predstavili an zahtevali priznanje naših pravic, takuo kot je predvideno po ustavi. Pa nieso samuo zahtevali, so tudi dali priporočila an navodila o tem, kaj je trieba narditi an zagotoviti za naš obstoj: dielo doma, enake pravice za slovensko kulturo, izobraževanje, socialne storitve, pouk slovenščine (knjižne an narečne) kot bazo, na kateri gradit. Zahtevali so še dvojezično toponomastiko po vseh naših občinah, združenje vseh sil, ki imajo pri sarcu obstoj Slovencev an že tekrat so vprašali, naj se odvzame vsaka politična podpora tistim, ki zagovarjajo projekte an politiko, ki so za našo skupnost škodljivi an pogubni.

Drug dokument o zahtevi po globalni zaščiti je Kulturno društvo Rečan izdalo lieta 1984 an tudi v njem je jasno poviedano, kaj je trieba nardit. V telih 50 liet je društvo pripravlo dosti prireditvi: gledališke predstave iz katerih se je rodilo Beneško gledališče, koncerte, konference, tečaje slovenskega jizika, radijske oddaje, natečaje *Kar rože cvete vasi se vesele* an *V roko medlo*, filmske popoldneve za mlade, družbena srečanja, literarna srečanja *V nebu luna plava*, tečaje telovadbe, *Zapuojmo jo na sred vasi* za oživiet zapuščene vasice, *Hrupno srečanje* za mlade bande, *Pohod čez namišljeno črto* iz Topoluovega do Livka, ki je začeu ko je bila še huda meja, Kriesove Sv. Ivana, stenske kolendarje s pripovedmi o starih navadah, devetice božične po vaseh lieške fare, *Senjam beneške piesmi*.

Vse tele lieta je dielu tudi zbor ali oktet an takuo se nieso zgubile naše stare tradicionalne slovinske piesmi: narodne, cerkvene, pa tudi nove domačih skladatelju an avtoriju.

Naj omenim nekatere naše publikacije an posnetke: Ponatis rezijanškega katekizma prof. G. Baudouin de Courtenay *Il catechismo resiano*

(1975); *Tracce di storia della Slavia* (1979); *V spomin g. Rina Markiča* (1982); *Narava an ljudje moja ljubezen* (1982); *Fotoalbum izseljencev iz Benečije* (1986); zbirka *Pustita nam rože po našim sadit*, I (1983); *Antadà – pravce* (1992); *Topolò – Topoluove* (1994); zbirka *Pustita nam rože po našim sadit*, II (1996); *Hostne med zgodovino in legendo* (1997); prva zbirka *V nebu luna plava* (2007); *Pohod čez namišljeno črto* (2007); *Devetica božična po vaseh lieške fare* (2012); zbirka *Pustita nam rože po našim sadit*, III (2013); pa še brošure za vsaki SBP; brošure za vsako literarno srečanje *V nebu luna plava*; posnetek pesmi okteta *Trepetički* (1987); CD zboru Rečan *Zarnje duha* (2010); kasete/CD-je/USB od SBP; Tele zadnje lieta smo napravli spletno stran www.recan.it kjer se lahko dobijo vse publikacije, posnetki, video raznih prireditev, delovanje društva in zboru, slike, itd. ...

Kaj smo dosegli po toliko liet zahtev an diela?

Rečanska dolina je bila gotovo vedno malo bolj “zaugnana”, pogumna an motivirana. Srečni smo bili, kjer smo tle imieli dragocene an velike može, ki so temu boju posvetili celo življenje. Od tistih, ki jih nie vic med nami, zmislmo se na pre Rina Markiča, pre Azeglia Romanina, Rinalda Luščaka, Doricja Predana an Alda Klodiča. Oni so znali parbližat mlade sile, jim stat blizu an zaupati; znali so daržati kupe ljudi an so videli deleč napri, so prehiteli čase.

Donas društvo gleda še peljat napri njih dielo, imamo z nam mlade sile, ki so zrasle v pravem slovenskem duhu.

Sam festival, za katerega je velika Aldova an Kekkova zasluga, je tista močna nit, ki združuje naše mlade, jim daje možnost rast v zavedanju, kaj smo; jih uči sodelovat an se pomagat dan družemu. Združuje ljudi različnih kultur, še posebno Slovence an Furlane, daje možnost spoznat naš liep jizik an našo bogatijo, se pokazat za kar smo tudi izven naših dolin.

Previč krat, na žalost, smo pozabljeni tudi od matične domovine an zato smo veseli, de je biu Minister za Slovence v zamejstvu an po sve-

tu, Peter Česnik, med nam na zadnjem *Sejmu Beneške Piesmi* an nam obljubu, da nam bo blizu, kjer ga skrbi ekonomsko stanje naših kraju. Vidu je s svojimi očmi, kaj dielamo an koliko mladih sodeluje z nami. Naše društvo štieje vic ku 70 članu. Pri kulturnem društvu Rečan smo vedno bili odprti an se nečemo tiščat v našem kotu. Želmo se odpriet an pokazat svietu, de obstajamo tudi mi an de niesmo nič manj vriedni kot drugi, obratno! Stiki z društvu iz Slovenje so tudi bili nimar zelo dobri an kupe smo dost reči napravli.

Dost je bluo nareto. Pa le napri muoramo prosit za naše pravice, le napri Benečija se spraznjava an še, kar smo imieli, nam je počaso odvzeto ... Nismo zgubili naše kulture, jizika, tradicij. Smo bili priznani kot Slovenci, imamo dvojezično šolo, glasbeno šolo, zборе, društva, ki neutrudno dielajo, de bi ostala živa naša slovenska duša. Imamo veliko an kvalitetno kulturno delovanje. Tisti, ki so dielali pred nami so nam jasno pokazali pot, po kateri hoditi, na stuojmo jo pozabit!

Malo resno an malo ironično bi lahko jali: malo nas je ostalo, pa ostali smo Slovenci!

Kakuo napri?

Za vse Benečane velja vedno moto "potegni gor rokave an dieli napri". Kar smo dosegli nie padlo iz luhta, nam nie bilo nič podarjeno. Vsak korak napri je biu zelo težak: iti nazaj je pa an magnjen! Dielimo napri an gledimo sodelovati med nami, združujmo se takuo kot je bilo ankrat, ne hodimo napri vsak po svoji poti!

Kulturno društvo Rečan, kot ostala društva v Benečiji, gre napri s prostovoljnim dielom, zatuo ga je trieba ovrednotiti, mu priznati pomembnost. Imamo veliko bogatijo, na katero se premalo zmišljamo: ta bogatija so ljudje, ki se trudijo vsak dan za organizirat prireditve, ki se srečajo vsak tieden na vajah, ki se trudijo, de ostanemo živa an živahna skupnost an zaradi tega dajejo na razpolago veliko svojega prostega časa za Benečijo an za njeno bodočnost.

Naše društvo muora dielat le napri z ljudmi an za ljudi. Dielat muora za

krepitev svoje kulturne, politične, jizikovne, družbene zavesti, de bomo vsak dan bolj zavedni državljani an poznali svoje pravice, pravice svoje zemlje, an za tuole pripravljeni še napri dielat.

O GLOBALNI ZAŠČITI

V kulturnem društvu Rečan so marca 1984 sprejeli ta dokument in v njem jasno izrazili zahtevo po zaščitnem zakonu in tudi prepričanje, da mora biti zakon globalen, kar je pomenilo, da mora: 1) upoštevati vse aspekte življenja skupnosti in vse njene potrebe, od jezikovnih in kulturnih do družbenih in ekonomskih; 2) obravnavati enakopravno vse Slovence v FJK in ne postavljati v nižjo kategorijo z nižjo ravnojo zaščite Slovence na Videnskem.

Dokument je bil tema več živahnih razprav med člani društva, ki je bilo po statutu avtonomno in ni bilo včlanjeno v nobeno slovensko organizacijo, sodelovalo pa je z vsemi in vsekakor predstavljalo bojevito jedro zavednih beneških Slovencev. Razen poudarkov v dialektu je bil napisan v italijanščini.

MAMA ME JE NAVADLA ... IST JI VIERJEM!

Ker je v zadnjih časih krajevni in vsedrjavni tisk ponovno začel obravnavati vprašanje slovenske manjšine v Italiji in ob upoštevanju dejstva, da tudi vlada pripravlja svoj zakonski osnutek, smo pri kulturnem društvu Rečan mnenja, da je primerno ponovno pojasniti svoja stališča o naši skupnosti in globalni zaščiti, kar smo sicer že storili v preteklosti.

Najprej poudarjamo, da nismo spremenili mnenja in mislimo, da je nujna zakonska zaščita naše skupnosti, ki naj bo globalna in enaka za vse Slovence v Italiji.

BIT SLOVENJ MORE RATAT LEPUO ...

Dolgoletni poskusi asimilacije in uničenja so privedli do tega, da naši ljudje ne zaupajo vase, nimajo iniciative, saj jih pogojujejo številni močno ukoreninjeni predsodki, ki dušijo in ogrožajo najbolj pristna, globoka in zdrava čustva, ki še vztrajajo v nas.

Mi bi radi oživel tista čustva. V tem smislu nam lahko pomaga le resen zaščitni zakon.

Slovenci smo.

Obstajamo in zato na podlagi italijanske zakonodaje zahtevamo, da se zakon sprejme čimprej, v najkrajšem času in da je globalni.

VSAK VIE, KAR CJE. MI VEMO, DE SMO SLOVIENJ ...

Petdeset let od tega so nam prepovedali izražati v slovenščini v cerkvi svojo vero.

Šestintrideset let od tega so očetje italijanske republike v Ustavi postavili temelje za zaščito etnično-jezikovnih manjšin.

Le nekaj let nazaj je krajevna cerkvena oblast ponovno dala možnost uporabiti slovenščino v bogoslužju.

Sedaj je v središču pozornosti zaščitni zakon za Slovence.

Če smo obstajali, ko so nam prepovedali rabo slovenščine, če smo obstajali, ko so pisali ustavo, če so cerkvene oblasti priznale, da problem obstaja, če še vedno kdo meni, da je potrebno pobirati podpise in s tem dokazati ...

ZA VAM GLIH POVIEDAT, JE ZDRAVO BIT SLOVIENJ

Mi Slovenci ne želimo vsiliti ničesar nikomur.

Šola mora biti svobodna, a to svobodo je treba priznati tudi tistim, ki želimo slovensko šolo.

Treba je uveljaviti izvirno krajevno toponomastiko in odpraviti bolj ali manj hotene in slučajne napake.

Naša slovenska kultura mora biti deležna enake podpore kot italijanska.

Medji morajo podpirati in odražati življenje skupnosti in to v vseh odtenkih.

Na ekonomskem področju so potrebne javne investicije za sprožitev družbeno-ekonomskega razvoja.

Odprtost do zunanjega sveta ne sme biti enosmerna, pač pa v stiku z vsemi skupnostmi, ki verjamejo v sodelovanje, življenje in omiko.

Osimski sporazumi morajo blagodejno vplivati tudi na nas, le tako se bo razvila resnična politika miru.

ČE SE SAM POMAGAŠ, BUOH TI BO POMAU

Kuražno, pujmo napri ...

Bilo je 50 let od tega v Orbe

ZVEZA SLOVENSКИH IZSELJENCEV

“V šestdesetih letih prejšnjega stoletja je v Švici delalo vič taužint naših puobu an moži. Doma nie bluo diela an emigracjon je bla edina pot do buojšega življenja. More bit, de nie bluo nimar lahko dielat an živet v Švici, pa v tisti demokratični an vičkulturni daržavi so se naši ljudje zaviedal, de guorit suoj izik an skarbiet za sojo kulturo nie naobarno, nie prepoviedano, je pravica vsakega človeika an bogatija za celo skupnost. Zatuo imamo moralno dužnuost, de se zahvalemo teli daželi.”

Takuo je poviedala predsednica Zveze naših izseljencev Slovenci po svetu Graziella Bianco Coren na slovesnosti, ki je bila 26. maja 2018 v mestu Orbe, kjer se je 50 let od tega rodila Zveza beneških izseljencev, takrat ji je bilo ime Društvo beneških izseljencev. Praznovanja svoje petdesetletnice je Zveza Slovenci po svetu sklenila 1. decembra s slavnostnim srečanjem v Čedadu, ki so se ga med drugimi udeležili delegati iz vsega sveta, beneški župani, svetovalec predsednika Republike Boštjan Žeks, državni sekretar Robert Kojc in deželni odbornik Pierpaolo Roberti.

“Donas se na smiemo pozabit na tiste, ki so začeli dielat za Zvezo. Na žalost nieso vič med nami, pa vsekakor jim donas rečemo an zlo velik ‘Bohloni.’

Marko Petrigh, Elio Vogrig, Dino Del Medico, Silvio Feletig an Renzo Del Medico: hvala vam s strani vsieh Slovienju doma an po svietu.

Po petdesetih letih na moremo tudi pozabit, zakì se je naša Zveza ro-

dila. Nje parva skarb je bla, de združi Slovienje iz Videnske pokrajine, to je iz Nediških, Terskih dolin an Rezije, ki živijo po svietu. Skarbiet za socialne, ekonomske, kulturne an rekreativne iniciative med našimi skupnostmi po svietu. Druga naloga, ki so si jo bli dali je bla spodbujati poznanje emigrantske problematike beneških emigrantu an stuort poznat kritično stanje naših dolin an naše narodne skupnost v Italiji.

De bi storlì poznat naše probleme an našo Zvezo, so od samega začetka, pru v Orbe, izdajali revijo *Emigrant*, ki so jo pisali an pošiljali po diele, v nočnih urah. Tretja ideja je bla promovirati srečanja med emigranti an slovienskimi organizacijami v Italiji za sodelovat pri iniciativah, ki bi lahko pomagale, de se na zgubijo slovienski jezik, slovienske navade an slovienska kultura po sviete an na domačih tleh.

Po sviete je bluo že vič italijanskih an furlanskih emigrantskih organizacijah, zakaj še adna nova? V tistih lietih je bluo malo tistih, ki so viedel, de v Furlaniji Julijski Krajini živi slovienska narodna skupnost an pru zauoj nje je naša dežela dobila posebno autonomijo. Slovienji v Tarstu an Gorici so imiel bogato kulturno an ekomomsko življenje, ki jim je bla dana po drugi svetovni uojski an so jo an sami ustvarili pred an po parvi uojski. V Benečiji pa nie bluo skor nič.

Za Italijo par nas nie bluo Slovienju an tisti, ki so se imiel za take so bli sovraženi an podvarženi lokalni nacionalistični politiki. Taka situacija je bla nesprijemljiva an emigranti so se tuolega zaviedali. Zatuo so ustanovil Zvezo, za pomagat samim sebe, pa an domačemu kraju. Marko Petrigh je jau: »Smo emigranti ku vsi drugi, imamo vsi podobne probleme an vsi kupe jih bomo reševali. Pa ankul na smiemo pozabit, de smo ne samuo italijanski daržavljani, parsiljeni biti emigranti an iti s trebuhom za kruhan. Smo tudi Slovienji an imamo pravico an dužnuost imiet radi naš izik, našo kulturo an se borit za jih obdaržat.«

Tele ideje so emigranti parnašali damu, kar so hodil na počitnice. Potrieba po zaščiti Slovienju na Videnskem an razvoju ekonomije v naših dolinah so se takuo šerile po naših vaseh. Šele donas narguorš praznik

Slovenju v videnski pokrajini je *Dan Emigranta*, pruh v spomin an zahvalo telim parvim Slovenjan, ki so ratal nimar buj zaviedni po sviete, kjer, ku so sami pravli “so se otresli strahu.”

De je bla Zveza nucna an potriebna kaže pruh nje hitra rast povserode, kjer so bli an so slovienski emigranti an njih snuovi an navuodi. V Švici se je naglo rodilo puno društev, potle še v Belgiji, v Argentini, v Kanadi, v Avstraliji an v Brazilji. Donas Zveza ima kontakte z vič ku dva taužint družin, ki je ku reč parbližno malo manj ku deset taužint ljudi. Sada, na žalost, vič ku tri parte naših ljudi živi po svietu an naše vasi so nimar buj prazne. Naša mladina je parsiljena zbrat le tisto pot, ki so jo prehodili starši an stari starši: s trebuhana za kruhan. Tuole jasno kaže, de emigranti so imiel ražon, kar so pravli, de brez kakega kulturnega an ekonomskega razvoja Benečije, naša slovienska skupnost ima štiete dneve. Če trud emigrantu (an drugih) je parnesu priznanje slovienske skupnosti v Benečiji, kjer imamo dvojezično šuolo v Špietru an puno drugih slovienskih organizacij, je pa ekonomsko stanje nimar tisto an emigracijon je nimar stvar našega vsakdanjega živlienja.

Donašnji dan, je skarb Zveze narbuh posvečena ohranjanju an poglobitvi slovienske identitete med potomci naših emigrantu. Donas po svietu je nimar manj tistih, ki so se rodili an so zrasli na domačih tleh, lepuo pa je, de njih snuovi an navuodi imajo še tu sarcu njih kornine an na nje so ponosni. Pogostu voditelji društev so pruh mladi an tuole je tisto, ki nas narbuh veseli, zak za nje smo puno poskarbiel, doma an po svietu”, je še jala predsednica Coren v Švici. “Smo povabil stuojke an stuojke mladih na tečaje v ‘starem svietu’, za nje smo organizirali puno an puno seminarju v deželah, kjer živijo. Pruh lietos, ženarja, nam je jau an mlad iz Avstralije: »Tuo kar sam preživeu v teh tiednih je rieč, ki obedan denar ne more kupiti.« Zatuo mislimo, de vsi naši Slovenji po svietu muorejo biti hvaležni tistim parvim pokončnim možem, ki so ustanovil Zvezo. Mi, an tisti, ki bojo paršli za nami, smo poklicani, de ne pozabimo, zaki se je Zveza rodila an zrasla.”

MI SLOVENCİ ...

Ali naše zahteve na kongresu izseljencev iz naše dežele v Fribourgu

DINO DEL MEDICO

Kot večina naših bralcev že ve, 2. marca 1969 smo imeli v Fribourgu, v Švici, prvi kongres društev izseljencev iz naše dežele. Eden izmed organizatorjev kongresa je bilo tudi naše društvo, ki ima sedež v Yverdonu, svojih dvanajst sekcij pa razpredenih po vsej Švici.

Na kongresu je naš prijatelj Dino Del Medico, podal obširno poročilo z bogato dokumentiranim prikazom stanja v naših vaseh. Analiziral je vzroke izseljevanja in pri tem pristavil, da se je ta pojav nekako že vrstel v ljudi, saj že nad sto let, iz roda v rod, mora slovenski človek naše Benečije zapuščati domače ognjišče in iskati po vseh deželah sveta to, kar mu rodna zemlja ni mogla in niti danes ne more dati.

Posebno pozornost je Del Medico posvetil problemom naše narodne skupnosti v Italiji: "Problem izseljenstva – je med drugim dejal – še globje in bolj kruto prizadene slovensko narodno skupnost, ki živi v dolinah Beneške Slovenije, saj prispeva obenem z naravnim in tudi vsiljenim potujčevanjem do hitrejšega izumiranja slovenskega življa, do propadanja starih navad in običajev, do fizičnega izpraznjevanja slovenskih vasi. Bilo bi nepravilno in proti vsaki objektivni resnici, če bi dovolili, da se ta pojav še naprej nemoteno razvija, da se še nadalje tako brezvestno pozablja na naše narodne značilnosti, na naše potrebe in zahteve.

Že desetletja skušamo oblasti prepričati, da smo italijanski državljani, toda slovenske narodnosti! Šele v zadnjem času se je odnos do nas za

malenkost izboljšal, ko je deželni odbor priznal, da tudi v videmski pokrajni živijo Slovenci, ter da se bo omenjeni odbor zavzel za dejansko priznanje in uveljavljanje pravic slovenskega življa v deželi.

MI SLOVENCİ, ki živimo v deželi Furlaniji-Juljski Krajini in še posebno mi iz Beneške Slovenije, želimo postati državljani z enakimi pravicami te dežele. Zaradi tega zahtevamo, da se spoštujejo že obstoječi zakoni v prid naše skupnosti in končno, da se pripravijo novi zakoni, ki bi omogočili dejanski razmah naših narodnih značilnosti.

Ob predpostavki, da je nujno potreben gospodarski in kulturni preporod v Beneški Sloveniji, zato da naša skupnost ne izumre, zahtevamo od deželnega odbora:

- 1) da se preuči stanje gospodarstva, obrti, poljedelstva v krajih, kjer prebivajo Slovenci, za to da se izboljšajo njihove socialno-ekonomske življenske razmere;
- 2) da se v krajih, kjer prebivajo Slovenci, sprejemajo na delovna mesta uradniki in funkcionarji, ki dobro obvladajo oba jezika;
- 3) da se v Beneški Sloveniji začne v osnovnih in srednjih šolah poučevanje slovenščine z vsaj štirimi urami tedensko;
- 4) da se prizna slovenska toponomastika v krajih, kjer živijo Slovenci, ter da se temu primerno postavijo napisi v obeh jezikih;
- 5) da se etnično ozemlje štiti s posebnimi zakoni.

Z odobravanjem ugotavljamo, da so se stiki s Slovenci nasploh in z njihovimi ustanovami v zadnjih letih precej izboljšali. To nam daje upravičeno upati, da se bodo naše težnje in zahteve uveljavile. Naše društvo je prepričano, da bodo odgovorne oblasti upoštevale pričakovanja, ki so izrečena v tem kratkem poročilu o položaju Slovencev iz Beneške Slovenije. Tudi in predvsem v reševanju takih problemov bo deželna vlada dokazala svojo privrženost bratstvu med narodi in volji do dobrih sosednih odnosov. Saj ni dvoma, da neoviran razvoj naše narodne skupnosti pomeni gotov in močan element miru in plodnega sodelovanja na vzhodni meji naše države.”

To so bile naše zahteve, na našem kongresu. Tistim, ki mislijo, da zdaj pa bomo kar čakali in molčali, jim takoj rečemo, da nas bodo še slišali, in to večkrat.

Emigrant, marec 1969

Zakaj?

MARCO PETRIGH*

Cilji naše organizacije so:

- povezati izseljence slovenske narodne skupnosti videnske pokrajine (iz Terskih in Nadiških dolin, doline Grivò, Rezije in Kanalske doline) v tujini in spodbuditi socio-ekonomske in kulturne raziskave zato, da bi globlje spoznali problematiko obmenjenega območja, kar bi pospešilo razvoj in preporod teh dolin ob spoštovanju krajevnih značilnosti. Le-te pa bi lahko bile koristen vzvod za turistični razvoj;
- obravnavati družbena, ekonomska, kulturna in rekreacijska vprašanja izseljencev v tujini;
- pospešiti kulturne izmenjave s slovenskimi organizacijami v Italiji, zato da bi ovrednotili in zaščitili slovenski jezik, kulturo in folkloro domačega teritorija.

Marsikateri bralec, emigrant bi se lahko vprašal: »Ali je bilo prav nujno potrebno ustanoviti novo deželno organizacijo, ko jih je že toliko aktivnih v Švici?«

Ta so naša pojasnila. Verjetno ne vedo vsi, da v Italiji, v avtonomni deželi Furlaniji Julijski Krajini, živi slovenska narodna skupnost in da so prav zaradi njene prisotnosti dodelili naši deželi poseben statut avtonomije.

Slovenci v Italiji živijo in delajo v treh pokrajinah: v Trstu, Gorici in Vidnu. Skupnost šteje 120.000 tisoč pripadnikov, od katerih jih je 40.000 v

Trstu, 20.000 v Gorici in 40.000 v Vidnu. Slovenska manjšina v Italiji se ponaša s starodavnimi kulturnimi tradicijami in ekonomskimi organizacijami. Z izjemo fašističnega obdobja je vedno odigrala aktivno vlogo v družbenem, ekonomskem, političnem in kulturnem življenju naše dežele. V Trstu in Gorici je naša manjšina dosegla šole s slovenskim učnim jezikom in sicer osnovno šolo, nižjo srednjo in srednjo šolo vključno s klasičnim in znanstvenim licejem ter glasbeno šolo.

Skoraj v vsaki vasi na Goriškem in Tržaškem, kjer je naseljena slovenska skupnost, je eden ali več pevskih zborov. Deluje na desetine kulturnih in rekreacijskih društev.

Naša manjšina v Trstu ima eno izmed najbolj modernih gledališč v Evropi. Zgradila ga je italijanska vlada s prostovoljnimi prispevki tisočev Slovencev, ki so razpršeni po vsem svetu. V Trstu in Gorici objavljajo številne revije in publikacije ter *Primorski dnevnik*, ki je glasilo Slovenske kulturno-gospodarske zveze. V Trstu deluje tudi radijska postaja, ki je povezana z Rajjem.

To so samo nekatere pravice, ki jih Slovenci v Gorici in Trstu uživajo na podlagi 6. člena italijanske Ustave, Mirovne pogodbe in Londonskega memoranduma iz leta 1954. Slovincem videnske pokrajine te pravice niso priznane. Nimajo pravice do slovenskega pouka in ponekod še vedno morajo šolarji, ki govorijo slovensko med seboj, plačati globo.

V Videnski pokrajini imamo samo eno kulturno društvo, KD Ivan Trinko, in dva časopisa: *Matajur*, ki izhaja že dvajset let in verski list *Dom*, ki se je v javnosti pojavil lansko leto. Učenci in dijaki, ki se želijo naučiti slovenščine, so prisiljeni se vpisati v slovenske šole v Gorici in Trstu. Do danes je tiste šole obiskalo 250 dijakov.

Drugačen odnos pristojnih oblasti do državljanov, ki so pripadniki iste etnične skupnosti, je za nas nedoumljiv. Bog daj, da vladne, parlamentarne in deželne oblasti čimprej razumejo ta absurd, popravijo to stanje in začeno ravnati pravično. V nasprotnem primeru bo naša skupnost izgnila z zemlje na kateri so naši predniki živeli preko tisoč let.

A doslej nič ni bilo storjenega v našo korist.

Bralec bi se lahko vprašal: »Toda zakaj ustvariti tako organizacijo v tujini?«

Odgovorjam: »Razlog je zelo preprost. Ker je pri nas bilo toliko velikih tovarn in industrij, je bilo veliko dela in denarja v izobilju, so naši sodeložani, ki so doma preveč služili, pomislili, da je vmestno zapustiti svojo zemljo, družino, prijatelje in se podati v tujino, morda v Švico, kjer res imajo dober odnos do nas, a se služi manj in se živi slabše.«

Lahko trdimo, da je že več kot polovica naših ljudi daleč od svoje rojstne zemlje. Nekateri so sezonski delavci, drugi so se odselili za vselej. Od marca do decembra je težko videti mlade ljudi na domači zemlji. Redki so kot bele muhe. In še bi lahko naštevali.

Bralec bi lahko še dejal: »Vprašanje izseljevanja je treba rešiti složno, v povezavi in kompaktnosti vsega izseljeniškega sveta.«

Točno, tisočkrat točno, tega se zavedamo in smo v tem smislu vedno dali svoj skromen prispevek. Vedno bomo na strani tistih, ki so se borili, se borijo in se bodo borili za blaginjo, za reševanje težkih vprašanj izseljenstva in teh je veliko. A dovolite nam, da poleg tega, da smo po sili razmer izseljenci, italijanski državljani in se ukvarjamo s problemi izseljencev, dovolite nam, da ljubimo in spoštujemo tudi svoj slovenski jezik.

* Predsednik Društva slovenskih izseljencev Furlanije Julijske Krajine

Orbe / VD, leto 1968

NAŠI LJUDJE

Viljem Černo – Sodobni Ivan Trinko

JOŽE ŠUŠMELJ

Razveselil sem se vabila na srečanje v počastitev 80-letnice Viljema Černa, dolgoletnega znanca in lahko rečem tudi prijatelja, zato me je zelo prizadelo sporočilo v *Primorskem dnevniku*, da je dva dni pred jubilejem, 22. julija 2017, nenadoma umrl. Morda njegov izčrpani organizem ni prenesel vznemirjenja ob pričakovanju praznovanja visokega jubileja.

Naj med številnimi omenim le nekatera najina srečanja.

Najino znanstvo se je pričelo leta 1957 ko smo dijaki tolminskega in goriškega učiteljskega navezali stike in smo delegacijo goriškega učiteljskega, v kateri je bil poleg Viljema Černa tudi Filibert Benedetič, povabili na obisk v Tolmin. Dogovorili smo se za sodelovanje, priredili smo literarni večer in tudi Viljem je nastopil s svojo pesmijo v melodičnem beneškem narečju, ki je bilo blizu tolminskemu. Vrnili smo jim obisk v Gorici in v krožku Simon Gregorčič na Via Ascoli skupaj brali prozo in poezijo. Bil je to čas, ko so bile uvedene prepustnice in se je državna meja pričela rahlo in z nezaupanjem odpirati. Takrat me je začudila Viljemova pripomba, ki se mi je zdela nerazumljiva: »Veš, nas zasledujejo. Zlasti dijake iz Benečije. Bolje da gremo na sprehod ob Soči, da se pogovorimo in se temu izognemo«. Šele leta kasneje sem razumel Viljemove besede in spoznal pritiske, ki so jih italijanske tajne službe izvajale na Beneške Slovence in zlasti na dijake iz Benečije, ki so študirali v Gorici.

Danes si skoraj ne moremo predstavljati povojnega časa in terorja, ki so ga takrat "v demokratični družbi" doživljali zavedni Beneški Slovenci. Občudoval sem njihov pogum, ko so v "mračnih" razmerah kljubovali in utrjevali slovenstvo, med njimi je bil v prvi vrsti Viljem. Skoraj v ilegali so ustanovili društvo Ivan Trinko. Menim, da je ta čas primerljiv z obdobjem fašizma na Primorskem. Pričevanja o tem so zapisana tudi v knjigah: Božo Zuanella *Mračna leta Benečije* in Dino del Medico *Ciocolata salata*.

Kot se spominja Anton Ladava, takratni predsednik (župan) tolminske občine (1974 – 1978), je Viljem rad prihajal na Tolminsko. Srečanja z njim so bila pogosta. Na teh srečanjih se je porodila ideja, da bi organizirali srečanje predstavnikov Slovencev iz Benečije in tolminske občine. V Tolminu je bil njegov sogovornik in velik prijatelj beneških Slovencev Franc Kravanja. Prvo srečanje je bilo leta 1970 v ožjem krogu in skoraj ilegalno v Starem Selu. Iz skromnih začetkov srečanj, namenjenih izmenjavi voščil ob novem letu, so ta postala pomembno stičišče, ne samo predstavnikov obmejnih občin in Slovencev, temveč tudi predstavnikov oblasti Slovenije in Furlanije Julijske krajine. Na srečanjih so vseskozi sodelovali tudi beneški duhovniki. Kobariška srečanja so omogočila, da je Slovenija vsaj deloma bila seznanjena s stanjem in težavami slovenstva v Benečiji.

Viljem se je zelo angažiral ob potresu v Benečiji. Njegovo Bardo je bilo zelo prizadeto. Zavzemal se je za pomoč Slovenije pri obnovi porušениh domov, da bi tudi s solidarnostjo pokazali povezanost slovenskega naroda. Tudi na njegovo iniciativo je Zavod za raziskavo materiala iz Ljubljane v Bardu po izvirni metodi obnovil nekaj hiš in tako prikazal, kako se da učinkovito sanirati poškodovane stavbe. Metodo so kasneje pričeli uporabljati tudi italijanski gradbeniki. Anton Ladava je takole opisal sodelovanje z Viljemom Černom: "S Černom sva se še bolj zblížala ob potresu leta 1976. Večkrat me je obiskal. Z žalostjo je pripovedoval o težavah ljudi, ki jih je prizadel potres. Skupaj smo jih obiskovali in

kljub obilici dela in problemov na Tolminskem smo se z republiški organi dogovorili, da bomo del pomoči namenili tudi beneškim vasem. Tako smo prikolice za bivanje usmerili tudi v Beneško Slovenijo, pošiljali smo gradbeni material, uresničila se je tudi zamisel o ustanovitvi gradbenega podjetja Benedil, ki ga je vodil Dino del Medico. Slovenija je postavila tudi nekaj montažnih hiš. Ob podpori Slovenije so v industrijski coni v Špetru nastala nekatera slovenska podjetja. Da je prišlo do te pomoči v takem obsegu ima velike zasluge Viljem Černo.”

Na slovenskem generalnem konzulatu v Trstu me je Černo večkrat obiskal. Prišel je nenapovedano, skoraj v strahu, da moti, vedno z veliko črno aktovko. Pogovarjal se je umirjeno, tiho, preudarno. Prizadeto me je seznanjal s težkim položajem Slovencev v Benečiji.

Ob enem teh obiskov je izrazil željo, da bi bilo za slovenske kulturne organizacije in beneške duhovnike zelo spodbudno, če bi jih obiskal predsednik Milan Kučan in jim tako izkazal pozornost in priznanje za njihovo delo med Slovenci v Benečiji. Predsednik Kučan se je z veseljem odzval vabilu in 4. januarja 1991 se je v Čedadu na sedežu Doma srečal s slovenskimi duhovniki, ki so mu v prisrčnem pogovoru predstavili boleč problem pomanjkanja slovenskih duhovnikov, ki so osnova za ohranjanje slovenstva v Benečiji. Z Viljemom sva se dogovorila, da povabiva na obisk v Benečijo koprskega škofa Metoda Piriha. Prišel je in se srečal z beneškimi duhovniki, ki so izrazili željo, da bi koprška škofija pomagala zapolniti to vrzel s slovenskim duhovnikom.

Černo je bil velik zagovornik enakopravnega obravnavanja Slovencev, ki živijo v vseh treh pokrajinah Furlanije Julijske Krajine. Večkrat se je potožil, da so tudi v okviru slovenske skupnosti Beneški Slovenci zaposavljeni. Z veliko vnemo se je boril proti predlaganemu Maccanicovemu zaščitnemu zakonu, ki jim že v naslovu ni priznal, da so Slovenci, temveč le “slovanskega izvora” in tudi njemu gre zasluga, da so bili v zaščitnem zakonu Beneški Slovenci vsaj deloma izenačeni z ostalimi Slovenci. Tudi v dvojezično šolo v Špetru so vtkana njegova prizade-

vanja. Ob osamosvojitvi Slovenije je organiziral več srečanj, na katerih so predstavniki Slovenije italijanskim oblastem pojasnjevali razloge za osamosvojitvev.

Viljem Černo je bil človek sodelovanja in dialoga. Bil je pokončen in trmast v svojih zahtevah, vendar do nasprotnikov spoštljiv. V njih je iskal zaveznike in ne sovražnike, zato je v družbi užival velik ugled in spoštovanje. S svojim delovanjem, pa tudi s pesništvom, ki je zaradi njegovega kulturno-političnega delovanja prišlo premalo do izraza, bo ostal trajno zapisan v zgodovini Benečije, kot nadaljevalec delovanja monsinjorja Ivana Trinka.

Ob 130. obletnici rojstva in 60. obletnici smrti Antona Cuffola

Bevk: »Čedermaceva notranja podoba je bila večji del njegova«

GIORGIO BANCHIG

Letos bomo obhajali okrogli obletnici rojstva (130.) in smrti (60.) prototipa beneškega čedermaca g. Antona Cuffola, ki se je rodil 15. septembra 1889 v Plestiščah, je kot dušni pastir služboval 39 let v Lazah, v Nediški dolini, in je umrl 13. oktobra 1959 v čedajski bolnišnici; počiva na lažanskem pokopališču. Prav je, da se mu primerno poklonimo v Trinkovem koledarju, katerega je bil pobudnik in do smrti ploden sodelavec.

V beneškem časopisju in njegovimi objavljenimi spisi smo spoznali Cuffolovo osebnost, lik in delo v prid Slovencev na Videnskem. Kot duhovnik je skrbel za ovčice lažanske fare, ki so mu bile pri srcu kot sinovi dobremu očetu; skrbel je tudi za vernike bližnjih far, saj so ga sobratje vabili, da bi pridigal, spovedoval, maševal ob posebnih verskih praznikih in shodih. Kot kulturnik je zbiral narodno blago – običaje, navade, nabožne in narodne pesmi, pravljice, pripovedi; zbiral je dokumente in pisal o domači zgodovini. Kot borec za narodne pravice se je uprl fašistični prepovedi slovenskega jezika v cerkvah Benečije in očital cerkveni hierarhiji, da ni primerno branila pravice Slovencev na Videnskem do rabe materinega jezika v cerkvenem življenju. Kot človek je bil inteligenten, vedrega značaja, ponižen, radodaren, gostoljuben – nihče ni prestopil praga njegovega župnišča, brez da bi ga g. Anton obilno pogostil; nihče se ni od njega odslovil praznih rok ali brez dobre

besede, pametnega nasveta, duhovne tolažbe. Kot beremo v njegovem dnevniku, so bili redki dnevi, ko ni nihče obiskal lažanski "Vatikan", kot je sam imenoval svoje župnišče. Obiskovali so ga duhovniki, kulturniki, akademiki, zgodovinarji, jezikoslovci, politiki z ene in druge strani meje, ki so pri njem dobili tisto, kar so iskali. Ko ga ni bilo doma, je bil pri sobratih v bližnjih farah, če ne pa na raznih opravilih v Špietru, Čedadu in Vidnu. Tu se je kot zvesti učenec pogosto srečeval in pogovarjal o domačih zadevah in iskal nasvete pri monsinjorju Ivanu Trinku. Vesel je bil, ko se mu je nudila prilika se udeležiti izletov v Slovenijo in v zgodovinska italijanska mesta. Užival je poznati nove kraje, srečati in se pogovarjati z nepoznanimi ljudmi. Radoveden je bil vsega, česar je bilo povezanega z zgodovino, umetnostjo in kulturo. Ni pa trpel zaničevalcev domačega slovenskega jezika; sovražil je izdajalce in podrepnike, ki so z oblastmi sodelovali, da bi izbrisali slovensko prisotnost v Benečiji; še posebej je bil strog do duhovnikov, ki so se odpovedali poslanstvu glede oznanjevanja Evangelija v jeziku vernikov.

* * *

Najprej pogledimo, kako je slovensko časopisje razširjeno v Benečiji in beneški diaspori oznanilo odhod s tega sveta g. Cuffola. Njegova smrt je globoko zajela farane, slovenske sobrate, vso beneško skupnost doma in po svetu.

"Pred nekaj dnevi so listi prinesli notico, da je v čedadski bolnišnici umrl Anton Cuffolo, kaplan v Lazah pri Podbonescu v Beneški Sloveniji. – Je v *Trinkovem koledarju* za leto 1960 (str. 54) zapisal slovenski pisatelj France Bevk. – Ob tej novici sem se boleče zdrznil: 'Moj Martin Čedermac!' Številne strani te knjige so opisovale Cuffolovo notranjo podobo boja za svoj in svojih rojakov materinski jezik. Predolgo sem se pripravljal, da ga po mnogih letih zopet enkrat obiščem. Ni me čakal. Odšel je v svojem sedemdesetem letu, zdaj leži pri cerkvi svoje majhne duhovnije."

Časopis *Matajur* (1-15 novembra 1959) je na prvi strani v članku z naslovom "Težka izguba – Smrt Antona Cuffola" oznanil žalostno novico: "Dolgo so naši ljudje po dolini Nadiže vedeli, da župniku Cuffolu ni dobro, da le s težavo opravlja svoje delo. Bil je slab in upognjen od bolezni, a je vseeno delal za nas furlanske Slovence na vseh poljih. Smrt ga je v torek 13. oktobra pobrala, ko je imel še polno načrtov, kaj bo še vse napravil."

Tudi med beneškimi izseljenci je žalostno odjeknila vest o smrti g. Cuffola. *Slovenski glas Beneških Slovenju v Belgiji*, bilten, ki je med najplodnimi sodelavci štel župnika iz Laz, je v članku v beneškem narčju z naslovom "Umru je stric Jakob" takole oznanil njegov odhod s tega sveta: "Iz giornalou smo zvjedli novico, ki je hudo parzadiela tudi naše emigrante po Belgiji in po svjete. Na 13. oktoberja je v čedajskem špitalu zatisnu svoje blage oči naš veliki prijatelj – stric Jakob, ki je u našem boletinu pravu vesele ino žalostne iz naših krajev, ki je po boletinu učiu in svari naše emigrante, ki jih je spominju na svojo domovino in svoje ti domače."

* * *

Že ti kratki odlomki marsikaj povedo o tem, kako so domačini in slovenski intelektualci cenili g. Cuffola. Omenjeni članki so v nadaljevanju orisali lik in značaj pokojnega duhovnika, njegovo prizadevanje za ohranitev in ovrednotenje kulturnega premoženja, njegovo obširno pisanje o domači zgodovini, ljudskih in verskih navadah in običajih, njegovo pozornost in ljubezen do svojih faranov doma in po svetu ter vseh, ki so se nanj obračali za pomoč.

»Kajšan je biu stric Jakob? – Se sprašuje *Slovenski glas*. – Pre Anton je biu goreč duhovnik in pastir svojega ljudstva. Rad je imeu svoje farane in oni so ga imjeli radi in se nimar bali, kadar so zvjedeli, de je biu bolan. Veseli so bili svojega "gospuoda" an s tihim spoštovanjem so videli, ka-

kuo njih gospuoda spoštavajo ljudje od blizu in od daleč. Skrbjeli so, da je imeu nimar za potrebo in da je lahko gostoljubno postregu tistim, ki so ga paršli obiskat. Ko je bilo tisto nuoč na Novega ljeta dan nagobarno (1944), de Nemci požgejo vas, je cjelo nuoč preklečau u cjerkvi pred Sv. Rješnjim Telesom, de bi izprosu od Boga odrešenje fare od tih sudatou. A sudati so odšli, ne da bi se dotaknili vasi.«

Matajur je s svoje strani takole orisal Cuffolova lik in delo. “Vse življenje se je duhovniku Cuffolu poznalo, da je bil v šoli Ivana Trinko, da se je učil pri velikem duhu domovine. Ivan Trinko je učil mladega klerika Cuffola, da mora duhovnik predvsem poznati in spoštovati jezik svoje matere in svojega ljudstva. In to je Cuffolo delal celo življenje. Ranjki Cuffolo je videl pri Trinku, da ni ostal samo pri narečju svojega kraja, ampak da se je izpolnil tudi v knjižnem jeziku svojega ljudstva, v slovenščini. Kot Trinko je tudi Cuffolo prijel za pero in pisal vse življenje staro in novo zgodovino svoje domovine Furlanske Slovenije. Zabeležil in zapisal pa je Cuffolo tudi vse ljudske običaje, vse pravljice in pripovedke, ki so se še iz roda v rod pripovedovale po naših družinah.

Razni etnografi, zgodovinarji, pisatelji in drugi, ki so se obračali na skriti dom Cuffola v Lazah, niso nikdar odšli, da ne bi odnesli s seboj nekaj bogastva, ki ga je nesebično razdajal ranjki v besedi in govoru. Če je našemu rodu bolj jasna podoba Furlanske Slovenije, se ima zahvaliti predvsem prizadevnosti, zbiranju in razdajanju skromnega župnika Cuffola. Res je bil skromen ranjki pre Anton. [...] Skromen je bil v vsem svojem javnem delovanju: napisal je na stotine in stotine člankov, ne da bi se podpisal, nabral ogromno materiala z etnografskega področja, s katerim so drugi napisali debele bukve. Cuffolu je šlo predvsem za to, da zmaga pravična stvar in ni pri tem iskal nobene osebne slave. Vse življenje se je boril za enakopravnost in pravico jezika svoje matere iz Platišč, za jezik svojega ljudstva. Posebno hudi časi so nastopili zanj, ko je leta 1933 fašizem popolnoma prepovedal slovenski jezik po cerkvah Furlanske Slovenije, ko so po hišah pobirali in zažigali slovenske molitvenike

in katekizme. Posebno hudo je bilo Cuffolu, dobremu ubogljivemu duhovniku, ko so njegovi predpostavljeni v cerkveni hierarhiji v Vidmu šli pod pritiskom, minljivih, zemljskih stvari po zgledu nekrščanskega fašizma in nacizma ter dopustili, da se preganja jezik njegove matere in njegovega ljudstva. V takem primeru ni bilo več mogoče spoznati v njem skromnega in ponižnega duhovnika, ker se je spremenil v pogumnega borca za pravice svojega naroda, za načelo Cerkve, da velja zmeraj per saecula saeculorum: 'Pojdite in učite vse narode' [...]. Prijatelj France Bevk, veliki pisatelj in umetniški registrator trpljenja Slovencev pod fašizmom, je po njegovem trpečem liku izklesal podobo kaplana Čedermaca, ki trpi in se osamljen bori v eni izmed petdeseterih cerkva Furlanske Slovenije, kamor ga je postavila usoda, da brani pred vsako grabežljivo pa magari maziljeno roko sveto pravico svojega ljudstva do materinega jezika v najodločnejših presodnih trenutkih življenja. [...] Zadnjih deset let se mu je mudilo, da še nekaj napravi za svoje ljudi, za Furlansko Slovenijo. Beseda božja v slovenski obleki se je spet vrnila v njegovo cerkev in še v nekatere druge, kjer je bilo njeno mesto stoletja in stoletja pod patriarhi in pod beneško republiko. Kot stric Jakob je obveščal rudarje v Belgiji o praznikih, o življenjih in smrtih v domačih dolinah. Pisal je prelepo v sočnem domačem narečju Nadiških dolin. Tudi strani Trinkovega koledarja je napolnil s svojimi lepimi zgodbami in pravljicami. [...] Bil je velik sin svoje domovine in zato lahko mirno počiva v dolini ob Nadiži. Visoko gori nad dolino počiva njegov veliki učitelj Trinko, še dalje gori ob Nadiži prvi naš apostol Peter Podreka. Seme, ki so ga sejali skozi sto let, je dobro obrodilo in ga ne bosta več nobena huda ura in suša pregnali. Ostro žalost za ranjkim Antonom Cuffolom bomo najbolje pomirili s tem, da pojdemo za njegovim zgledom v ljubezni do jezika naših mater.”

Intelektualec in pisatelj France Bevk je osebno poznal gospoda Cuffola in od njega spoznal dramatične okoliščine, v katerih so delovali slovenski duhovniki v Benečiji po prihodu fašizma in po prepovedi slovenskega

jezika leta 1933. Kako je prišel do njega, se je sam spomnil v omenjenem članku. “Tedaj, ko sem nabiral gradivo, da opišem boj beneških Slovencev za svoj jezik, sem nekajkrat obiskal kraje in ljudi ob Nadiži. Največkrat, najmanj trikrat, sem se oglasil pri kaplanu Cuffolu (italijanska oblika za Kofol). Priporočil mi ga je bil njegov vzornik in učitelj Ivan Trinko, pri katerem sem se večkrat oglasil v Vidmu. Pot me je vodila skozi Čedad, mimo Sv. Kvirina in skozi Št. Peter Slovenov do Lipe, a od ondod na desni breg Nadiže in v Laze na položnem pobočju. Srečaval sem preproste ljudi, ki so me ponižno pozdravljali: »Buon giorno!« Na moj slovenski pozdrav se je vsak najprej zdrznil, se zavzel, nato so mu zasijale oči: »Vi ste Slovenec? Od Gorice, kaj?« Kakor da ne verjame, da bi mestno oblečen človek mogel biti Slovenec, če ni od Gorice.”

V pogovorih v lažanskem župnišču je Bevk dojel, da tisti kaplan prestavlja neko korporativno osebnost, utelešanje in ipostatizacijo globoke ljubezni do materinega jezika ter ukoreninjenja v domačo kulturo. Tako je Cuffolo postal Čedermac, se pravi model upora proti krivicam in nasilju s strani zatiralne oblasti – državne, cerkvene, dominantne nekulture, podrepniškega časopisja – proti nositeljem posebnih kulturnih vrednot.

V članku Bevk pa ne teorizira o Cuffolovem liku in poslanstvu, ki ga je mojstrsko orisal v romanu *Kaplan Martin Čedermac*. Spominja se na srečanja z njim in kako je v tem duhovniku razkril konkretno podobo svojega heroja. “Njegove vnanje podobe se po tolikih letih komaj spominjam. Bil bi v zadregi, če bi ga hotel opisati. Ni bil podoben slokemu, že osivelemu Martinu Čedermacu v knjigi. Toda Čedermaceva notranja podoba je bila večji del njegova. Gledal me je z mirnimi, razumnimi očmi in že po prvih besedah doumel, s čim mi kot pisatelju lahko postreže. In ker je bil v središču boja za pravice slovenskega jezika v cerkvi, je to storil s srčno zavzetostjo. Obzirno, a vendar brez strahu mi je govoril o svojih stanovskih tovariših, o njihovem deležu v tistem boju za ali proti. A najdragocenejša so mi bila njegova osebna doživetja

z žigom srčne prizadetosti. Zaradi tega sem se pri pisanju največ opiral nanj in na njegovo okolico. Domačinom ni bilo težko uganiti, da sem opisal njegovo duhovnijo in njegovo delovno sobo. On je doživel, da so mu ponujali denar, če odstopi od svojega trdnega stališča. On je bil, ki je v temni noči nesel slovenske katekizme v neko samotno cerkev, da jih je rešil pred zaplenitvijo. Dalje: njega so vaščani opozorili, da ga iščejo fašisti in je nato sredi noči v temi pobegnil skozi samote v Videm pred nadškofa, s katerim se je zapletel v razburljiv razgovor.”

* * *

Ob teh pričevanjih se mi zdi umestno, da iz *Trinkovega koledarja* leta 1960 (str. 52-53) preprišem kroniko Cuffolovega pogreba, ki veliko pove, koliko so ga ljudje ljubili in sobratje cenili.

“Žalostno so zazvonili tisto jutro lažijski zvonuovi in naznanili, da je umrù dušni pastir, ki je vse oučice skoro sam okrstu in poročiu. »Gospuod nunac je umrù,« so pravile matere svojim otročičem in žalostno so gledali ti mladi in ti stari, ko so njega truplo pripeljali u domačo vas. Vjedu je, de adan krat bo paršla smart tudi za njega in je zatuo narediu testament. Takuole je zapisu: ‘Če umrjem v špitalu, želim, da me prepeljejo u Laze. Dajo me naj u kaselo iz trdega lesa, a nečem nobenega luša. Na mjesto koron in kranceljnu naj se da za dobrodelne namjene. Pokopan želim biti ta par tim rancim gospuodam Monkarjam. Pri pogrebu ne želim nobednih govorou.’ Prosu je še, naj ob njega smarti, sporočijo njega sestri u Vercelli, ki je nunja. An, kukar je želeu, takuo so naredili.

Na dan svjete Terezije 15. otubarja se je zbralo u Lazih vse puno ljudi. Žalostno so zvonili zvonovi in odmevali od bregov Nediške doline. Vso nuoč je njega truplo u kaseli ležalo u cjerkvi, kamor so hodili vasjani in drugi, ki so ga poznali, kropit in molit za rajnega pre Antona. Pogreb se je začeu ob desetih, ko se je začela pjeta sveta maša za dušico pokojnega

famoštra. Domači pjevci so – na željo rajnega gospuoda – pjeli u času svjetega opravila črno mašo od komponista Premrla. Od blizu in daleč se je zbralo 67 duhovnikov, iz špjetarske dekanije in od Gorice. Paršu je tudi slovjenski kapucin, menih s Stare gore an pre Renco Petričič s Koroškega. Mašavu je gospuod dekan iz Špjetra, ki je po maši tudi prebrau pismo od videmskega nadškofa ljudem ob izgubi tega dobrega in zglednega slovjenskega duhovnika. Po maši so nesli u velikem sprevodu rajnega famoštra tja na britof, med molitvijo vjernikov in med pogrebnim petjem duhovnikov. Vsi duhovniki so se od njega poslovili na britofu in ga pokropili, popred ko so njega kaselo dali u zemljo k večnem u počitku. ‘Vzemi zemlja, kar je tvojega, Duh pa naj vzame, kar je njegovega,’ pravijo svete molitve. Žalost je bila na obrazu vseh ljudi, velika žalost in marsikatero oko se je zasouzilo. ‘Buog naj poplača rajnemu pre Antonu vse, kar je dobrega storil tu na zemlji, naj počiva v miru. Amen.’”

Te dolenj – Družina Klodič v Hlodiču

FABIO BONINI

Skozi priimek te pomembne družine iz Hlodiča (v Grmeku) lahko spoznamo del nelahke zgodovine Beneške Slovenije. Duhovnik, ki je v 17. stoletju prvi zapisal priimek Te dolenjih, je napisal “Hlodizh”, kasneje tudi “Hlodiz”. Povezava med priimkom in vasjo ima svoj smisel, je preprosta a učinkovita. Avtor prvega zapisa je bil verjetno Slovenec, saj je uporabljal črko “h”. Pisec v župnjiškem arhivu v polovici 19. stoletja pa je prepisal ime z italijansko pisavo: Clodig. Po vsej verjetnosti ni poznal pisave slovanskih jezikov, zanj namreč črka “h” ne obstaja, slovenski “č” je zapisal pa z italijanskim “g”. Problem pisave se je ponovno pojavil v trenutku, ko se je veja družine preselila na območje avstro-ogrskega cesarstva. Tu so hoteli ohraniti zvok italijanskega administrativnega zapisa. Tako je nastal priimek Klodič. Pravilen zapis Hlodič je šel v pozabo, kar se je sicer zgodilo za skoraj vse slovenske priimke.

Hlodič/Clodig je ob koncu 18. stoletja bila majhna vasica znamenite Beneške Republike. Tu je živela družina Te dolenjih, oz. Valentinus in Marija, kmeta z gostilno in mlinom, ki sta imela 9 otrok. Med njimi sta bila tudi Valentin (rojen leta 1807) in Ivan – Giovanni (rojen leta 1828). Burni dogodki ob prelomu stoletja, ko je Beneška Republika šla v zaton, na našem območju pa je prišlo do vpadov Napoleona in Avstrijcev, niso neposredno prizadeli družine, vendar so nanjo vplivali.

V Napoleonovi vojski, ki je šla skozi Furlanijo, je v Rajskem polku bil

poljski častnik Aleksander Sabladoski. Le-ta je ostal v Gorici, kjer se je poročil z Nežo Medvešček. Rodila sta se jim dva sinova: Josip, ki je kasneje postal župnik na Livku, in Ana, ki se je poročila z Valentinom Te Dolenjih (r. leta 1807) in je živela v Hlodiču. Tako je v družino prišel priimek Sabladoski.

Ivan Clodig (Hlodič 1828 – Viden 1898), Anin svak, je imel sijajen uspeh v italijanskem/ furlanskem kulturnem okolju. Bil je fizik, meteorolog, pedagog, esejist in javni upravitelj. Želja družine je bila, da bi se usmeril v študij teologije in postal duhovnik. On pa se je odločil za študij na klasičnem liceju, ki ga je uspešno končal, nato se je vpisal na Fakulteto za matematiko na Univerzi v Padovi in leta 1852 je diplomiral. Nato je postal profesor matematike in fizike na Kraljevem klasičnem liceju v Vidnu. Leta 1864 je na padovski univerzi dosegel diplomu iz Civilnega inženirstva. V letih študija v Padovi je prišel v stik z revolucionarnimi protiavtstrijskimi univerzitetnimi skupinami. V letih 1848-1849 je zagrabil za orožje in se kot podčastnik topništva boril v Prvi italijanski vojni za neodvisnost in sicer v spopadu v Montebellu pri Vicenzi ter kasneje v obrambi Benetk. Takrat je postal zelo znan in priljubljen, zato je zelo čudno, da se ga danes v Benečiji nihče ne spominja.

Ivan Clodig je zaradi svojega političnega udejstvovanja postal ugledna in vplivna osebnost. Poučeval je fiziko pri Kr. Tehničnem zavodu (kasneje se je poimenoval Zanon), ki so ga v Vidnu ustanovili tudi po njegovi zaslugi. Posvečal se je študiju eksperimentalnih ved in opazovanju fizikalnih pojavov. Bil je eden od spodbujevalcev publikacije Znanstveni letopisi Kr. Tehničnega zavoda iz Vidna. Bil je član Akademije v Vidnu in po priključitvi tega območja Italiji je postal njen prvi tajnik, nato v obdobju 1872-1875 tudi njen predsednik.

S pomočjo Akademije in Furlanskega agrarnega društva je odprl meteorološko postajo, kjer so zbirali podatke zato, da bi bolje razumeli vremenske in klimatske pojave. Predvideval je ustanovitev vladne in mednarodne mreže za zbiranje padavinskih voda. Napisal je in objavil

številna dela, med njimi naj omenimo izvirno delo z naslovom *Barometrska nivelacija gore Matajur v Furlaniji* iz leta 1870. Čeprav je bil izredno dejaven na različnih področjih, se ni nikoli pozabil na rojstno Benečijo, na "majhno domovino", kot je kasneje dejal Musoni, in se je v korist špeterskega okraja prizadeval kot pokrajinski svetnik ter kot član pokrajinskega zdravstvenega sveta.

Njegov nečak, Anton Klodič (1836 – Trst 1914), vitez Sabladoski, je bil sin Valentina in Ane Sabladoski. Ko mu je avstrijski cesar dodelil naslov viteza za njegove zasluge na šolskem področju, je Anton izbral ime von Sabladoski v čast na materinega strica Josipa. Anton se je rodil le nekaj let po rojstvu strica Ivana in ko je bil še otrok je šel živeti k stricu Josipu na Livek, v avstrijsko cesarstvo. Rastel je torej v avstrijskonemškem okolju, kjer je bila močna slovenska komponenta. Na pritisk staršev je najprej stopil v semenišče, a ga je zgodaj zapustil in šel na Dunaj, kjer je diplomiral iz klasične filologije. Poučeval je najprej v Gradcu, nato v Splitu in Trstu. Leta 1865 se je v drugo poročil z Matildo Pagliaruzzi iz Kobarida. Imela sta 11 otrok, med njimi sta izstopala Maks in Pavel, o katerih bo govora kasneje.

Od leta 1867 je Anton Klodič poučeval v Gorici, nato je postal okrajni šolski nadzornik za osnovno in srednjo šolo. Začel je tako svojo dolgo in plodno kariero v šolski upravi, od Istre do Gradca in nato spet v Trstu. V bistvu je reorganiziral in popolnoma posodobil osnovno in srednjo šolo. Odprl je na desetine šol in njegov pristop so posnemali in uporabljali po vsem cesarstvu. Dejstvo je, da je v kratkem obdobju polovica otrok tiste regije obiskovala osnovno šolo!

Pisal in objavljal je veliko in na različne teme. Veliko študij je objavil na šolsko tematiko in o klasicizmu. Slovenščina mu je bila zelo pri srcu, še posebej beneška narečja. Leta 1878 je v St. Petersburgu objavil esej *O narečjih beneških Slovencev*. Ob tisti priložnosti se je srečal tudi s Janom Badouinom de Courtenayjem.

Dva od njegovih sinov sta zaslovela.

Maks Klodič (1875-1953) je obiskal ljudsko šolo in nižjo gimnazijo na Goriškem, nato štiri leta Pomorsko akademijo na Reki. Maturiral je leta 1894 v Gorici, diplomiral iz inženirstva pa na Politehniku na Dunaju. Vse svoje življenje je posvetil gradnji železnic in to tako znotraj cesarstva kot v Turčiji. Napisal je več tematskih del, med njimi monografijo o Bohinjskem predoru, o predorih v Karavankah in v Turčiji. Eden od njegovih velikih projektov je prav Bohinjski predor v naši bližini, ki je dolg 6.327,3 metrov na progi Praha – Jesenice – Gorica – Trst (Bohinjska proga /Transalpina/Wocheinerbahn) in so ga dogradili leta 1906. Kot oče Anton je bil tudi Maks Klodič vključen v avstro-ogrsko cesarstvo in se je veliko zanimal za slovensko kulturo. Posebno pa se je posvetil negi in urejanju okolja. Ko je končala prva svetovna vojna in je Italija zasedla Trst s Primorsko – to so poimenovali Umsturz, prevrat – se je Maks preselil v Ljubljano, v kraljevino Srbov Hrvatov in Slovencev (v bodočo Jugoslavijo).

Njegov brat Pavel Klodič (1887-1961) pa je izbral zelo drugačno pot. Na univerzi v Gradcu je leta 1910 diplomiral iz prava. Začel je delati na tem področju, a precej hitro je pristal pri Seebehorde – cesarski Pomorski oblasti v Trstu, kjer se je močno uveljavil. Po prvi svetovni vojni je ostal v Trstu, v isti službi a pod italijansko upravo. Po drugi svetovni vojni, ko so ustanovili Svobodno tržaško ozemlje so ga Zavezniške šile imenovali za poveljnika Pristaniške uprave. Ko se je leta 1954 upokojil je postal ravnatelj Pomorskega muzeja v Trstu, za katerega je sestavil in izdal obširen katalog.

Podobno kot brat Maks je podedoval ljubezen za slikarstvo. V obdobju 1888-1961 je upodobil velik del ladij, ki so pristale v Trstu ter številne druge ladje v drugih pristaniščih. Vsega skupaj je narisal 7.397 ladij.

Bil je mila in odprta osebnost, kot je dejal njegov sin Egon, profesor grščine na čedadjskem liceju. “Bil je Srednjeevropejec slovenskega rodu”. Menil je, da je bil razpad avstro-ogrskega cesarstva velika napaka, ker bi to lahko bila podlaga za ustanovitev bodoče Evropske zveze.

V politiki je kolebal. V obdobju fašizma ni dovolil, da bi mu spremenili priimka v "Lodi", a Klodič je ostal brez strešice na č. V družini pa so bili zelo prizadeti, ker se je pred vojno, ko je prevzel oblast, nekdo izrazil pozitivno o nacizmu.

Na italijanski strani pa je družina Te dolenjih sledila poti Ivana.

Leta 1899 je nek Valentin (rojen leta 1876) bil orožnik in je umrl v spopadu na Siciliji, v kraju Prizzi pri Palermu. Izidor (r. leta 1897) je bil italijanski vojak in je umrl leta 1916 v Tripoliju.

Valentin Garjup in njegove knjige srca

ALJAŠ ŠKRLEP

Kot vsako jutro me pot – skrbno in načrtno izbrana, pod nogami rad čutim mehke puh trave, ki bije izpod kaménja – ponese nekaj par metrov nižje, od koder sem nekoliko prej vstal iz postelje. In kot vsako jutro na zadnji postaji sprehoda spijem toplo kavo in kozarec soka v Caffé Dora. Takšne ozke poti ne dovoljujejo mimobežnih srečanj in neopaznih prehodov, vsak pogled je hkrati že dotik. Takšna zaprtost ozkih poti med visokimi hišami je nujni pogoj odprtosti naših pogledov in besed mimoidočim, kar mi postane jasno, ko se ob koncu poti nepričakovano odpre prelep razgled na listnato sonce in na kot s klasjem poraščen gozdni grič in na majhno strugo potoka. Vsako ljubezen – t. j. pravo odprtost – od vedno zaznamuje radikalna zaprtost; da se lahko porodi prava ljubezen, se morata ljubimca zapreti od zunanjega, nekoliko preveč vsiljivega, skorajda sovražnega sveta. Šele ko ostane pred menoj zgolj in samo in nič drugega kot obličje drugega, se ljubimcu lahko zares odprem. In se s tem odprem vsemu, kar je. Z zaprtostjo proti njej sami. Kot jadrnica, ki zajame veter in z njegovo pomočjo pljuje proti temu istemu vetru.

Dorina hiša se nam komaj razgalja, šele v povojih je razkrivanje njenih skrivnosti. V spodnjem nadstropju je od vedno stala mogočna študijska miza, vsa prašna od dolgih let neuporabe, mogoče pa ostaja prašna tudi zato, da nekoliko prikrije svojo poslednjo skrivnost. V njenem predalu

sem našel drobceno knjigo, v njej še drobnejši listič in na njem v komaj berljivi pisavi napisano:

Poslušam često, ali ne bi verna
samotna jeka zopet kdaj dovela
ušesom željnim starodavnih, milih
slavjanskih glasov!
K zemlji se nagibljem,
uho pritiskam na gomile puste,
če ne bi še v globini zadnjo iskro
življenja poplavljenega začutil;
poslušam, grebem, v zemlje krilo rijem
s krvavimi rokami, da bi vzbudil
v globokih sanjah speče davne brate!

Pod pesmijo Zamejski, neka letnica in, kar je zares pritegnilo mojo pozornost, na notranji strani platnice knjige na majhno – a odločno! – napisano ime Valentin Garjup.

Še preden so v Topolovem leta 1944 ustanovili vikariat, čigar prvi vikar je bil Mario Černet, in še preden je NOB ustanavljal slovenske šole po celi Beneški Sloveniji, tudi v Topolovem, je bil tukaj Valentin Garjup, pričevalec slovanske kulture. O njem se ne ve veliko, a vendar dovolj, da si oblikujemo njegovo miselno podobo. Rodil se je leta 1872 kot sin Matevža Garjupa, vaškega domačega učitelja, umrl pa je leta 1957. Nikoli ni hodil v šolo. Kar je vedel, je izvedel od svojega očeta, pri njih doma se je namreč glasno govorilo slovensko, nekaj pa se je naučil tudi prav na skrito, v temnih kotih vasi od kakšnega čedermaca. Kot otrok je odšel z ostalimi guziravci po svetu, pomagal je prodajati platno, s seboj pa je domov prinašal knjige. Knjige. Še posebej zemljepisne in zgodovinske so polnile njegove police. Knjige iz vseh zakotnih krajev slovanskega sveta, knjige, napisane v vseh možnih slovanskih jezikih. Govori se, da

je imel Valentin po dobrih tridesetih letih guziranja eno največjih knjižnic v celotni Benečiji.

V predalu sem poleg knjige našel še manjši kupček knjižničnih izposojevalnih formularjev, temnih od dima, saj je bila poleg sobe, kjer je imel Valentin shranjene knjige, črna kuhinja, pa čeprav sam ni veliko kuhal – največkrat je namreč jedel pri ljudeh po vasi. Večina formularjev je bila praznih, nekoliko so se že naveličali čakati vedoželjne glave, da bi si izposodile katero izmed knjig. Nekaj pa jih je bilo le izpolnjenih, kar nam daje bežen vpogled v nabor knjig, ki jih je Valentin imel, bral in tudi izposojal. Med njimi najbolj pade v oko knjiga – s podpisom in posvetilom samega avtorja! – famoznega ruskega geografa, ihtiologa in biologa Leva Syemonovicha Berga, *Номогенез, или Эволюция на основе закономерностей* (sl. *Nomogeneza; ali evolucija na podlagi zakonitosti*) iz leta 1922, v kateri je opisal nomogenezo kot kombinacijo mutacionizma in usmerjene (ortogenetske) evolucije, s čimer se je v anale zgodovine znanosti zapisal kot pisec “daleč najboljše anti-darvinistične knjige 20. stoletja” (J. Haldane: *The Causes of Evolution*, 1932). Ostala zabeležena strokovna literatura, ki je bila na voljo za izposojajo Garjupovi knjižnici:

- Władysław Łoziński: *Życie polskie w dawnych wiekach* (sl. *Življenje na Poljskem v starih časih*), 1907;
- İbrahim Peçevi: *Tarih-i Peçevi* (sl. *Pecevijeva zgodovina*), 1864–1866;
- Josef Kalousek: *Karel IV., Otec vlasti* (sl. *Karel IV., oče naroda*), 1878;
- Mikhail Nikolayevich Pokrovsky: *7 let proletarskoi diktatury* (sl. *7 let proletarske diktature*), 1924.

Zanimal pa se je tudi za slovensko filozofijo, zabeleženo je namreč ostalo, da je v svoji zbirki imel najmanj tri dela filozofa Franceta Vebra (*Znanost in vera*, 1923; *Etika*, 1923; *Estetika*, 1925) in celo kopijo danes žal izgubljene disertacije utemeljitelja samohodništva in enega najbolj famoznih slovenskih ničejancev Klementa Juga. Garjup se ni brigal za politiko, rad je potoval skozi čas, ki je že bil, čas, ki še bo, in tudi tisti

čas, ki ga mogoče nikoli ne bo. Rad je potoval tako skozi *topos* kot tudi *u-topos*.

Knjige je tudi naročal, o čemer priča pismo, zabeleženo v knjigi *Topolove. Pripoved o koreninah beneške vasi* (M. Gariup, R. Gariup, R. Ruclì, 1994). V njem je zapisano:

»Spetabile Libreria popolare in Lubiana

Jest Gariup Valentino sem beneški slovenez. Naznagnam vam de sem dobiu vaso slovensko knjigo gvala vam destemijo poslali brez plačno, prosim zdaj de mi pošjete zdole zapisane knjige, con N...

N 1 Urbanus, *Knjiga o lepemvedenju* Lj jk 1932 Br.50.

N 1 S.k. *Slovensko Italianski Slovar* Lj Turk, Br. 18.

N 1 Piskernik Angela, *Nemško-slovenski slovarček v slovničnim podatki* Br. 20.

N 1 *Veliki vedes*, 4. Izdaja Lj Turk Br. 14.

N 1 Brezounik Anton, *Šaljivi slovenzi* Br. 12.

N 1 Sejdl Ferdo, *Moderna izobrasba* Lj Tz 1927 po 19 Br. 16.

N 1 *Tisoč in ena noč: šopek pravjiz iz jutrovega* Bape Andrej Lj. U.T 1924 U. 20.«

Seveda pa pravega popisa njegove knjižnice ni opravil nihče. Ko je leta 1957 umrl in za sabo pustil hišo polepljeno z zemljevidi sveta in prenapolnjeno s knjigami, so sovaščani knjige zažgali. Človeški spomin je resnično kratek. In knjige so med žganjem začuda pokale, nekako tako kakor jokata bor ali jelka, ko stopita na svojo poslednjo pot. A močno upam, da lahko obrnem znano formulo Walterja Benjamina in rečem: skoraj nobeno dejanje ni znak barbarstva, če ni hkrati tudi znak civiliziranosti. Knjige je deloma odneslo v zrak, v izpraznjeni kozmos, na mesto, ki ga je nekoč polnil neki bog. Up gre seveda vedno gor. Deloma pa so ostale doma, v domači prsti, na svoji zemlji – oplajajo jo in gnojijo. In

s svojim duhom v Topolovem omogočajo blochovsko transcendiranje brez transcendence, zakoreninjeno rast, edino pravo vrsto rasti; bolj kot se dvigamo, tem globlje in globlji smo. Valentin Garjup je v naših očeh prerasel v lik upanja, v potovanje v Kalifornijo po veliki depresiji, v študentske krike in parole maja 68, v Aristotelove hodeče sanje, v kozarec toplega mleka, v kölnsko gotsko katedralo, v izbuljene oči Ivane Orleanske. Ameriška akademija za umetnost in arhitekturo v Topolovem zato z letošnjim letom ponovno odpira *Knjižnico Valentina Garjupa*, kateri lahko podariš knjigo srca, saj – kot bi rekel Alexander Pope – “upanje večno raste v prsih ljudi.”

Olandi Miazzo in Fedori Ferluga v spomin

LUCIA TRUSGNACH

Letos sta nas le nekaj dni ena za drugo zapustili dve globoki poznavalki življenja in dela msgr. Ivana Trinka: nuna Rosalia Olanda Miazzo in profesorica Fedora Ferluga Petronio.

Olanda Miazzo je avtorica prve diplomske naloge o Ivanu Trinku v Italiji. Pod mentorstvom prof. Artura Cronie je v šolskem letu 1949-1950 diplomirala na Univerzi v Padovi, na fakulteti za Književnost in filozofijo. Naslov njenega diplomskega dela je *Le "Poezije" di Ivan Trinko*. To temo so kasneje poglobili številni drugi avtorji, med njimi tudi Mjuta Povasnica, ki je kot prilogo Trinkovega koledarja 2005 objavil dvojezično brošuro *Ivan Trinko pravi pesnik Beneške Slovenije – Ivan Trinko, il vero poeta della Slavia italiana*.

Olanda Miazzo je sodelovala tudi na Trinkovem simpoziju, ki ga je leta 1983 priredila Slovenska bogoslužna Akademija v Rimu. Na njem je predstavila zanimiv prispevek z naslovom *Msgr. Ivan Trinko, ravnatelj zavoda Ubogih sester*. To funkcijo je Trinko opravljal skoraj pol stoletja, z njo pa je povezano tudi njegovo glasbeno ustvarjanje, saj je pretežen del svojih skladb zložil prav za liturgične potrebe Zavoda Dimesse v Vidnu. Tu hranijo izvirne partiture Trinkove glasbe, ki so jih ob petdesetletnici Trinkove smrti tudi razstavili.

Olando Miazzo sem spoznala prav med izvajanjem projekta o Trinko-

vem skladateljskem ustvarjanju, ki je predvideval organizacijo strokovnega posveta, snemanje CD sakralnih pesmi z naslovom *Ivan Trinko: Adoramus, canti sacri* ter koncert. Vse to je potekalo prav v prostorih zavoda Dimesse. Po tistih prvih srečanjih sem jo večkrat srečala, vsakič ko je šlo za pobude posvečene Ivanu Trinku, ki jih je organiziralo naše kulturno društvo.

Vedno nas je zelo prisrčno sprejela, ko smo jo kaj vprašali o Ivanu Trinku je o njem govorila z velikim spoštovanjem in posredovala nam je veliko informaciji tudi o Trinkovem značaju.

Profesor ali monsinjor, kot ga je imenovala, je nedvomno pustil nezbrisno sled v okolju, ki ga lahko videmo in spoznamo preko filma *Ivan*, ki je bil posnet ob 50. letnici Trinkove smrti in priložen k zborniku *Mons. Ivan Trinko spodbujevalec spoznavanja in dialoga med kulturami* (2006).

Ob rimskem simpoziju sta se spoznali tudi nuna Rosalia in prof. Fedora Ferluga Petronio. Slednja je bila takrat gost Slovenskega papeževega Inštituta v Rimu in so jo povabili, naj sodeluje na simpoziju. Prof. Ferluga je sprejela in imela referat na temo *Jezik Ivana Trinka Zamejskega*, ki je bil kasneje objavljen v zborniku. Zaradi pomena zbranega jezikovnega gradiva in predvsem, ker je takrat imela vpogled v tri zvezke neobjavljenih Trinkovih poezij, se je prof. Ferluga odločila, da temi posveti obsežnejšo študijo, ki bo zaobjela celovito literarno delo Ivana Trinka ter nekatera njegova slavistična zanimanja. V zbirki "Študij o vzhodni Evropi" (Collana di Studi sull'Europa Orientale) Univerze v Padovi je objavila knjigo *Ivan Trinko poeta e scrittore della Slavia veneta*. Ko je prva izdaja pošla, je pri ponatisu sodelovalo tudi kulturno društvo Ivan Trinko.

Fedora Ferluga Petronio je objavila tudi več prispevkov o Trinkovem prevajalskem delu, med njimi naj omenimo prispevek *Ivan Trinko prevajalec slovenske književnosti v italijanščino*, ki je bil objavljen v zbor-

niku Mons. Ivan Trinko *spodbujevalec spoznavanja in dialoga med kulturami* (2006). Napisala je tudi eseja o prevodu novele Ivana Tavčarja *Vita vitae meae* in romana Josipa Stritarja *Gospod Mirodolski*, ki jih je objavil katoliški tednik *Il cittadino italiano* v obdobju 1885-1886.

Prof. Fedora Ferluga Petronio je objavila tudi študijo o metafizičnem hrvaškem pesniku bosanskega izvora Nikole Šopa z naslovom *Kozmični svet Nikole Šopa* (2000). Imela je vidno vlogo tudi pri organizaciji posveta in objavi zbornika predavanj *Alojz Gradnik – poeta del Collio Goriziano / Alojz Gradnik – pesnik Goriških brd* (ZTT 2008).

NAŠ SVET

MI SMO TU in razvoj kulturnega turizma

Inštitut za slovensko kulturo – ISK, ki deluje na vsem obmejnem pasu s Slovenijo, kjer so tradicionalno naseljeni Slovenci na Videnskem, je bil ustanovljen leta 2006, da bi koordiniral ter bolj učinkovito in odločno vodil dejavnosti za krepitev in promocijo slovenskega jezika in kulture, tudi v italijanskem in furlanskem svetu, da bi, kot je zapisano v eni od točk statuta, “ozaveščal krajevno skupnost o njeni jezikovni in kulturni identiteti ter perspektivah za družbeni in gospodarski razvoj teritorija” ter da bi “spodbudil gospodarsko rast slovenske skupnosti z ovrednotenjem jezikovnega in kulturnega bogastva in s tem prispeval tudi k turistični promociji teritorija”.

MI SMO TU ... tuka, izdë, kle, tle je geslo, ki je nastalo za prepoznavnost slovenske skupnosti na Videnskem z izpostavljanjem kulturnih virov območja, da bi ustvarili enoten produkt, ki bi bil prepoznaven na teritoriju, a bi bil obenem drugačen za vsako področje. S tem bi promovirali kulturni turizem, ki je povezan z odkrivanjem jezikovnih korenin, in ustvarili nekaj konkretnih iniciativ na teritoriju. Jezik je razpoznavni element in nosilec vrednot in tradicije, ki so vezane na teritorij in ki vzbujajo radovednost večine obiskovalcev.

Prisotnost jezikovne manjšine naj bi torej bila sredstvo za ovrednotenje ozemlja in naj bi pritegnila spoštljiv in odgovoren turizem, ne pa takega, ki bi kulturo osiromašil.

V prepričanju, da sta jezik in kultura dodan kapital, strateški sektor gospodarskega in družbenega razvoja našega ozemlja in skupnosti, ki na njem živijo, saj jezik živi, samo če je teritorij živ, si je Inštitut za slovensko kulturo od samega začetka svojega delovanja prizadel, da bi s publikacijami in multimedijskimi sredstvi pritegnil pozornost sosednjih skupnosti do s Slovenci naseljenega teritorija.

V to vizijo in prizadevnost se vključuje veliko delo, ki ga je Inštitut opravil pri uresničenju evropskega strateškega projekta *Jezik-Lingua Večjezičnost kot bogastvo in vrednota čezmejnega slovensko-italijanskega območja*. Za celotno slovensko manjšino v Italiji je najvažnejši sad tega projekta slovensko multimedialno okno-SMO v Špietru. Novi muzej, ki je posvečen kulturni krajini od Julijskih Alp do morja, je zasnovan kot aktiven prostor, kjer se pripoved o teh krajih razvija skozi značilnosti, ki zaznamujejo kulturo tega ozemlja, na katerem je prav jezik skupna točka.

Drugi evropski projekt, pri katerem je ISK sodeloval in ki prav tako uresničuje omenjeno vizijo o promociji kulture teritorija, je bil projekt *Zborzbirk – Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom*. Tudi ta je bil financiran v sklopu Programa za čezmejno sodelovanje Italija-Slovenija 2007-2013. Projekt, katerega vodilni partner je bila Raziskovalna postaja Nova Gorica Znanstveno-raziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, je omogočil popis, ureditev in dostop do nekaterih prikazov kulturne dediščine tudi v Nediških in Terskih dolinah. Namen projekta je bil ovrednotiti italijansko-slovensko čezmejno območje s katalogizacijo zasebnih muzejskih zbirk na tem teritoriju. Kar 34 zbirk je bilo popisanih, povezanih v mrežo in predstavljenih v katalogu, zloženkah ter na spletni strani. Te zbirke so seveda zaradi svoje zgodovinske in etnografske vrednosti referenčna točka za kulturni turizem. Gre za zanimivo dediščino, ki si jo je po zaslugi zbirateljev, združenj in zasebnikov ter projekta mogoče ogledati v sklopu neke vrste razpršenega muzeja. Ta dva projekta se med sabo dopolnjujeta.

Da bi promoviral in koordiniral dejavnost, pa si je ISK zamislil projekt

MI SMO TU ... tuka, izdë, tle, kle, ki ga je financirala dežela Furlanija-Julijska krajina s sredstvi 21. člena zaščitnega zakona za slovensko manjšino o gospodarskem in družbenem razvoju teritorija Videnske pokrajine, na katerem je prisotna slovenska manjšina. Poleg priprave skupnega informativnega gradiva je bila v okviru projekta uresničena promocija preko spletne strani, vzpostavljena je bila mreža med društvi in pripravljena aplikacija *MI SMO TU* za tablične računalnike in pametne telefone. ISK je tudi posodabljal svojo spletno stran z razdelkom, ki je namenjen turistični promociji slovenske skupnosti na Videnskem z znamko *MI SMO TU*, ki omogoča dostop do glavnih znamenitosti, točk in zbirk, ki so vključene v projekt in so prisotne v Kanalski dolini, Reziji, Terski, Karnajski in Nediških dolinah ter potovanje med zbirkami, ki so vključene v projekt ZborZbirk, začeni z muzejem SMO v Špetru.

Ob skorajšnjem zaključku triletnega projekta naj navedemo glavne točke, ki so bile uresničene.

Prišlo je do konkretizacije promocijskih dejavnosti, ki spodbujajo gospodarski razvoj teritorija. Pri tem je zajeto celotno območje od Kanalske doline, kjer od oktobra 2017 deluje infotočka z lastnim osebjem na sedežu združenja don Mario Cernet, preko Rezije, kjer je bila v istem obdobju odprta nova infotočka v Muzeju rezijanskih ljudi na Solbici, Terske in Karnajske doline, kjer se krepi prisotnost turistov, ki želijo spoznati periferne kraje, in kjer je meja postala faktor novih povezav in okrepila to prisotnost, vse do Nadiških dolin, kjer so skupna prizadevanja društev in nekaterih ustanov ter stiki z ustanovami in turističnimi strukturami iz Posočja privedli do konkretnih rezultatov, kot so urad IAT v prostorih multimedialnega muzeja SMO, sobotna avtobusna turistična povezava *Benečija gor in dol*, organizacija vodenih obiskov in skupna udeležba na promocijskih dogodkih. Sicer počasi se je ustvarjalo ekonomski model, ki izkorišča vse potencialne resurse teritorija (kulturne dobrine, izročilo, gastronomijo, arhitekturo ...) in omogoča turistu/gostu, da doživi pristnost teh krajev in spozna vrednost njihove

kulture. Promocija kulturne raznolikosti, ki pa ima na celotnem ozemlju skupne značilnosti, in specifičnosti teh obrobnih krajev podira meje, ki so večkrat tudi v glavah ljudi, in omogoča tako razvoj samega teritorija kot tudi okrepitev jezikovnih značilnosti, ki so mu lastne. Kot je predvideno v konvenciji med ISK in deželo, je bila promocijska in informacijska dejavnost okrepljena tudi s pripravo primernih večjezičnih turističnih tabel in oznak ter z vzpostavljanjem in razvijanjem infotočk, free wi.fi, označevanj in zunanjih postojank (totemi). Tablični računalniki, s katerimi so opremljene vse infotočke in muzeji, so zdaj opremljeni tudi s slušnim gradivom. Postavitev totemov ob vsakem muzeju/sedežu/infotočki je skoraj zaključena. Urejene so bile internetne povezave za sedeže v Prosnidu, Bardu in Reziji.

Stiki z agencijami, združenji turističnih vodnikov in drugimi operaterji turističnega sektorja spodbujajo obisk, kar lahko prikažemo tudi s podatki o obisku posameznih točk. Poleg multimedialnega muzeja SMO, kjer je letno prisotnih več kot 3000 obiskovalcev, so namreč še tradicionalni muzeji na teritoriju, ki delujejo tudi kot infotočke in jih obiskuje vedno več gostov. Gre za kmečko hišo v Dreki, kovačijo in muzej Matajur pri Mašeri ter razstavo grabelj na Tarčmunu v občini Sovodnja, muzej prve svetovne vojne Balus v Gorenjem Tarbiju in zbirko Kalut v Gnjidovci v občini Srednje, muzej Blumarjev v Čarnem varhu v občini Podbonesec, ter zbirka starih likalnikov Odda Lesizze v Čedadu, ki beležijo letno skoraj 2000 obiskovalcev. Na prvi pogled se te številke zdijo skromne, a če pomislimo, da so bila ta področja popolnoma zanemarjena, da je projekt komaj stekel in da so nekatere vasi obrobne in oddaljene od prometnih tokov, je rezultat več kot zadovoljiv.

Da bi pametno in učinkovito uresničili projekt, je bilo vzpostavljeno sodelovanje med strokovnjaki in vključevanje turističnih ustanov, agenciji in združenj iz Furlanije Julijske krajine in iz Slovenije. V dogovoru z javnimi in zasebnimi subjekti, ki so lastniki ali upravljalci posameznih dobrin, je bil koordiniran obisk muzejskih struktur in naravoslovno

zanimivih krajev na obravnavanem ozemlju, da se zagotovi njihova dostopnost in možnost uživanja s strani širše skupnosti. Ustvarjena je bila integrirana ponudba, ki naj omogoča sprejem, posameznim ciljnim skupinam primerne poti in obiske, razvedrilo, pokašnje domačih dobrot in ustvarjalne delavnice.

Dogodek, ki je imel velik vpliv na infotočko pri slovenskem multimedialnem oknu SMO v Špietru, je bilo odprtje informacijskega in sprejemnega turističnega urada IAT – v sodelovanju s Pro loco Nediške doline dne 13. oktobra 2017 ob prisotnosti Marca Tullia Petrangela, direktorja PromoTurismo dežele Furlanije Jk.

Potem ko so bile za nameščence organizirane izobraževalne delavnice Triglavskega narodnega parka, se zdaj vnašajo podatki o vseh naših dolinah na interaktivni zemljevid, ki je dostopen na njihovem spletnem mestu; Benečija je tako vključena v širši prostor in ima zagotovo večjo vidljivost, saj se naše doline tako promovirajo skupaj s Posočjem in drugimi turističnimi kraji v Sloveniji.

Z istimi nameni je bila vzpostavljena čezmejna tedenska povezava *Benečija gor in dol*, ki je delovala od sobote, 23. junija, do sobote, 1. septembra 2018, ob sodelovanju občin, skozi katere je bila speljana pot, in občino Kobarid, v kolikor sta bili predvideni dve stični točki z njihovim dnevnim turističnim avtobusom *Hop on hop off*.

Kjer je bilo mogoče, je bila pri dejavnostih zagotovljena uporaba jezikov teritorija, ki ga kulturno turistična ponudba promovira – slovenščine in furlanščine, ter nemščine in angleščine kot mednarodnega jezika. Uporabljene so bile tudi krajevne variante slovenskega jezika, in sicer rezijanščina ter jezikovne različice Nediških in Terskih dolin ter Kannelske doline. Pripravljeni so bili nekateri zvočni zapisi opisov dolin in muzejskih zbirk v 5 jezikih na tabličnih računalnikih, ki bodo tako uporabni tudi za slepe in slabovidne; dokončana je bila postavitvev totemov na vsakem sedežu/muzeju/infotočki.

Inštitut je poskrbel za koordinacijo zgoraj navedenih dejavnosti in je

infotočke oziroma muzeje oskrbel s primerno izbranimi operaterji, ki skrbijo za sprejem in informiranje turistov. Vključeni so bili tudi zunanji strokovnjaki. Operaterji se udeležujejo izpopolnjevalnih tečajev, ki jih prirejajo različne ustanove.

Spletno mesto *www.mismotu.it* je bilo dopolnjeno s tabelami, ki vsebujejo vse praktične turistične informacije za Rezijsko ter za Terske in Nediške doline. V zadnjih mesecih so bili vključeni novi podatki o Kanalski dolini in označbe stez in poti, tudi za gorska kolesa. Zaradi večje dostopnosti do turističnih informacij je v teku ločitev le-teh od inštitucionalnih vsebin Inštituta, kar bo omogočilo neposrednejši in hitrejši dostop do podatkov.

Muzejska in informacijska mreža je bila telematsko povezana, tako da so na totemih dostopne ne le informacije o kraju, ki je predmet obiska, temveč o celotnem omrežju informacijskih točk in aktualnih dogodkih, kjer to omogoča internetna povezava.

Vse že zbrane in na novo pridobljene informacije so izpolnile interaktivni zemljevid na spletnem mestu Triglavskega narodnega parka. S projektom je obravnavano ozemlje vsekakor močno pridobilo na vidljivosti, kar je izboljšalo informacijo o teh krajih in obisk na teritoriju, tudi ob doprinosu družbenih omrežij.

App mismotu, ki je bila realizirana s prejšnjim projektom, bo izboljšana in dopolnjena.

Ob zaključku projekta *MI SMO TU* Inštitut za slovensko kulturo izraža zadovoljstvo za dosežene rezultate in se zahvaljuje sodelavcem in osebju, ki so omogočili, da je kulturno, zgodovinsko in okoljsko bogastvo teritorija, kjer živijo Slovenci na Videnskem, primerno ovrednoteno in opremljeno s primernimi sodobnimi tehničnimi sredstvi, ki obiskovalcu omogočajo vsestransko poznavanje slovenske skupnosti na obmejnem pasu s Slovenijo. Obenem utrjujejo identiteto prebivalstva, kajti soočenje in sodelovanje z nosilci drugih kultur nudi priložnost za poglobljanje zavesti o lastnem kulturnem bogastvu.

Projekt je sicer zaključen, med izvajanjem pa so se pokazale druge potrebe in sugestije, zato je Inštitut izdelal dodatni projekt in ga predstavil deželi Furlaniji Julijski krajini. Med drugim je bila kot novost postavljena točka o ovrednotenju in koriščenju v turistične namene številnih pričevanj iz hladne vojne, ki je na obmejnem teritoriju imela ogromno negativnih posledic na ekonomskem in kulturnem področju.

Dodatni izziv za Inštitut bo urejanje etnološkega muzeja v prostorih bivše gorske skupnosti v Špietru, ki naj bi dogradil multimedialni muzej SMO. Skupina mladih arhitektov je že na delu, da bi oblikovala načrt za preureditev prostorov in razstavo predmetov, seveda s sodobnimi tehnikami in privlačnimi načini.

O pouku slovenščine na našem obmejnem območju

ANTONIO BANCHIG

Slovenci v videmski pokrajini so še danes najšibkejši del slovenske skupnosti v Italiji. V Nadiških in Terskih dolinah ter v Reziji so še vedno vidne posledice dolgoletne italijanske asimilacije, kar prihaja najbolj do izraza pri tem, kako tu doživljajo narodno in jezikovno identiteto. Še danes je namreč v teh krajih prav nasprotovanje slovenstvu (vključno z ne-znanstvenimi teorijami, po katerih naj bi bila rezijanščina in tersko narečje samostojna jezika slovanskega izvora, ki nimata nič skupnega s slovenščino), ki zaznamuje del prebivalstva in del političnih organizacij, glavni razlog, ki preprečuje sistemsko učenje knjižne slovenščine v šolah. S tega vidika je v Kanalski dolini nekoliko drugače, saj so imeli na tem območju Slovenci drugačno zgodovino, ki je bolj podobna tisti Slovencev z Goriškega in Tržaškega. Kljub temu da se krajevno prebivalstvo, civilna družba in javni upravitelji že dolgo strinjajo, da je treba v šolah poučevati slovenščino, in se zavzemajo za večjezični pouk, pa to vprašanje še vedno ni sistemsko rešeno. V prejšnjem šolskem letu (2017/2018) pa so tu uspešno izvedli projekt večjezičnega pouka, v okviru katerega so tudi slovenščino poučevali po modelu CLIL.

Rezija

V občini Rezija imajo vrtec, osnovno in nižjo srednjo šolo, ki delujejo v okviru Večstopenjske šole Trasaghis. Občinska uprava financira s

sredstvi, ki jih prejema na podlagi 22. člena deželnega zakona za Slovence (26/2007), posebne tečaje rezijanščine in druge šolske dejavnosti za promocijo rezijanske kulture v osnovni in nižji srednji šoli. Med leti 2012 in 2016 je Občina prejela skupno 81.000 evrov,⁽¹⁾ v šolskem letu 2017/2018 pa je Občina od skupnih 24 tisoč evrov, ki jih je v skladu z zakonom za Slovence prejela s strani Dežele FJK⁽²⁾ za pouk rezijanščine in rezijanske kulture v šolah namenila 11.000 evrov.⁽³⁾

Pouk rezijanščine je omejen na dve uri na teden, kot je povedala učiteljica, pa je "podoben pouku tujega jezika, saj večina otrok rezijanščino govori, sliši, posluša le tu v šoli."⁽⁴⁾

Pri tečajih rezijanščine v šolah pa je prišla na dan tudi problematika pisave. Občinska uprava, ki zagovarja teorijo, da je rezijanščina samostojen jezik, se je pred leti s posebnim odlokom občinskega sveta odločila za pisavo, ki ne odgovarja prvemu rezijanskemu pravopisu in črkopisu (ta je bolj podoben slovenskemu), ki ga je oblikoval profesor Han Steenwijk.⁽⁵⁾ V okviru delovne skupine, ki se je na drugi deželni konferenci o zaščiti slovenske jezikovne manjšine, ukvarjala z vprašanji, ki zadevajo Slovence na Videmskem, in v kateri je sodelovala tudi odbornica za kulturo Občine Rezija Cristina Buttolo, so se dogovorili, da bo problem rezijanske pisave uredila posebna strokovna komisija.⁽⁶⁾ Naj še omenimo edini poskus v zadnjih letih, da bi v rezijanskih šolah uvedli pouk knjižne slovenščine. Skupina staršev je na posebnem sestanku 11. januarja 2016 predlagala, da bi se slovenščine učili dijaki v nižji srednji šoli.⁽⁷⁾ Predlog pa je bil zavrnjen, češ da se s tem strinja samo manjši del staršev, prav tako tega projekta ni podprla občinska uprava.

Občini Tipana in Bardo

V Terskih dolinah pod okriljem večstopenjske šole v Čenti delujeta dva vrta in dve osnovni šoli. Pomembno je poudariti, da je v prejšnjem šolskem letu vrtec v Tipani obiskovalo le 10 otrok, na Njivici (vas v občini

Bardo) pa 9. V Tipani je bilo v osnovni šoli 10 učencev, v Bardu pa 20.⁽⁸⁾ V obeh osnovnih šolah se v okviru šolske avtonomije slovenščina na posebnih tečajih poučuje kot drugi tuji jezik.

S tem v zvezi je treba povedati, da so bili v Terskih dolinah leta 2014 že tik pred uvedbo dvojezičnega pouka.⁽⁹⁾

Na neuspeh te pobude je vplivalo več dejavnikov. Tedanja župana Tipane in Barda, Elio Berra oziroma Guido Marchiol, se na primer nista strinjala glede tega, kako naj bi pouk slovenščine dejansko potekal. Berra je takrat vztrajal, da bi morala šola v Tipani vsekakor ostati pod okriljem ravnateljstva v Čenti, Marchiol, ki še danes vodi občinsko upravo v Bardu, pa je želel, da bi šola na Njivici prešla pod okrilje špetske dvojezične šole. Vse to je sprožilo polemike tudi znotraj tistega dela civilne družbe, ki podpira izvajanje pravic slovenske manjšine na Videmskem.⁽¹⁰⁾

Kmalu zatem je vprašanje uvedbe dvojezičnega pouka postalo glavni predmet debate med volilno kampanjo pred občinskimi volitvami v Bardu, na katerih je le za las zmagal župan Marchiol.⁽¹¹⁾ V tistem obdobju smo bili priča nekemu novemu protislovenskemu vzdušju,⁽¹²⁾ in projekt dvojezične šole v Terskih dolinah je dokončno propadel.

Kanalska dolina

Na področju učenja slovenščine je na Videmskem do največje pridobitve zadnjih let prišlo v šolskem letu 2017/2018 v Kanalski dolini, kjer so imeli od septembra 2017 učenci prvih dveh razredov osnovne šole in otroci zadnjega letnika vrtca v Ukvah, ki delujeta pod okriljem trbiške večstopenjske šole, večjezični pouk⁽¹³⁾ to se pravi, da so imele tudi furlanščina, slovenščina in nemščina polnopravno mesto v šoli, s čimer so spoštovali jezikovno bogastvo tega območja.

Do pomembnega rezultata je prišlo po podpisu resolucije, s katero so se organizacije slovenske in nemške skupnosti ter Občini Naborjet – Ovčja vas in Trbiž zavzele za večjezično šolo.⁽¹⁴⁾ Enotnost med starši, učitelji, krajevnimi kulturnimi društvi in politiko je bila torej odločilna

za zagon tega pilotnega projekta. Inovativni sistem poučevanja se je navezoval na model dobre prakse s Tridentiskega oziroma iz doline Fassa, in ga nadgradil. Rezultati ankete, ki so jo izvedli med starši, otroci in učitelji, pa dokazujejo, da je bil poskus povsem uspešen, saj so bili vsi zadovoljni.⁽¹⁵⁾ Gre pa vsekakor še vedno za poskusno fazo in sistemske rešitve trenutno še ni na vidiku. Problem je tudi v tem, da je za šolstvo pristojna država, ministrstvo za šolstvo pa še ni odobrilo predlaganega novega modela poučevanja.

Naj še dodamo, da so še prej pouk slovenščine zagotavljali s prispevki iz zaščitnega zakona za Slovence.⁽¹⁶⁾ Velike težave zaradi pomanjkanja potrebnih sredstev, do katerih je prišlo na začetku prejšnjega šolskega leta, pa potrjujejo, da je primerna rešitev še daleč.⁽¹⁷⁾

Zaključki

Rdeča nit, ki povezuje vse te primere, "kjer slovenščine ni, ampak bi lahko bila", je to, da je očitno, da je za dosego učinkovitega sistema poučevanja slovenščine, potrebna politična volja. S tega vidika je sicer stanje v Kanalski dolini boljše, saj tam večjezični pouk podpirajo tako civilna družba kot politika. Problem je v tem primeru predvsem država, ki je v zadnjem desetletju večkrat pokazala premalo zanimanja za potrebe jezikovnih manjšin. Če bi bila torej za šolstvo pristojna Dežela, bi v Kanalski dolini verjetno hitreje prišli do rešitve. Drugače pa je v Reziji in Terski dolini, kjer je še vedno veliko napetosti, ko je govor o slovenski identiteti, ta trenja pa so odločilna za to, da tam še vedno ni rednega slovenskega pouka. Prav v teh krajih pa je slovenščina, tako v knjižni obliki kot v narečnih različicah, še bolj potrebna: ne samo zato, da bi mlajša generacija poznala svoje korenine, temveč tudi, da bi imela na tem obmejnem pasu, ki ga zaznamujejo gospodarske težave in vse večji demografski padec, več možnosti oziroma primerjalnih prednosti. Ne smemo pa vsekakor pozabiti, da tudi šola, ki je vsekakor nujno potrebna, ni dovolj, da bi se jezikovni skupnosti v Reziji in Ter-

ski dolini ohranili. Ob tem je namreč potrebno, da se slovenski jezik (ali narečje) uveljavi kot način sporazumevanja tudi v družbeno-gospodarskih odnosih.

Opombe

- ⁽¹⁾ Ilaria Ciccone in Živa Gruden, *Druga deželna konferenca o zaščiti slovenske manjšine v Italiji*, Slori 2018, stran 57
- ⁽²⁾ Odločba deželne vlade št. 1789, 22. septembra 2017
- ⁽³⁾ Odločba občine Rezije št. 591, 14. decembra 2017
- ⁽⁴⁾ Ilaria Ciccone in Živa Gruden, *ibidem* stran 57
- ⁽⁵⁾ Novi Matajur, 22. aprila 2010, stran 8, *Dal prof. Han Steenwijk una lezione agli amministratori di Resia*
- ⁽⁶⁾ Giorgio Banchig in Iole Namor, *Druga deželna konferenca o zaščiti slovenske manjšine v Italiji*, Slori 2018, stran 64
- ⁽⁷⁾ Sandro Quaglia, Dom, 19. januarja 2016, *Rezija, Slovenci rešujejo šolo*
- ⁽⁸⁾ Novi Matajur, 6. septembra 2017, stran 8, *Meno bambini all'asilo di Taipana, in aumento gli iscritti a Resia*
- ⁽⁹⁾ Novi Matajur, 8. januarja 2014, stran 8, *Sì della Giunta regionale per la bilingue in Val Torre* in Novi Matajur, 2. aprila 2014, stran 1, *V šolah v Terski dolini za mehko dvojezičnost*
- ⁽¹⁰⁾ Glej različna mnenja o tem na Novem Matajurju, na primer številka 26. marca 2014, strani 1 in 2, *Tisti, ki jedo prihodnost naših otrok* in na Domu, na primer strani 1 in 9, *Sloveno a scuola, ecco chi è incoerente*
- ⁽¹¹⁾ http://elezionistorico.regione.fvg.it/elezioni2014/000401_Com/Coalizioni/000275.html
- ⁽¹²⁾ Glej na primer članek in komentarje na spletni strani Novega Matajurja: <http://novimatajur.it/attualita/bardo-percorso-bilingue-possibile-solo-con-s-pietro.html>
- ⁽¹³⁾ Novi Matajur, 2. novembra 2017, strani 1 in 8
- ⁽¹⁴⁾ Novi Matajur, 18. januarja 2017, strani 1 in 8, *Kanalska dolina, vsi enotno za trojezično šolo*

- ⁽¹⁵⁾ Luciano Lister, Dom 31. maja 2018, *Učenci starši in učitelji že mislijo na nadaljevanje*
- ⁽¹⁶⁾ Ilaria Ciccone in Živa Gruden, ibidem, stran 56
- ⁽¹⁷⁾ Novi Matajur, 20. septembra 2017, strani 1 in 8, *Dežela bo poiskala rešitev za pouk slovenščine v Kanalski dolini*

Milko Matičetov ano Muzeo od tih rozajanskih judi

LUIGIA NEGRO

Litos to so 100 lit, ki jë bil se nošinel Milko Matičetov (1919 – 2014). To jë prow a spomanot za në zabit itö ki an jë naredil za Rezijo. Od njaa ano od njaa žiwjosti jë bilo wžë karjë napisano ano se mörë lajet od njaa tu-w već krajuw cí se ma wöjo zdovëdet, da du to jë bil ano da ka an jë naredil. Pa tu-w ti stare Trinkove koledarje nalažamo itö, ki un jë bil napisel ano nejveć od Rezije. Za wöjo isaa ja izdë na bom písala kej ki so wžë vi, be tëla doğat köj ninkej növaa od njaa, köj kako myrvico. Milka Matičetovaa si bila a poznola ko si bila tu-w škuli medie, tu-w Rezij, po potreso. An jë bil paršel romonyt tu-w nošo škulo. Se na spomenjen nikar od ite lecjuni mo mislin, da an jë bil nin pravil nejveć od noših pravic ano od noše kultüre.

Nur an jë bil se wstavil pa ta-na Bili tu ki si dělala. To jë bilo lëta 1979 aliböj 1980. An jë bil se wstavil tu-w ti butëi tu ki somo prodajali čriwje ano an jë mi wromonyl po nes. Vin da to me čüdilo čot, da kako an löpo romonyl po nes. Un ki to ni bil den solbaški.

Po itin te lita döpä an piršel već čas së w Rezijo. Već čas an paršel ziz kako korjero judi, ano an radë ji pokazel te lipe mësta, ki mamö izdë w Reziji. An bil tu-w noši škuli spet ne dwisti nu pet lit na nozëd ano an popravil nošën otrucën, da kaka ne lipe pravice mamö. Lëta 1994 kumün jë mu dal to znomanjë, ki so dajë judin, ki so naredili kej valikaa. Pa isa to jë bila na lipa okažjun za stat wkop ziz njin. Den din an jë paršel

pa köj za vïdët kwaderno tu ki min napisane te stare baside aliböj drüe stare rëçi, ki mi pravijo ti stari; an jë bil paršel vïdët itö ki bila mi rakla Marija Šimijonawa od te Lipe Line, od wužice ki jë ji pël šcë nji oça. Pa tu-w Jibjoni somo mëli okažjun se vïdët ano romonyt ziz njïn, ko jë bilo kej ta-na Rezijo.

Lëta 2008 si mëla okažjun mu naredit no intervišto ta-par njamo tu-w Jibjoni za Naš Glas ano somo publikali iso lipo ano wridno intervišto ta-na tri nümerje od nošaa šwoja: jünja 2008, dicembarja 2008 ano jünja 2009. Tu-w isëj intervišti an jë nin rëkel ninkej od njaa žiwjosti, ki an nï bil šcë wmej publikel. Isö to jë bilo zo-me ano zo-nes den valiko onör.

Po itin rüdi za Naš Glas (dicember 2010) an jë nin poslel den lipi artïkol ta-na basido 'Chinese' ki izdë w Reziji veç ki kiri se pišë itako. An löpo špiegel, da s kot piraja isa basida: da na piraja z slavinske baside 'Knez'. Sowa bila ostala, da to soont pert od isaa artïkula tëshë byt publikona lëta 2011 mo to ni šlo itako.

Kada ko si bila iten w Jibjoni za kaki šahti, si skočila a nalëst tu-w to hišo za te pirlitne jüdi. Ito an jë bil den tymp pa ziz njaa žano. Ziz nju min den lipi spomenj: sowa bile šle si popyt den döbri kafe tu-w kafeterijo, ki jë tu-w isëj hiši.

Ko pa tu-w Reziji somo zdovëdli, da an jë nes spüstil, somo šly ta-w Jibjono za a suludet te zadnji vijeç. An počüwa ito, ki jë pa njaa žana. Milko Matiçetov jë nin püstil karjë ni wridni raçi.

Lajet itö, ki an jë bil wun napïsel to jë rüdi wridno pa zajtö ki so rüdi se wuçi. Njaa baside veç čas so jasne, za nawüçit ano se porownet. Tö ki an mël za raçyt ano rëkel aliböj napïsel.

Od Milkina tu-w Reziji karjë nju šçalë se spomenjajo, da kako an pirajel së nu se wstawjel ito ki so bile te stare žanice ano an radë sprawjel prave nu wužice.

Od njaa ano od njaa dëla nalažamo napisano pa ta-na bulutïno ano tu-w librine tu ki jë napïšana noša štorja.

Za spomanot ano zdëlet poznet isaa profesörja ano njaga dëlo, Muzeo

od tih rozajanski judi ta-na Solbici ma na vidanjë, od otobarja lëta 2017, nõ lipë kazanjë od noših pravíc. Ito so mõrë poznet bö blizu kire pravice mamõ tu-w Reziji, da kaku noši jüdi so pravili pravice ano pa poznet te jüdi ki so študijali aliböj ni študijajo pravice. Ta-mi isëmi jë pa Milko Matiçetov. Tu-w muzeo se mõre vidët pa librine ziz pravici, ki wun jë zdëlel naredit: *Zverinice iz Rezije* to jë te libri, ki se mõrë raçyt, da wsy tu-w Sloveniji znojo; po itin jë pa libri *Tri lisiçice gotrice*. Isi libri bil publiken tu-w veç langaçow.

Tu-w nõ lëto nuw muzeo so wlëzli ne šëjst mijarjow judi, karjë nju so wžë a znoli, ti druü so a poznoli ano so poznoli njaa wridnë dëlo.

Tu-w isõ lëto somo vidli, da kako isi argoment, da kako pravice plažajo ano se barüwamo, da ka be moly naredit šcë veç.

Litos to jë to pravë lëto za vidët, ka be bilo šcë lipaa ano wridnaa za naredit. Kej wžë se dila, se paraçawa iten w Jibjoni. Löpo to be bilo naredit kej pa tu-w Reziji.

Kar si mõslimo, da ka to be bilo prow naredit, za a spomanot si vïbrala z arkivja ki mamõ tu-w muzeo iso wužico, ki bila nin jo rakla rüdi Marija Šimiljonawa (1908-2003) lëta 1989.

Čüjta nu pošlüşajta
ja çon wen raçyt no wužico,
no wužico no štorjo.

Da lipa moma Rezija
nu öra ma Čaninawa
ki na jë pali visoka
nu tej nejvinča visoka
od wsë ori tu-w Reziji.

Mo ko wun na wor somo došly
somo poledli ta nu së
jë moköj skala anu rop.

Somo poledli ökulic
so ozdövi ano planinice
da go to bilo ninki nur
ki bila posod živinica
nu te lipa mlode rožice
ki ko to bilo žvëčara
ni so pëli ano jujükali
ziz no mizërjo ziz ito vačerjo
ni so pëli nu jujükali
pa trüdöst ni so zabili.

Ano ni so si rišpundawali
ano wužo ni so zarobili
da zbuen zbuen za naco
to bo za zütra zvëčara
ki na jë trüdna lawa mo.

Somo poledli nu na dnö
jë moköj wöda ano prod
ano na nizko sawa poledali
jë tu nu zdë na moja ves.

Da lipa moma Rezija
tï si gona wsa po dolajoć
tu-w sridi ti sy na širokë
tï si tej barća čenče dur
čenče krüwa čenče dur
ki be tï mëla šcë itö
nišci be na vëdël kë samo.

Pa ti mlodi ki vi sta
nuta dejta si kuraž
ki ta-na Bili orë pod Kot
jë ita valika pot

ki pa tramvai mörë odyt
da to nĩ tej ninki nur
ki mĩ somo odĩli po noe
ziz korbo drët dö par Ŭdici
z Ŭdice dö-w Pušjo ves
z Pušjo ves dö w Ošpital
ano šćë nimër indavent
za nu mojo muke šćë dobyt
za liwčë zĩmo jo pranet.

Da nuta šćë ti mlodi ki vĩ sta
da nuta dejta si kuraž
da dyržta orë Rezijo
ki mĩ šćë pa ti stari ki somo
mĩ somo zĩbili kuraž.

Ko so tĩmpavi ti zĩmini
to za se bat pa populnë
so mörë vëdët po noćy
tej jë mojo judi.

Za dyržet kuraž nu vësalo
to ćë jüdi ano otroke
mo itö jë wsë mizërja.

Meja globoka kot rana

SUZI PERTOT

Idrska dolina, Val Judrio v italijanščini. Italijani in krajani jo sicer radi imenujejo Valle dello Judrio, a je napak, ker nosi reka Idrija v italijanščini ime, ki se začneja s soglasnikom, ne s samoglasnikom. Valle del Judrio, kot se pravilno piše, pa vsem nam grdo, nenaravno zveni.

Idrska dolina. Tam, kjer se Benečija počasi preliva v Brda. Tam, kamor vodijo tihotapske poti, kjer je voda poganjala mline, kjer je nebo iskrivo modro. Tam, kjer pravzprav ni skoraj ničesar in nikogar več. Kot bi se cesta končala v Praprotnem, na robu nižine. Pa se vendarle ne kočna. Nadaljuje se. Bojuje se z robido, ki visi na cestišče in s travami, ki poganjajo iz asfalta. In pelje tja pod pobočja Korade in Kolovrata, zelenega Kanalskega Kolovrata.

Idrska dolina. Reka, ki krvavi kot rana. Mejna reka. Prekletstvo, ki traja že stoletja. Sedaj, ko je uroka konec, se rana še vedno ne celi. Tako globoka je, da se je zasidrala v ta pobočja, v vasi in jih izpodjeda. Kar jih je še ostalo. Ker se robida razrašča prek zidov in je tišina vse večja in težja. Na desnem bregu Idrije je komaj čutiti utrip življenja. Vsakdan se končuje nekje v Praprotnem, med vinogradi, ki niso več družinski a industrijska podjetja, namenjena tujcem in pogostokrat v lasti tujcev. Potem je dolina vse ožja in vse bolj tiha. Tu pa tam še kdo živi ... dva, trije v vsaki vasi. Mladih ni. Pravijo, da je prestrmo za karkoli, preskopo za kmetijstvo, presamotno za življenje. Še vikendice samevajo zapuščene.

Nikoli niso postale del te doline in samota jih je ugonobila.

Na levem bregu je Slovenija. In je bila še do pred kratkim Jugoslavija. Pot ob Idriji je tu še makadamska, v vaseh je nekaj več življenja, ki pa počasi, brezizhodno, neustavljivo odteka. Časi niso naklonjeni zelenim dolinam s strmimi pobočji in reki, ki je ujeta v globel.

Globoko v objemu Kanalskega Kolovrata, na strmini, od koder je videti morje in na kateri je slutiti Krn in Matajur, živijo Jerončiči. Pravzaprav le oče Franc, sin prihaja občasno, ker dela na Goriškem in v Italiji, a se od Idrske doline ne more dokočno odtrgati. Jerončičevi so ljudje, ki imajo globoke, trdne korenine, pa čeprav na strmini, kjer divjajo vetrovi in kjer je vsaka ped obdelane zemlje ujeta med bregom in hostjo.

Franc in Zoran Jerončič sta oče in sin, ki se vsestransko dopolnjujeta, skupna pa jima je trdna vez z zemljo in dolino, kjer sta rojena. Franc Jerončič bo ravno v teh dneh, ko nastaja tale intervju, praznoval 95. rojstni dan v Melinkih pod Ligom, na Kanalskem Kolovratu, kamor se je mlad poročil in ostal tudi po ženini smrti. Rojen je v sosednji vasi, v Kostanjevici, življenjska pot pa ga je v času fašizma vodila na služenje vojaškega roka v Italijo, pozneje, po vojni, v kateri se je priključil partizanskim odredom, pa še v Beograd. A zelena pobočja, Idrska dolina in domači ljudje mu niso dovolili, da bi šel v svet. Vrnil se je domov, tu je bil poleg rednega dela vsestransko politično in kulturno aktiven. Zaradi zaslug pri razvoju svojega rodnega kraja in zaradi požrtvovalnega dela, je prejel več priznanj, nazadnje je bil odlikovan z Redom Republike z bronastim vencem. Po upokojitvi, šestinsedemdeset let mu je bilo takrat, Franc išče novih poti, odloči se za tečaj rezbarstva, odlično mu uspe, saj je od tedaj izdelal preko 200 najrazličnejših lesenih skulptur in še sedaj rezbari. Ko sem ga nekoč vprašala, kateri je recept za dolgo in zdravo življenje, mi je zaupal, da je delo najboljši eliksir in da se je treba izogibati kavču, če se hoče ostati zdravi.

Franc Jerončič še vedno oblikuje les in razstavlja, doma v skednju ob

hiši je nastal etnološko rezbarski muzej, ki ga obiskujejo ne samo krajanj, ampak ljudje iz vsega sveta.

Po smrti sina Igorja in žene Eme, je Francu ostal le sin Zoran, ki je pri petinšestdesetih letih aktiven tako na športnem področju, kjer že od osemdesetih let prejšnjega stoletja dela kot svetovno priznan odbojkarški sodnik in trener, kot tudi vsestransko angažiran v domačem kraju. Z očetom sta objavila že tri knjige, ki predstavljajo živo, dragoceno pričevanje o zgodovini in ljudeh s Kanalskega Kolovrata. Kot vse kaže, bo v kratkem zagledala luč sveta še četrta.

K Jerončičevim sem se prek doline, ki je postala pred štirimi leti tudi meni dom, zapeljala nekega septembrskega jutra, ko so se gozdovi in pobočja zlatili v soncu. In nebo je bilo modro, čisto, kot bi bilo komaj oprano. Menda mi je ravno zato Zoran nekoč rekel, kako lepo je tu, kjer se pogled razprostira od Jadrana do Alp. In se Kanalski Kolovrat predaja soncu in razgledom.

Franc me seveda pričaka na vratih, v hiši se že kuha kava, pozdravimo se in že steče pogovor o dolini in ljudeh, o meji, ki je ni, a jo je čutiti povsod, o preteklosti in sedanosti. O dveh bregovih, ki jih povezujeta jezik in kultura.

Gospod Franc Jerončič, Idrska dolina je od nekdaj mejna dolina. Reka je bila že za časa avstro-ogrske monarhije črta, ki je slovenske prebivalce delila in ločevala. Kako ste doživljali v preteklosti Benečijo na drugem bregu Idrije in kako sedaj, ko je meja končno padla?

FJ: O tem bi lahko veliko, res veliko povedal. V moji mladosti smo bili z Benečani, ki so živeli onstran mejne črte ena sama, tesno povezana, velika družina. Moje otroštvo se je namreč odvijalo v času, ko na Idriji ni bilo meje in je po Rapalski pogodbi velik del zahodne Slovenije prešel pod italijansko oblast. Bili smo tako močno povezani ravno zaradi velike "mižerije", pomanjkanja, ki sta nas tedaj pestila. To so bila leta, ko so bili prazni "tekvini" (denarnice), prazni hlevi in prazne kašče. Bili

smo tako ubogi, da smo potrebovali drug drugega. Zaradi zgodovinskih okoliščin, Beneške republike in številnih navad v preteklosti, so bili Benečani od nekdanje večje trgovine. Bili so dobri trgovci. Mi pa tedaj nismo bili povezani s Soško dolino, bila je daleč, cestnih povezav še ni bilo. Zgodovinsko smo bili eno s Čedadom in Krminom. In ravno hvala Benečanom, ki so znali prodajati vsakovrstno blago, smo lahko, kar smo doma pridelali, dobro prodajali v Italijo. Na oni strani Idrije so bili vsi trgovci. Denimo v Berdonih je prva hiša kupovala krave in vole, druga seno, tretja oglje, četrta drva, peta spet maslo in jajca. Prihajali so in odkupovali, če pa doma ni bilo delovne sile in nikogar, da bi denimo posekal gozd, so pripeljali skupino mladih moških in posekali, kar je bilo treba posekati, da smo lahko prodali drva in nekaj zaslužili. Furlani so radi pri nas kupovali seno, senožeti pa so bile daleč od prevoznih cest in tako je bilo treba zbrati može, ki so znosili težki tovor na ramah do vozov in ga naložili. Onstran Idrije ni bilo težko najti močnih, delovnih rok. Tako je bilo do tridesetega leta, nekako, do nastanka meje. Bili smo povezani. Bili smo bratu brat.

Verjetno ste se potem tudi družili in poročali med sabo?

FJ: To pa ja, seveda smo se poročali. Tu pri nas, v Melinkih in okolici, pa tudi višje proti Kambreškem, je ni bilo vasi, v katero se ne bi bila omožila vsaj ena Benečanka. Benečanke so imeli naši fantje radi, ker so bile izredno pridne, delovne. Tako skrbne gospodinje so bile, pa lepe tudi, da so se tudi po tri priženile v vsako vas.

Kaj pa veste, iz pripovedi seveda, iz tistih časov, ko je bila tu Avstro-ogrska?

FJ: Pod Avstro-ogrsko je bila tu meja, a je bila le na papirju. Prehod je bil skoraj prost, ljudje smo hodili čez, živina, lovci tudi, tudi tihotapili so blago, cigarete ... Bila sta le dva žandarja v vsej dolini, nekako kot da ne bi Avstrijci hoteli namenoma tu postaviti stroge meje. Spominjam se, da je mož iz Dolenjske pripeljal čez Idrijo par volov, da jih je prodal na oni strani meje, v Gorici, in je bil presrečen, saj je zaslužil toliko, da je

družina lahko živela vso leto. Tedaj je to veliko pomenilo, ker zaposlitve ni bilo, nobene. In le malo kmetov na teh pobočjih je imelo tako veliko kmetijo, da so lahko živeli od pridelkov.

Kaj pa kulturna dejavnost, druženje, za časa vaše mladosti, gospod Franc?

FJ: Spominjam se, da smo imeli tedaj shode ... in romanja. Drugo nedeljo v septembru so ljudje hodili na Marijino Celje po odpustke. Bil sem majhen in Benečani so hodili skozi našo vas že na soboto, ampak ne posamezniki, cela množica ljudi je hodila čez dolino k cerkvi. Govori se, da se je neko leto, ko je bilo vreme naklonjeno in toplo, na Marijinem Celju zbralo okoli 40.000 Furlanov, Benečanov, Vipavcev, Kraševcev in Goričanov. Tedaj gozda ni bilo in hrib je bil popolnoma črn, če si ga gledal od daleč, taka množica se je gnetla po travnikih okoli svetišča. Gruče romarjev so se vzpenjale strmo navkreber, podjetni Brici pa so z vozovi prenašali sode vina in kar na cesti točili pijačo žejnim pohodnikom.

Taki časi so bili ... Vasi niso bile prazne kot sedaj, ljudi je bilo veliko. In kjer je bila skupina hiš, peščica, tam je že bil tudi pevski zbor. Ljudje so se radi zbirali, da so peli, druge zabave nismo imeli, kajti v tistih letih je vladala velika, velika mižerija.

Spominjam se, ko sem bil mlad, najstnik, nihče ni imel spodnjih hlač, po čevlje in obleko pa smo vsi hodili v Čedad. Tam so čevlje prodajali vojaki, kradli so jih drug drugemu in jih potem za denar ali hrano ponujali ljudem. Dokler nisem še sam šel k vojakom, sem bil kot deček vedno vojaško oblečen.

Kaj pa vi, gospod Zoran, vi ste seveda veliko mlajši, rojen tako kot jaz po drugi svetovni vojni, ampak podobno kot očeta, tudi vas veže na Benečijo trdna vez. Kako je ta vez nastala?

ZJ: Najprej bi poudaril nekaj, na kar je naš tata pozabil. Njegovo priključitev briško-beneškemu partizanskemu odredu. Tja je odšel takoj, ko se je vrnil iz italijanske vojske in skupaj s četo prehodil in prebrodil vso Benečijo. To je nekako botrovalo tudi moji navezanosti na deželo

onkraj Idrije, saj so po vojni k nam zahajali Anton Birtič, Izidor Predan in drugi znani Benečani, mi pa smo zahajali v Čedad, hodili smo na Dan emigranta, že kot otrok sem bil na vrhu Matajurja. Skratka, tudi po vojni je naša družina, z njo pa jaz kot otrok, ostala močno povezana z Benečijo. Spominjam se, da sem bil še zelo majhen deček in smo zahajali k neki družini v vas Hoščino. To so bili taki fajn ljudje, imeli so vino, bili so veseli, zbirali smo se tam, pripovedovali zgodbe in anekdote ... In naši so se z Benečani pogovarjali prek Idrije, prihajali so iz Bordonov, Salamanta in si kar vpili in se smejali prek reke.

Tam pod hišo naših prijateljev je bil lep tolmun z lepo ravnico, peščino. Veliko let pozneje, ko smo bili že odrasli in smo že hodili v službo, je moj prijatelj Alojz Blažič iz Kostanjevice predlagal, da bi na peščini ob reki Idriji priredili mednarodno tekmo: Jugoslavija – Italija, beach volley. Italijani naj bi prišli iz Padove, kjer sem bil jaz trener, jugoslovanska ekipa pa iz Kanala in tako bi imeli mednarodni dogodek. Na žalost pa je Lojze prej umrl v eksploziji v tovarni Salonit v Anhovem, kjer je delal. Vsekakor smo se dolga leta z Benečani merili v nogometu, v Prapotnem, na družabnosti pa smo hodili v Bordone. Spominjam se tekem, ko so plapolale italijanske in jugoslovanske zastave, župan občine Prapotno nas je sprejel, vsi občinski možje so bili prisotni. Potem je bila v Ligu povratna tekma. Spet zastave, navijanje ...

Ogromno je bilo tega. Skratka, pred padcem meje smo se veliko družili. Absurdno je, ampak še najmanj druženja in stikov med obema bregovoma Idrije je ravno sedaj, ko je meja padla. Zakaj??? Ker je vse, kar je prepovedano dejansko najlepše in najbolj privlačno. To je nekako tako kot pri ženskah, kot v ljubezni. Ko sem bil rosno mlad, je bilo sodelovanja veliko, na vseh področjih, pri dramskih skupinah, v okviru zborovskega petja, športa. Hodili smo na Kamenico, recimo. In so nam fašisti nastavljali žeblje. Na žalost pa so se tudi časi spremenili. Delo, potrošništvo, pomanjkanje časa, samota, vse to nas žre in nimamo več časa drug za drugega. Večina ljudi je sedaj zaposlenih in to v Soški do-

lini, od koder se vrača pozno domov. Vasi se praznijo, meje ni več, a ni več medsebojnih stikov. Predvsem zato, ker ni več ljudi. Samo gozd in robida.

Kakšne pa so bile cestne povezave? Pa mejni prehodi, Zoran?

ZJ: Peš ali z avtom smo hodili čez Mišček, mostu pri Britofu ni bilo. Leta 1964 je zapeljal v Italijo prvi avtobus. Sliko imava. To je bil praznik. Seveda je bila pot ovinkasta in ozka, samo dva šoferja sta ji bila kos, Anton Šauli, ki je tudi poročil Benečanko, pa Franc Kralj, on je ravno prejšnji mesec umrl. Avtobus je bil širok, mostovi ozki, tako da smo morali čez Golo Brdo. Vsako soboto se je natrpan avtobus že navsezgodaj zjutraj odpeljal proti Čedadu, od tam pa je odpeljal že dvajset minut pred poldnevom, kajti ob enih je moral že peljati delavce iz naših vasi na šiht v Anhovo. Cariniki so bili seveda strogi in očetu se je zgodilo, da je moral vreči celo čebulo v Idrijo. Na srečo se je nato peš vrnil in jo našel pod mostom.

Zgodovina, razmere v katerih smo živeli, razni pritiski, vse to je vplivalo na to, da smo, kljub temu, da smo vsi Slovenci, v marsičem drugačni. Katere so po vašem, gospod Franc, te razlike?

FJ: Največja politična razlika med nami in Benečani, je bila ta, da smo mi zagovarjali Avstrijo, Avstro-ogrsko monarhijo, saj smo se pod njeno vladavino dobro počutili. Benečani pa Avstrije niso marali. Ko je prišlo ozemlje Beneške republike pod Avstrijo, so ljudje dobili visoke davke, vojaško obveznost in s tem niso bili zadovoljni. Tako da Benečani, ki so že po značaju taki, da zamerijo in ne pozabijo, še danes ne marajo Avstrijcev.

Kaj pa menite vi Zoran, katera je bistvena razlika med vami in Benečani. Tista namreč, ki ste jo že kot deček in pozneje kot mlad fant najbolj občutil?

ZJ: Vsekakor govorica. Benečani imajo svoje značilno narečje in mi kot mladi fantje, smo komaj čakali, da pridejo k nam in smo potem poslušali njihovo pojočo, hecno govorico. Nekako, čutili smo, da so Slovenci,

tako kot mi, bili pa smo premladi, da bi razumeli, zakaj je njihovo narečje tako drugačno od našega.

Največje razlike pa so nastale po koncu vojne. Moj oče se ni mogel načuditi, kako je politika močno vplivala na dolino in njene ljudi. Tiste, ki so bili prej prijatelji, ki so se družili in razumeli, sta politični pritisk in protislovenska propaganda na italijanski strani meje, popolnoma zmedla. Ljudje so se razdelili na dva tabora. Prišlo je sovraštvo, strah. Nič ni bilo več sproščeno, ni bilo več zaupanja. Oče je zaradi teh delitev močno trpel.

Sicer so pri vas v Italiji govorili, da mi živimo pod diktaturo, ampak sprašujem se, ali ni to še hujša diktatura, če podtalno netiš sovraštvo med ljudmi, med sosedi, če ustrahuješ prebivalstvo in se dolina zaradi tega strahu popolnoma izprazni. Gladio je bila po vojni v Benečiji zelo močna. In ne vem, če se je sploh še kje drugje v Italiji dogajalo tako nasilno raznarodovanje.

Kako pa ste občutili mejo v času hladne vojne, se pravi v tistih prvih letih, ko je bila Idrija zares "železna zavesa", gospod Zoran?

ZJ: Prva leta je bila meja močno zastražena. Na naši strani, tedaj na jugoslovanski strani, je bila na vsakih pet kilometrov po ena karavla, v vsaki karavli pa od petindvajset do trideset graničarjev. Kljub temu smo vsako nedeljo pri reki igrali odbojko. Kar se spomnim je, da sta bila na italijanski strani samo dva karabinjerja, ki sta se po cesti iz Praprotnega proti Melini vozila z motorjem. Ne spominjam se točno, ali je bil Ducati ali Guzzi, ampak imel je napako, vsakih sto metrov je pri motorju nekaj počilo, baje ob preskoku ventilov. Mi smo pri tolmunu pod Hoščino, pri verinu, kajti tolmunom na Idriji pravimo verini, čakali, da se motor zapelje mimo in iskoristili močan pok, da smo prižgali vrstico z dinamitom, jo vrgli v vodo in imeli bogato bero rib. Drugače vojakov na italijanski strani nisem nikoli videl ali srečal. Naših je bilo veliko, vaščani smo bili z njimi prijatelji, na italijanski strani se je sicer govorilo o raketah, bunkerjih, luknjah, kjer naj bi bilo skrito orožje. Videl in slišal

pa nisem nikoli ničesar, razen tega hrupnega motorja, ki nam je prišel še kako prav.”

Kako pa v prihodnje, kako vidita sodelovanje med obema bregovoma reke, ki je bila tako dolgo mejna reka? Vi gospod Zoran pravite, da ste ravno ustanovili društvo, tu na Kanalskem Kolovratu.

ZJ: Točno tako. Ljudje imamo sicer manj časa za druženje in kulturo, kljub temu pa potreba po stikih ostaja živa. Sam sem ustanovil športno-kulturno društvo, za katerega smo izbrali ime VERIN, tolmun. Kot vsi vemo, pa so tolmunski ravno na sredi reke in povezujejo oba bregova. Z očetom imava tudi velik projekt o prvi svetovni vojni, iščeva in odkriva vse, kar je ostankov iz tistih časov, zbirava spomine ... Smo pa tako na eni, kot na drugi strani prepuščeni samim sebi in pozabljeni. Tudi Slovenija posveča tem krajem vse premalo pozornosti. Zadnji politik je bil v Ligu leta 1981, to je bil Andrej Marinc, tedaj smo otvorili obnovljeno cesto. Od tistega dne je minilo 37 let in to veliko pove. Tudi Benečiji bi morala slovenska vlada posvečati več pozornosti. Že samo ime veliko pove: to je Beneška Slovenija, ne pa Beneška Italija, ali ne vem kaj. To so naši ljudje, Slovenci, in zanje bi se morali zavzeti, pritiskati na Rim, na Videm, jih obenem denarno podpirati. A, kot je rekel moj prijatelj, mi smo doma tam, kjer je volk domača žival, lisica pa pošto nosi. Država ima veliko projektov za razvoj Soške in Vipavske doline, na dolino Idrije, ki je sicer evropskega pomena, pa se politiki ne spomnijo. Midva z očetom sva prepričana, da morava stalno delati za povezanost med obema bregovoma Idrije, objavila sva tri knjige, a moj oče me je vedno in vsakič opozarjal, da morava v vsaki posvetiti nekaj poglavij Benečiji in Benečanom.

Na žalost so časi taki, da nas je potrošniški sistem ujel v svoje mreže. Ljudje preživljajo svoj čas v trgovinah, vse manj je druženja, ljudje imajo vse manj prostega časa ... A manj ko je druženja in skupnih pobud, manj ko je kulture, več je potujčevanja. Benečija, predvsem pa Idrska dolina se praznita, meje v materialnem smislu ni več, namišljena pregrada med

nami pa je vse večja. In politiki iz Slovenije tega ne vidijo, ne zavedajo se pomena tega. Počasi umiramo ... umirate ... in tistim, ki so hoteli z gospodarskim in narodnostnim pritiskom uničiti to dolino, je uspelo. Popolnoma jim je uspelo.

Pogovor je tako živahen, da se težko poslovim od Jerončičevih. Pa še to samo z obljubo, da se kmalu spet vrnem. Taki ljudje, kot sta Zoran in njegov pokončni oče Franc, nam vlivajo pogum, vero v prihodnost. In vsakič, ko se po ovinkih spuščam iz Melinkov proti domu, imam občutek, da se mi je težak kamen odvalil s srca.

Ko sem doma in že načrtujem, da bom intervju spravila na papir, me Zoran pokliče. Oče Franc je pozabil povedati nekaj važnega. Nekaj o tistih preprostih ljudeh, ki so že nekdaj živeli brez pregrad v srcu. Mor-da se meni sploh ne bo zdelo pomembno, pravi Zoran, a Franc Jerončič trdi, da moram to preprosto zgodbo enostavno zapisati. Da je čas ne bo izbrisal, da mlajši ne bodo pozabili.

V vasi Podrob, po italijansko Molino Vecchio, je v obdobju po prvi svetovni vojni, do konca druge, živela Marjuta Kodermac, po domače Mjuta. Ljudje so ji rekli tudi Mati kruha Idrske doline. Na domu je imela namreč trgovino in tisti, ki so vsak dan prihajali k njej po kruh, niso nikoli odšli domov praznih rok. Četudi so bili težki časi in so ljudje prihajali k njej brez denarja, ni nikoli nikomur odrekla kruha in marsikatero družino je s svojo dobrosrčnostjo rešila lakote in pomanjkanja. Najstarejši se še danes spominjajo, kako je mati vseh dolin na stotine načinov pomagala revnim. In postala simbol medsebojne pomoči med ljudmi, ki so se le s težavo prebijali skozi vsakdan in bi, na tej ali oni strani meje, brez solidarnosti in vzajemnosti težko preživel.

Marjut pa je vse manj. Dolina sameva. Reka presiha.

Ki dost nas je v vaseh ob meji?

RICCARDO RUTTAR

V kakih problematičnih okuolestavah se ušafamo mi Slovienci na obmejnem pasu videnske pokrajine vsak lahko vide, če si vzame cajt se ustavit v kaki vasi nediških, terskih al rezijanskih dolin. Pa morebit na vie, de kakih stuo liet nazaj v vsieh telih dolinah skor vsi prebivauci so bli slovienskega izvora an sloviensko govoreči. Donašnji dan morebit se vpraša, zaki na ciestnih tabelah sta dve imena vasi; Slovencu al jih je premalo, al pa se skrivajo. Težkuo je, de an forešt zastope, de je na kakin posebnin teritoriju. Če se uama iti po vasicah ostane presenečen od praznine judi, otuok an mladih: zaklenjene hiše, biuše njive an senože- ta skrite pod odejo hosti. Morebit on, forešt, se vpraša kaj se je zgodilo telemu prestoru; domačini so takuo že parvajeni temu, de se ne vprašajo vič. Takuo je, an Buog di, de na puojde slaviš.

Če se spustimo v lieta, kar smo Slovienci ratal Benečani, se prave na začetek 15. stuolietja (v lieto 1420), bi muorali viedet, de telih naših predniku jih je bluo ne malo po brezieh, saj so živieli na telin teritoriju že od kakih 700 liet priet.

Za viedet, kar je zgodovina zakurila v takuo dugin cajtu do donašnjih dni, kar je naložla na ramana naših predniku an naših starih, moremo pokukat v bukva, ki jih je napisu prof. Banchig Giorgio pod naslovan *Benečija – Ko se mala in velika zgodovina srečata*. V telih bukvih bi lahko vsak Benečan mogu ušafat, med drugin, tudi dobre ražone za bit po-

nosan, kier takuo posebne družbe ku k je bla naša, se je na ušafa drugje; vsak Slovenc bi imeu se zaviedet, kake globoke an uriedne kornine ima naš majhan narod, an zatuso bi mu zadriet harbat v pametnin ponosu, namest žmagat suosj izik an sojo kulturo. Previč cajta smo bli ponižani an spregnjeni pod raznarodovalnin briemanan oblasti, narmanj zadnjih dviestuo liet.

Pa pustimo, odriežmo zarjavjene kietne, ki šele nas vežejo an pogledmo, kuo naša družba, ki je zgubila an le napri zgubja soje človieške moči, sojo muoč mladuosti, bi muorala reagirat za na bit popunoma izbrisana ku slovienska manjšina na našin teritoriju.

Tisti, ki so okuole mojih liet staruosti, sinuovi druge svetoune uojske, puobnejo, kuo so ble živahne naše vasi, kuo dost otuok je punlo hiše, kuo pridno so ble obdielane njive an posiečene senožeta, kuo so mlekarne "turnarie" obdielovale mlieko, ki se je zbieralo od stuojk krav, ki so predviekale po štalah naših vasic.

Na bon šu gledat podrobnosti demografskega fenomena, ki spraznjava naše hiše an vasi, pa je pru, de glaune podatke jih videmo, de bi poznali manjkul na debelo, kaj nan se gaja. Vsak od nas, ki živi v vaseh, posebno u tistih po gorah, vide sam, kuo dost hiš je zaklenjenih, kuo so se spraznile tudi tiste katerih se kadijo cemini, kjer kajšan star, magar sam, štieje dneve an lieta, ki le buj hitro tečejo.

Demografska tabela tle zdol kaže že sama ki dost človieške moči se je zgubilo, posebno po drugi svetouni uojski. Nediške doline u liete 1951 so štiele 16.195 prebivaucu; na začetku lieta 2018 jih je ostalo samuo 5.335. Jih manjka malomanj 11 taužint (-10.860). Ostu je samuo adan rezident na vsake tri, ki so bli tekrat.

Popis prebivalstva v letih 1871 – 1921– 1951 – 1971 – 2001 – 2011 in 1.1.2018

popisi	Dreka	Grmek	Podbonesec	Sv. Lenart	Špeter	Sovodnja	Srednje	skupno	Tipana	Bardo	Rezija
l. 1871	1.036	1.324	3.256	2.188	2.811	1.820	1.616	14.051	2.638	2.526	3.275
l. 1921	1.562	1.780	4.066	2.637	3.544	2.143	1.908	17.640	3.559	3.232	3.695
l. 1951	1.392	1.737	3.735	2.283	3.088	2.077	1.883	16.195	2.258	2.377	3.350
l. 1971	599	929	2.237	1.375	2.331	1.226	952	9.649	1.251	1.140	1.805
l. 2001	197	488	1.202	1.169	2.155	659	456	6.326	715	788	1.285
l. 2011	134	374	1.033	1.161	2.223	482	398	5.805	679	700	1.091
l. 2018	113	334	923	1.110	2.134	380	341	5.335	596	625	1.000
a. 2018-2011	-21	-40	-110	-51	-89	-102	-57	-470	-83	-75	-75

Če pogledamo malo bolj podrobno zadnjo varstico tabele lahko zastopemo, kuo je tragična usoda telih naših slovienskih kamunu: od konca lieta 2011 do konca lieta 2017 deset kamunu, ki so na tabeli so sgubili $470 + 249 = 719$ sojih prebivaucu: od 8.275 so padli na 7.556. De bi jih bluo naših judi deset krat vič bi bla številka 719 malenkost. Pa za nas pride reč, de malomanj devet na vsakih stuo, naj so dieluc, stari, mladi, otroc, na dajejo vič veseja an življenja našemu nasrečnemu prestoru.

Za si buj riesno predstaviti, kaj pomenijo numeri, ki san pokazu, brez pozabit vse tiste, ki so bli izbrisani v prejšnjih desetletjih po drugi uojski, pomislimo kake bi ble naše doline, če so ble mogle pardaržat na teritoriju soje rojake: najmanj nas je bluo kakih 50 taužint. San že vič krat nardiu kako ratingo, takuo na debelo, de kaka je bla mogla bit Benečija, če bi bla mogla se razvit demografsko an ekonomsko ku drugi prestori v deželi. Ložimo, de bi Nediške doline ohranile kajšan taužint vič judi, ki jih je štuela po drugi uojski, ložimo, de bi jih imiela 20 taužint. Če bi od telih judi dielalo samuo 10 taužint an, de bi imieli 20 taužint euru lietne

plače, bi zaštel vsako lieto pardielanih v dolinah euru 20.000 x 10.000, kar bi dalo 200 milionu euru, s katerimi bi družine živiele. 200 milionu na lieto. So ratinge, tele, takuo za dat idejo, kuo bi mogla teč ekonomija v drugačnih razmierah. Pomislita, naše družine so se maltrale za zredit an vešuat soje mlade, de bi odpluli drugan an obogatieli druge miesta an vasi. Po talijansko rečeno: oltre al danno la beffa!

Poznat tele preproste, semplič reči, bi muoralo uzdignit kako riesno skarb vsakemu, ki ima kako majhano al veliko oblast v kamunski, deželni an daržavni družbi. Le po adan tle, drugi tan; te stari v pogreb, družince v duola, študenti po sviete, pendolarji, ki se ustavejo v mieste; takuo se odtieka življenjska kri naših kraju.

Fenomen podrobno razparšen po teritoriju na daje v oči, pa če jih zaštijejemo an zberemo vse kupe, zastopemo de zgubiti v šestih lietih vič judi, ki jih štiejeta Dreka an Garmak samuo šet liet priet, je demografska tragedija.

Provajmo si predstaviti v pamet popunoma prazne vse vasi, vse hiše teh dvieh kamunu an še judi v par vasic po dolini Kosce; pomislimo, de tuole je ratalo v takuo kratkin cajtu, an de tak fenomen je ku an plaz, ki je začeu stuo liet od tega brez de bi kajšnega brigalo, brez de bi kajšan skarbeu ga žljafat an ustavit.

Kaj bi vsak pametan človek nardiu? Al je normal, de mi, Slovieni – naj se čujemo al ne taki po korninah an iziku – smo takuo klauarno an portarpežljivo se pustil nafrigat? An narod, velik al majhan naj je, če pusti si ukrast sojo identiteto an ponos, zgubi an palanke; je an narod bolan an ostane brez perspektiv. Ist san se vičkrat vprašu, kuo je tuole ratalo, de četudi v Rimu mi Benečani smo bli poznani ku “italianissimi”, buj Italijani ku ostali daržavljeni, smo pa bli takuo tarpinčeni pod talijanskin jarman? Manjkul, de bi nan pomagal ku ostalin Italijanani!

Mislen, de je zadnji cajt za se vprašati, kuo dielat za obstoj naše družbe, slovienke al ne. Kor viedet, kar ratava zaries z našin ljudstvan. Nie popunoma ries, de je emigracjon, ki nas štrafava; pomislimo samuo, de že

v zadnjim kvartu prejšnjega stoletja (1975-1996) v Nediških dolinah smo zabil 1.195 rojenih in 3.318 mrtvih. Le malo razlike je bilo med vpisanimi, tistimi, ki so paršili, in izbrisanimi, tistimi, ki so šli proč. Od tega fenomen gre le naprej. Lani, v teku leta 2017, v desetih kamunah na tabeli so se rodili vse skupaj 38 otrok, je bilo pa 122 mrtvih, več kot trikrat rojenih. Drugač je slo za vpisane (225) in izbrisane (278); razlika je samo manj 53. Vseh jih je zmanjkalo v administrativni leti 137.

Naš beneški narod se zgubja prehitro, ko slana pod jutranjim soncem, principiuelno ne zaujme emigracijo, pač pa, buj klauarno in tekoče, ko kapje uode uon s predartega cindierja, po narauni poti življenja: se punijo britof in saldo buj riedko se čujejo pjesmice mater par zibelah. Nie deštin, ki mandra svet, je človeška pamet, ki zgubja žlge. Tala je an je bla resnica.

Benečija - u liete 2017																
	Narauni saldo						migracijski saldo									
	Rojeni			umrli			vupisani			izbrisani			Nediške doline			
	M	Ž	Tot	M	Ž	Tot	M	Ž	Tot	M	Ž	Tot	Rojeni	Upisani		
Dreka	0	0	0	1	2	3	3	0	3	6	2	8	30	164		
Garmak	0	0	0	2	1	3	6	3	9	2	8	10	75	189		
Podbuniesac	8	4	12	9	9	18	12	18	30	20	18	38	-45	-25		
Sv. Lienart	5	3	8	4	8	12	23	22	45	24	24	48	Druge 3 občine			
Špietar	4	5	9	11	10	21	35	27	62	33	34	67	Rojeni	8	Upisani	61
Sauodnja	0	0	0	5	4	9	4	2	6	7	3	10	Morti	47	Izbrisani	89
Siednje	1	0	1	5	4	9	4	5	9	4	4	8	-39	-28		
	18	12	30	37	38	75	87	77	164	96	93	189	Benečija			
Tipana	1	2	3	7	6	13	21	12	33	23	19	42	Narauni saldo		-84	
Bardo	1	0	1	8	4	12	7	9	16	15	17	32	Migracijski. saldo		-53	
Rezija	3	1	4	11	11	22	5	7	12	6	9	15				
	5	3	8	26	21	47	33	28	61	44	45	89			-137	

Benečija 2030

FABIO BONINI

Kakšna je današnja slika? 1. oktobra letos (2018) je v Hlodiču zaprla pekarna Margutti. Pekli so najboljši kruh v okolici, najboljše gubance. A lastnik Gianni pravi, da se s sedemdesetimi kilami kruha na dan ne da živieti. A ne samo to. Občinski upravitelji so zadnja leta, ko so ob Božiču obdarovali starejše občane, hodili kupovat darila v neko blagovnico mimo Vidna. Niso kupovali njegovih gubanc.

Kaj bo čez deset let ostalo na ozemlju, ki ga zgodovinsko naseljujejo Slovenci? Če ne bo prišlo do spremembe glede delovnih mest, upravljanja teritorija in čuta pripadnosti skupnosti, je lahko napovedati katastrofo. A nič ni usodnega: z novimi silami, znanjem, odločnostjo in motivacijo bi se vse dalo rešiti. Dovolj je, da ponovno vzamemo usodo v svoje roke, da je ne delegiramo več drugim. V bližnji preteklosti smo že dokazali, da je to možno. Nacionalistični, klientelistični in zatiralski sistem, ki mu je bilo vse dovoljeno in je zgledal nepremagljiv, je bil takrat prevrnjen in začelo se je novo obdobje v znamenju upanja in razvoja.

Potrebno je, da ponovno pokažemo voljo, ponos, odločnost, da damo na mizo ideje, pripravimo načrte (a resne, realne, ambiciozne, take ki se naslanjajo na znanje in ne na skrpucalo otročjih fantaziranj, ki jih po enem letu vsi pozabijo). Za to pa sta potrebni koordinacija in povezovanje, oz. neka organizacija ali skupina, ki si prevzame to nalogo. Danes Slovence videnske pokrajine ščiti taka zakonodaja, kakršne niso

nikoli imeli po zatonu Beneške republike, a kljub temu imajo v rokah le drobtnice upravnih in odločujočih vzvodov.

V sedANJI politični praznini bi se morali uveljaviti slovenski krovni organizaciji: SSO – Svet slovenskih organizacij in SKGZ – Slovenska kulturno-gospodarska zveza. Preživljamo obdobje epohalnih sprememb – pogledjmo, na primer, ukinitev komaj ustanovljenih in jalovih Zvez občin za katero se je odločila nova deželna vlada. Bomo končno povedali svoje mnenje?

Nekaj lahko hitro storimo. Najprej ovržimo zgodbico o številkah. Ko je govora a Slovincih, ki živijo na naselitvenem teritorju na Videnskem, nekateri domači minimalisti preveč pogosto omenjajo le sedem občin Nadiških dolin in pozabljajo, da je slovenska manjšina v naši pokrajini priznana in zaščitena v osemnajstih občinah. Konec leta 2017 je na zgodovinskem etničnem teritoriju (v Benečiji, torej od Prapotnega do Rezije, in v Kanalski dolini) živelo 10.500 ljudi.

Svoja prizadevanja je treba usmeriti na dva nivoja: najprej se moramo uveljaviti na krajevnem upravnem področju, nato pa zahtevati, da se namensko uporabljajo sredstva, ki jih zaščitni zakon predvideva za nas zato, da odpravimo škodo, ki jo je povzročila hladna vojna ter sprožimo družbeni in gospodarski razvoj. V preteklosti so bila tista sredstva delno sramotno uporabljena. Kot vemo, gre za 516 tisoč evrov letno. Jih je malo ja, a so gotovi! 208.000 je namenjenih nekdanji gorski skupnosti Nadiških dolin, 134.000 Terski gorski skupnosti in 170.000 Kanalski dolini. Ponavljamo do onemoglosti: ta sredstva naj se investirajo samo v ekonomski razvoj, drugače kršimo zakon.

Ekonomsko tkivo je v Benečiji in Kanalski dolini zelo šibko, a nekaj je. Potrebno je načrtovati konkretne posege po sektorjih, ki jih je treba skrbno določiti, torej brez razprševanja sredstev ter seveda preverjati rezultate. Na našem območju delujejo številna gozdarska podjetja, ki pa morajo priti do večjih dohodkov, se morajo prilagoditi trgu in delovati upoštevajoč vse varnostne predpise. Imamo tudi podjetne pridelovalce

sadja in povrtnin, ki morajo biti konkurenčni na tržišču. Druge pobude bi lahko nastale s konkretnimi posegi tudi na podlagi razvojnega programa, ki ga je nekaj desetletij nazaj izdelala takratna gorska skupnost Nadiških dolin. Področje, ki bo beležilo močen razvoj je turizem in prej ali slej se bo okrepil, če bomo nehali govoriti tjavendan.

V Benečiji nimamo niti turističnega urada in nismo sposobni k nam preusmeriti niti delčka turističnega toka iz sosednje Soške doline. Edina zmagovita pobuda je trenutno *Vabilo na kosilo*, ki je nastala (spomnimo se) na pobudo in s prizadevanji slovenskih organizacij. Turizem je eno od najbolj zahtevnih ekonomskih področij in tu se ne da blefirati. Ne gre gojiti iluzij na podlagi odvečnih, jalovih čezmejnih srečanj upraviteljev, saj jih na italijanski strani monopolizirajo tisti, ki v pravem duhu zadnjega obdobja Gladia sploh nočejo čezmejnega sodelovanja. Treba je spremeniti strategijo, ker rezultati so bili skromni. Treba je doseči bazen potencialnih naravnih gostov – to je Slovenijo in Koroško. Potreben je operativni načrt sodelovanja z LTO (Lokalno turistično organizacijo) Posočja, ki bi ga lahko odločno podprla Dežela FJK in to iz očitnih razlogov, saj je v dolgem obdobju posoški LTO oblikoval zmagovito tehnologijo.

Turizem je z dvojno nitjo povezan s teritorijem. Življenjski pogoji po naših vaseh so nesprejemljivi, živimo med robido, v nevarnem in agresivnem gozdu. Krajevni upravitelji, razen nekaterih izjem, zgledajo nemočni ali sokrivi pred tem propadanjem. Samo z živino lahko ustavimo ta proces. Treba je podpirati kmete, ki se posvečajo živinoreji in oblikovati zanje načrt za čiščenje in vzdrževanje okolja seveda z ustreznim plačilom za opravljeno delo. Par takih kmečkih podjetij v vsaki občini in bi se sistem ponovno uravnovesil, ustvarili pa bi tudi nova delovna mesta.

Skratka: naj se sredstva uporabljajo za neodložljive posege in to v spoštovanju duha in črke zaščitnega zakona.

Na poti do Stare Gore

IOLE NAMOR

Narava, okolje, ki nas obdaja, če smo dovolj odprti in pozorni nam govori, saj je vse polno vidnih in manj vidnih pričevanj o naši preteklosti, o delu in življenju naših ljudi, o tem, kako so bile naše doline v vsej zgodovini pomembna prometna žila, skozi katero so se ljudje premikali, so prihajali in odhajali. Vsaj do povojnega časa in železne zavese, ko je Benečija mimo volje in interesov domačih ljudi, oz. na njihovo škodo in za ceno velikih žrtev, postala "branik pred komunistično nevarnostjo." A to je druga zgodba.

"Ko prideš do kapelice, stopi noter in pogledi navzgor, na 'planete'. Boš videla, da se šele berejo imena romarjev, tudi slovenskih, ki so hodili na Staro Goro", mi je letos poleti dejal Marco Cucovaz prav na Stari Gori, na trgu ob vhodu v obzidano trdnjavo s svetiščem, odkoder se odpira lep razgled na Obuorčo an vso Idrsko dolino, na vasi srienjske občine in Dreke, na Julijske Alpe, na Matajur, na spodnje doline.

In res je. Neštetokrat sem šla mimo kapelice, ki je skoraj na pol poti med vasjo Pikon in Staro Goro, se pred njo ustavlja, jo od blizu pogledala, a nikoli nisem opazila napisov spraskanih na planetah ... Svoj podpis je pustil Pepi Lavrečič iz Kreda, ki se je tu ustavil septembra leta 1930, Johan Hrast iz Žage se je podpisal še prej, 30. septembra 1896. Potem beremo še ime vasi Jevšček, drugi napisi pa so bolj težko čitljivi.

Po stezi, ki iz Čemurja in Škrutovega pelje do Pikona in potem naprej

do Stare Gore, je šlo na tisoče in tisoče beneških vernikov in še danes hodijo, verniki in pohodniki. Na tisoče jih je prihajalo tudi iz Posočja, saj je bila Stara Gora že v srednjem veku priljubljena romarska pot. Gor so prihajali romarji iz vseh bližnjih krajev Furlanije, a pretežen del so bili iz Benečije, Posočja, Brd in vse Goriške. Zgodovinsko dejstvo je, da je bila Stara Gora zelo znana in ena od najbolj obiskanih romarskih cerkva vsega Oglejskega patriarhata.

Za nas Slovence ima poseben pomen. Tu je ob koncu 15. stoletja (1492-1498) nastal eden od najstarejših spomenikov slovenskega jezika, *Starogorski rokopis*, ki vsebuje glavne molitve Očenaš, Zdravo Marijo in Apostolsko Vero, podobno kot *Celovski rokopis* (1362-1390). Benečija torej ni nikoli bila otok, kot dokazuje tudi drugi spomenik iz našega prostora in sicer *Černjejski* ali *Čedadski rokopis* (1459-1508). Bila je vključena v proces oblikovanja slovenskega knjižnega jezika, sledila je jezikovnemu in kulturnemu razvoju vsega slovenskega prostora. *Starogorski rokopis* sta opazila dva duhovnika v arhivu čedajskega Kapitulja, veliko zaslugo pa ima msgr. Angelo Cracina, ki ga je leta 1974 objavil in predstavil javnosti.

V rokopisu, ki je zelo zajeten, saj ga sestavlja 179 listov, je tudi seznam članov starogorske bratovščine, ki sodeč po priimkih so bili v pretežni meri Benečani oz. so prihajali iz slovenskega jezikovnega prostora.

O Stari Gori in še posebej o bratovščini Svete Marije je veliko raziskoval in pisal Božo Zuanella (Dom, 1996-1998). Med drugim nas je opozoril, da so Slovenci (že v 16. stoletju) imenovali Staro Goro tudi "tabor", kot dokazuje zapis na prvi strani rokopisa starogorske bratovščine in potrjuje podutanska župnjska knjiga o krščenih, ki sicer nekaj let pozneje opredeljuje Staro Goro kot "castrum". Tabori, kot vemo, so bili utrdbe, navadno ob cerkvi na vzpetini, za obrambo prebivalstva pred Turki. Tako je bilo tudi tu.

Zgodovina starogorskega svetišča sicer sega daleč v preteklost. Po ljudski pripovedi je tu bilo že v davni pogansko svetišče, arheološke najdbe pa pričajo o tem, da je tu bila rimska postojanka. Ko so bili ti kraji pokristjanjeni so svetišče posvetili nadangelu Mihaelu, ki ga še danes videmo v kriпти, ko s sulico prebada hudiča pod seboj. Kasneje so svetišče posvetili Mariji.

Oglejski patriarhi so starogorsko cerkev dali v upravo proštu pri Sv. Štefanu v Čedadu, ko je bila ta ustanova ukinjena je prešla v roke čedajskega Kapitlja.

Do leta 1913, ko so upravo poverili kapucinom, je Stara Gora z bližnjimi vasmi idrske doline bila tudi fara. Upravljali so jo slovenski oz. beneški župniki, ki jih je imenoval čedajski Kapitelj. In to pomeni, da je bilo zagotovljeno bogoslužje tudi v slovenskem jeziku.

"Podrobni pregled registra bratovščine", je napisal Zuanella, "nam pove, da je imelo Marijino svetišče na Stari Gori predvsem slovenski pečat ne samo zaradi njegove zemljepisne lege, saj stoji na slovenskem etničnem ozemlju, ampak tudi zato, ker Marijini častilci so bili v večini slovenskega porekla in so prihajali iz slovenskega etničnega ozemlja."

Zadnji župniki starogorske fare so bili Valentino Zuanella iz Ruonca, po njegovi smrti je leta 1901 prevzel faro Giovanni Sinicco iz Barda, ki

je leta 1905 zbolel in se umaknil. Na njegovo mesto je prišel Antonio Trusgnich iz Zverinca, ki je ostal do leta 1913, ko so, kot rečeno, starogorsko svetišče dali v upravljanje italijanskim kapucinom.

Slovenski pečat je takoj začel bledeti. Zlasti po prvi svetovni vojni se je italijanizacija starogorskega svetišča nadaljevala. A ne brez reakcij zavednih beneških duhovnikov, ki so se 24. avgusta 1920 obrnili do videmskega nadškofa Antonia Atanasia Rossija s pismom, ki ga je podpisalo 35 župnikov. V njem so izrazili bojazen, da se na Stari Gori začenja ukinjanje slovenščine v bogoslužju v beneških cerkvah. V pismu, ki so ga poslali na Sveti sedež v Rim so izpostavili tudi dejstvo, da se v Benečiji postopoma zamenjajo slovenski duhovniki z italijanskimi (beri: Faustino, Nazzi, *Il duce lo vuole*).

Danes se Stara Gora ne razlikuje od ostalih italijanskih božjih poti, drobna znamenja kot napisi na stropu kapelice nad Pikonam pa nas opozarjajo na njeno bogato in plemenito zgodovino.

Zakaj slovenska in italijanska literatura nista več vzporedni

MIHA OBIT

V Vodnikovi domačiji v Ljubljani je v začetku oktobra 2018 potekal Mednarodni prevajalski simpozij, ki ga je organiziralo Društvo slovenskih književnih prevajalcev. Izbrane teme simpozija so bile prevajanje reglementirane poezije, med prevodoslovno teorijo in prevajalsko prakso ter prevajanje slovenske literature v italijanščino. O tej zadnji problematiki je med drugim sprevogoril Miha Obit.

Leta 1997 je pri tržaški založbi Lint izšla zbirka esejev profesorja Mirana Košute pod naslovom *Scritture parallele* (Vzporedne pisave). Čeprav na kratko, je avtor že v prvem eseju obravnaval problematiko 'prelivanja' slovenske literature v italijanski jezik z odgovori na vprašanja: kdo prevaja, zakaj, kako, koliko se prevaja v italijanščino? Obračun takrat ni bil negativen, vendar je bil vse manj kot navdušujoč.

Kateri so bili takrat – ob koncu prejšnjega stoletja – slovenski avtorji, ki si jih je lahko italijanski bralec privoščil? Prešeren, Cankar, Kosovel, ki gotovo ostaja v italijanski jezik najbolj prevajani slovenski pesnik, med pisatelji bi omenil še Bartola z njegovim Alamutom. Kdo je vse te avtorje prevedel? Podobno kot danes so to bili Italijani, ki so se zaljubili v slovensko literaturo ali, bolj pogosto, dvojezični Slovenci, ki so živeli v Italiji.

Prihajam z območja, ki ga imenujejo Beneška Slovenija in ki ima med svojimi najbolj pomembnimi predstavniki msgr. Ivana Trinko, ki je

stoletje nazaj iz slovenščine in iz drugih slovanskih jezikov v italijanščino prevedel več proznih in pesniških besedil. To delo posredovanja med kulturami in literaturami je bilo v preteklosti in je še danes povsem ključno za krepitev odnosov med dvema narodom.

V malo več kot sto letih, od leta 1878 do konca prejšnjega stoletja, je v Italiji izšlo približno 180 knjig, prevedenih iz slovenščine. Če dodamo še objave v raznih revijah, pa tudi povezovalno delo posameznikov in društev na eni in na drugi strani (tukaj moram obvezno omeniti vlogo, ki jo je do pred kratkim imel Ciril Zlobec s svojim prizadevanjem, da bi premagali jezikovno pregrado med dvema literaturama, ki je imela močne temelje v tistih predsodkih in ideoloških manipulacijah, ki so pogojevale širino razgledov v delih in življenjih besednih ustvarjalcev), če torej zberemo vse tisto delo, se lahko strinjamo z ugotovitvijo profesorja Košute, da obračun že tedaj ni bil negativen, prav tako pa tudi s trditvijo, da lahko v prihodnosti nedvomno pričakujemo boljše stanje, kot je takrat napisal prof. Košuta.

Tista prihodnost je današnji čas. In če danes želimo imeti splošen pogled na prevajalsko delovanje iz slovenščine v italijanščino, je dovolj, da pogledamo, kateri avtorji in naslovi so za prevod deležni finančne podpore Javne agencije za slovensko knjigo. Izjema so knjige, ki jih italijanske založbe izdajajo s podporo drugih virov, kot je recimo program Evropske unije Creative Europe (v sklopu tega programa sem pred leti prevedel romana Nataše Kramberger *Nebesa v robidah* ter Gabriele Babnik *Sušna doba*). Iz teh podatkov je povsem razvidno, da se italijanske založbe brez finančne podpore za prevajalsko delo težko odločijo, da izdajo knjigo slovenskega avtorja.

Treba je seveda upoštevati tudi dejstvo, da v Italiji deluje približno 1.500 založniških hiš, ki vsako leto izdajo več kot 60 tisoč naslovov. Razumljivo je torej, da se v tem brezkončnem literarnem 'oceanu' slovenski glasovi, kot so na primer tisti Draga Jančarja, Mihe Mazzinija, Aleša Štegerja, Florjana Lipuša in drugih, popolnoma ali delno izgubijo.

Zgodba zase je roman *Nekropola* Borisa Pahorja. Italijanski prevod knjige je v Italiji doživel velik uspeh, potem ko je Pahor nastopil v zelo priljubljeni televizijski oddaji.

Kljub vsem težavam pa je danes v Italiji vpogled v slovensko literaturo veliko bolj odprt in širok kot nekoč. To zanimanje se prepozna na raznih nivojih – tudi s prisotnostjo slovenske literature na raznih zanimivih spletnih straneh – in omogoča, da prevedene knjige slovenskih pesnikov in pisateljev vse bolj pogosto najdejo pot do zahtevnega italijanskega bralca.

Vendar vse to ne bi pustilo veliko sledi v nas – slovenskih in italijanskih avtorjih, prevajalcih, ljubiteljih literature – če se ne bi v zadnjih dveh desetletjih ustvarila neka mreža med ljudmi, ki se vedno bolj pogosto srečujemo na raznih festivalih, predstavitev knjig, literarnih branjih. To tudi dokazuje, da so se ideološke in tudi jezikovne pregrade dokončno porušile.

Da ne bo ta moj prispevek preveč abstrakten, bi se želel lotiti dveh vprašanj, za katera mora vse bolj pogosto prevajalec iz slovenščine v italijanščino poiskati odgovor. Prvo vprašanje je: kako naj prevajamo knjigo slovenskega avtorja, ki ni v celoti napisana v slovenščini? V romanu *Čefurji raus!* Goran Vojnović večkrat uporablja, predvsem ko gre za dialoge med mladimi protagonisti zgodbe, mešanico slovenščine in jezikov drugih narodov iz nekdanje Jugoslavije, ki je dobila neologizem *čefurščina*.

Prevajalka Patrizia Raveggi, kateri gre pohvala za delo, ki ga je opravila, je v intervjuju za dvojezično spletno stran *Papirnatahiša* povedala, kako je bilo problematično prepeljati “drugam” tisti pomenljiv naboj, ki ga ima jezik, ki ne obstaja, jezik, ki je sam po sebi sporočilo, ki ga želi pisatelj posredovati. Izziv je torej bil in je vedno bolj pogosto (na eni in na drugi strani, saj tudi za slovenske prevajalce ne more biti enostavno prevajati romane Andree Camillerija, ki so napisani v sicilijanskem

narečju), kako od primera do primera ciljni jezik prilagoditi različnim komunikacijskim in ekspresivnim funkcijam, ki jih zgodba oz. pripovedovanje zahteva.

Drugo vprašanje je podobno, čeprav pomeni iti še en korak dlje: kaj narediti, ko prevajalec naleti na slovensko besedilo, ki vsebuje tudi izmišljene besede oziroma v katerem se je avtor nekako "poigral z jezikom", pisano med navednicami, in to predstavlja majhen del njegovega pesniškega ali proznega dela. Bilo mi je v čast, ko mi je rimska založba v začetku tega leta predlagala prevod verzov, ki jih je Bina Štampe Žmavc zbrala v knjigi *Pesem za liro*, kjer prepesnuje mitološko zgodbo o Orfeju in Evridiki. Ob ohranjanju ritma izmenjajočih se jambskih osmercev in sedmercev in seveda tudi rim, je bil dodaten izziv se soočati z arhaičnimi ali izumljenimi poetičnimi izrazi, kot so *zasmrtje*, *vseminje*, *tihnina*, *vsemir* ... Pa ja, če se pesnica "zabava" z jezikom, zakaj se ne bi tudi prevajalec?

Ta srečen Kras, ta grenka Evropa

AMALIA STULIN

Novembra lanskega leta se je v knjigarnah pojavila novost, ki upravičeno sodi v literarna polja, o katerih razmišljamo v spletni rubriki *Ostri ritmi*. Gre za antologijo izbranih pesmi Srečka Kosovela, ki jo je izdala tržaška založba Transalpina. To je zanimiva realnost, ki je nastala iz istoimenske knjigarne in ima za seboj več kot petnajst let založniške dejavnosti. Objavlja knjige, ki so tematsko vezane na okolje, v katerem deluje, posebno pozornost namenja pohodništvu in naturalistični problematiki, a pozorna je tudi do književnosti, ki ta teritorij opeva: antologija *Quel Carso felice (Ta srečen Kras)*, o katerem bo govora, je izšla v zbirki *L'Elleboro verde*, ki se je komaj rodila in se postavlja ob bok knjigi *Il mio Carso (Moj Kras)* Scipia Slataperja.

Poezije Srečka Kosovela niso nobena novost v Italiji, čeprav so znana predvsem na obmejnem območju. Najpomembnejšo novost v italijanskem okolju torej ne predstavlja objava Kosovelovih pesmi, pač pa dejstvo, da jih je prevedel in uredil knjigo Michele (ali Miha) Obit, prevajalec že dolga leta in on sam pesnik, ki se je v rubriki *Poetarum Silva* že večkrat pojavil. Knjiga je dvojezična, ob prevodu je tudi izvornik v slovenščini (kar je obvezno), a žal nima kritičnega aparata in pripomb, ki bi že od samega uvodnega prispevka postavili v pravi kontekst prevajalčeva razmišljanja in opažanja. A to je verjetno odvisno od želje založnika, da ima knjiga bolj poljuden značaj.

Da bi iz privilegiranega gledišča predstavili to delo sem zaprosila samega Miho Obita, naj s svojim razmišljanjem dopolni moja opažanja s tem, da odgovori na nekatera vprašanja glede izbora prevedenih pesmi ter o bistvu te knjige. Predlog je sprejel z veliko odprtostjo in vljudnostjo. Nastala je tako ta izmenjava mnenj, ki bo – upam – spodbudila bralce k spoznavanju zelo aktualnega pesnika, ki je živel v času in na teritoriju ključnega pomena za razvoj evropske zgodovine.

Že sam naslov te antologije [*Quel Carso felice*, dobesedno Ta srečen Kras] poudarja dva pomembna aspekta. Prvi je zagotovo ta, da sta Kras in njegova narava v središču zbirke. Zato ste se odločili, da ne vključite besedil, ki so bolj usmerjena k eksperimentiranju in v katerih se pesnik ne dotika pokrajine neposredno, če jo sploh obravnava. Vendar ima kompozicija, kot je *Nokturno*, veliko skupnega z “električnim” pesnikom” (kakor praviš ti) Integralov. Kako se nasilje, zaznavno v tistih verzih, usklajuje z dolgimi tišinami in oddaljenimi šumi, ki so protagonisti drugih pesmi?

Naslov je besedna igra, ker se navezuje na ime Srečko. Gre za zamisel založnika Transalpine v Trstu, ki je želel nadaljevati po poti prejšnje objave in sicer nove izdaje *Il mio Carso* Scipia Slataperja. Pripovedati Kosovelov Kras s kratkim uvodom in z njegovimi verzi pomeni zaustaviti se pri njegovem prvem impresionističnem obdobju, ki se s poetičnega vidika navezuje na precej klasičen stil (a treba je upoštevati, da ko je Kosovel pisal te verze je bil mlajši od 20 let), četudi lahko že opazujemo znamenja konstruktivističnega pesnika. V zvezi s pesmijo, ki si jo omenila, vemo, da je Kosovel poznal Beethovnovе kompozicije za klavir, ker jih je igrala sestra Karmela; v njih je zaznal potrebo po prebui, kakor tudi po prebui svojega naroda iz pasivnih sanj. A kdor si je skupaj z njim želel boriti za moralne cilje, bi se moral znova roditi sam v sebi. To so prvi znaki nove faze v Kosovelovem ustvarjanju, kjer izgine Kras in se uveljavi preroško prepoznavanje agonije Evrope.

Druga točka se nanaša na pridevnik. Je res “srečen Kras”? Vprašanje bi se lahko zdelo površno, vendar se nanaša na osebni odnos med avtorjem in pokrajino, ki jo slavi. V mislih imam paradigmatično delo iz ameriške literature, *Paterson* Williama Carlosa Williamsa. Avtor in krajina se prepletata in ni več jasno, kje se konča prvi in kje se začne druga. Za Carlosa Williamsa obstaja “človek – mesto” (ali raje “mesto – človek”), za Kosovela obstaja “človek – Kras”? In ta človek je srečen? Ali je bil srečen, ne vem. Če bi omejil njegovo kratko življenje na odnos pesnika s Krasom, verjetno bi lahko rekel, da je bil. Kras je bil zanj kraj neskončnih vrnitev, kot sem napisal, bil je kraj domotožja, ko je bil v Ljubljani, bil je tudi vas, njegova družina, bili so bori, burja. Z drugo možno definicijo bi lahko rekli, da je bil njegov mikrokosmos. In bil je tudi kraj lepih besed, bile so lepe, ker so bile preproste (*Preproste besede* je naslov ene od njegovih pesmi), v nasprotju s trdimi in pogosto praznimi besedami tistih, ki živijo in jih pišejo v mestu. To, kar je lahko Kosovela užalostilo, je bilo socialno in politično okolje tistega časa: prva svetovna vojna se je pravkar končala, druga se je že pojavljala na obzorju, nastala je meja, ki je ločevala Ljubljano od Krasa in torej njega, študenta v mestu, od njegove družine, prišlo je do prvih tragičnih epizod fašističnega nasilja v Trstu. Vse to, seveda, ga je globoko vznemirjalo. V zvezi z antologijo *Quel Carso felice*, se nisem mogla izogniti razmišljanju o drugem primeru, ki je v določenem smislu podoben in protagonist katerega je bil sodoben avtor Abbās Kiārostami. Mojster iranske kinematografije (in ne samo) je dobil ostre kritike, ko je objavil zbirko haiku, kateri verzi niso nič drugega kot razkosani hemistikji pesnika Hāfeza, svete osebnosti perzijske literature, in sicer iz *Divān-a*. Nekako kot da bi nekdo v Italiji premešal Dantejeve tercine. V naši knjigi je celotnost besedil strogo spoštovana in zagotovo ni to pravi primer *appropriation art*, vendar sem se spraševala, če si tudi ti občutil “težo” materiala, na katerem si delal, odgovornost do tako pomembnega avtorja, kot je Kosovel. S tem v zvezi si imel kak feed-

back od kritikov (mislim predvsem na slovenske in slovensko-tržaške kritike)?

Dolgo sem razmišljal preden sem sprejel ponudbo založnika. Mislim, da zaradi spoštovanja, ki ga imam do Besede – z veliko začetnico in to ni slučajno. Srečal sem se s Kososvelom pred mnogimi leti, ko sem prevedel nekatere njegove otroške pesmi, a bil sem neizkušen, pravi novinec. V resnici je bilo prvo pravo srečanje z njim, ko sem pred mnogimi leti prvič obiskal hišo, v kateri je preživel zadnja leta in njegov grob v Tomaju. Ne vem, če to velja za vse, zame je bilo spoznanje Kosovelovih krajev neke vrste epifanije, razodetja. Še danes lahko najdeš pokrajine, ki jih je on opisal, in lahko si ga tam predstavljaš, na nek način on je še tam. Lahko razumeš, da vse to ti dosti pomaga potem, med prevajanjem.

Kar se pa tiče kritike, je knjiga bila dobro sprejeta na Tržaškem, tudi v neslovenskem okolju. Ko je primerjala moje prevode z drugimi starejšimi in opozorila, da se razlika opaža, morda ni nameravala izreči negativne ocene.

Še se sklicujem na primer Kiārostamija in bi te želela vprašati, v kolikšni meri Srečko Kosovel predstavlja tvoje posebno kulturno obzorje, kakšen je bil njegov vpliv na tvojo ustvarjalnost upoštevajoč dejstvo, da si se že pred dvajsetimi leti lotil prevoda njegovih pesmi.

Mislim, da ni vplival na moj stil, oziroma ne več od mnogo drugih avtorjev. Zdaj bom omenil zahteven pojem, celo zapleten (seveda govorim zase), to je identiteta. Nekoliko velja kakor zanjo. Mislim, da je avtor seštevek številnih neurejenih stvari. To, kar piše, je rezultat mnogih srečanj in med temi je lahko tudi tisto s Kososvelom.

Lansko leto sem poslušala zelo slavno italijansko prevajalko, ki je govorila o odnosu med avtorjem in prevajalcem. Elena Loewenthal, ki ima bogato bibliografijo tudi kot avtorica, je izrazila nasprotovanje do možnosti, da bi se avtor vtihotapil v delo prevanja. V zvezi s posebno knjigo, ki jo je prevedla, *La vendetta del traduttore* (Maščevanje

prevajalca), je predstavila avtorja in prevajalca, kot da bi bila eden ne-
meza drugega, v stalnem konfliktu in konkurenci. Lahko bi mislili, da
so avtorji-prevajalci vsi shizofrenični. Na koncu bi torej rada poslušala
tvoje mnenje o tem. Ali, če imaš raje, neposredno vprašanje: koliko
Mihe je v tem Srečku?

Precej, zagotovo več od tega, koliko Mihe je v živečih pesnikih, s katerimi
sem se zaradi prevajanja srečal tudi osebno. Ta soočanja, ki so sko-
raj vedno nujna, v resnici pogosto hladno posreduje elektronski medij,
e-pošta, ki je udobna, vendar nas prisili k temu, da obdržimo določeno
razdaljo. Oddaljenosti s Kosovelom, kar je paradoksalno, nisem čutil.
O odnosu med avtorjem in prevajalcem lahko rečemo veliko in imam
vtis, da bi bilo vse pravilno (ali vse napačno, kdo ve). Glede pesmi, ki so
prevedene v knjigi, lahko to povem: ker sta italijanščina in slovenščina
dva zelo različna jezikovna koda, ker je večina pesmi, ki sem jih izbral,
v rimi in ima jasno določeno muzikalnost, sem imel dve možnosti: jih
prevesti čim bolj dobesedno v škodo rime in ritma, ali poskušati jih oh-
raniti, a pogosto "izdati" besede (seveda ne njihovega pomena). Izbral
sem to drugo pot. Konec koncev je prevajalec neke vrste žonglerja: dvi-
gaš keglje gor in dol, dodaš kak obroč, vse zavrtiš; važno je, da vse osta-
ne v tvojih rokah. Upam, da sem uspel.

NAŠA BESEDA

Nas, ou Ćenine, so usi zluodje uone!

BRUNA BALLOCH

Dan dan, zadnje dni setemberja, son bla z dno liepo gubjo judi na izlet tje po krajine slovejske. Smo obrnil use kotiće od Kobarida do Tulmina. Sonce se je oblieklo dā fiešte za nas, te dan!

Popoudan ou Bucu, Ćenin me je vabiu še or h njemu: mo nison mola jat, dā ne! Son zletielā po list an son stopnilā tu kabino, kā je plengala pred manu. Je zacvilila dan mehānićen: – Lahno potovanje! – an je počela hodit na or.

Rauno, kā se je poanila, son jupala, dā ćon udaret kuintār ore. Aćarjave, debele uorćice so potejale na u ajar tē pred tēh ubi mikānih oricah, kā so sriedle, an zat nas so spuščale dou ne dolince na orenjen krajo: or an dou, dou an or doc, kā son pāršla na uorh Ćenina.

A son liepo pozdravēla an son bla zlo emocionana.

Tor je bieu dan druu zrak, druu oblak, an tē na tlu, je bieu snieh. Uoku mene dan sviet ... nezmierjen: tlata ora je dan velikan mitićen! Olejuć, z ustam odprtēh, mē je rauno pāršu tu lauo te star Miljo Maren, dan Malinac, kā je mu nimār pouno za pravēt od te ore, kā je dielala strah an kā ja son želiela poznat ne nāme od delećam.

Ćenin ma lauo uon s snea an merka fistro tuo, kā se ane uoku njaa. Malo ubi or, će son bla, mo son tiela ložt pipo tu usta.

Paj ne viden judi pogubljenih, kā uećejo an ropotajo, klićejo an joćejo, preklinjajo an kležejo!

Kje so tezdj, kə niso vierualə ne na Boa ne na zluodja! Proteštanti, kje so?! Sašini, larni, štrije an zluodje, kje so?

Lieta 1545-1563 tu tla teh lietah, Cierku ni bla kej “tranšparenta”, alo-re so se rodil proteštant, kə so plul proti nje. Tebot je počela ujska s Cerkvijo. Paj bozi judjə tej mi niso viedal zanjo. So obezal z besiedo Končilio use to slabe. Tri papəži so reagiral Reformaciji protestantizma za osanast liet. Papeži so kuazal usien ten, kə so blə oblečenə də viole an tu črnjelo, se spravətə ou Trent. Tor usi kop so nardil dno veliko susednjo, kə so omenal Končilio zatuo kə, tebot tu sveto, je blo usaa slabaa prez nəč dobraa, kə judjə sə so dielal te temo.

So ble boli, pouno potresi an pouno pouno nevednosti, kə so pomal judan biet tako slabi.

Je bla velika potreba ušiermat to slabino, kə je strupjauala sviet.

Ou Trento, tlatə cierkunə judjə so piel, dielal post an pokuoro, so močno molil: paj tuo je blo use nəč! To slabe se je šnje šierilo pousen! Naši judjə niso viedal, kada an za kuo se so spravələ ospodjo s papežan ou Trento, paj so blə surnə, kə oni so zaklenil uso muojć od stuari, kə dan bot so “žəviel” z nami.

Alore tlatə judjə cierkunə, so konfinal to slabino, to njilino, tu Ćenin! Se je odpəru dan požiralnik nezmierjen na pou ore an papež an ospuodjo tə povišanə, so nuotər zanal use to slabe, kə je blo na sveto an a so zaklenil “par in eterno”!

Nuotər, tə pogubljeni, so pihal naposebno skuozre jame od ore. Vietar, kə so nardil je nabasu črne oblake, oblaki so dielal daž, toučo, ərmenje, sajete an buskanje ...

Mi kər smo vidal slabo uro tor, smo hitieli končat našo dielo tu sonožetah an smo utiekal pod kako strieho, kak təh dieluci ni stuoru od manj štrknit: - Nas, ou Ćenine so usi zluodje uone!

Je blo zlo strašno biet tor ponoć tu slabe ure. Se so čul pci lajat, mačke njaukat, rousat, jokat an klet.

Tuola je pravu Maren, kə je bieu tor tu te velici ujske. Je uoru še, kə sni-eh tor se ni maj staju uos, tako je zanjiu an je šu u črve!

Je šlo uon pouno liet od tebot san an mi se nismo šnje mendal! Tu sveto, je spe pouno pouno slabaa!

Potoučen alore s palco na tla: – Tok ... tok ... tok ...

Maj dan mə se ni odlasu.

– Jeh ne zbuji! – mə je jau nak tə za manu.

– Potoukan zatuo, kə cón viedat tod təh ujetəh tle nuotər, cé je šnje prestora tu tlate ječe!

– O, Buoh nas uar! – an so šlə usə tod mene ...

Potoučen spe ... an dan ženski las, tej od taa družaa sveta, je zaərmiu:

– Pač, je prestora še za uas tla! An za usako besiedo, kə je jau, je doluožu dno prerieho.

Čut te besiede mə je zmrznela kri. Son tiela rado utejći! Son tiela rado biet dou Rime pravət našemo papəžo tuola. A son tiela uprašat ni hitro napravi še on druu Končilio, kər sviet je pouan slabaa še nas, ćelih tuola on vie luojši ko ja! So za zaklenit te jabuka njila, kə so rəspasene po celin sveto, je mafia za zbrifat, je pouno poslancu, kə nas majo za norca, saši-ni, kə ubiuajo za nəč še dušice an še an še rəzbuojniki, kə so uriedni biet zaklenjeni tu to oro, kə je postala na legenda.

Rauno potən se je odlasu zvočnik an se je zlomu čar, medtem kə sonce je božalo našaa velikana.

Te pravi sîn od kraja

CATIA QUAGLIA*

Onde to jê bil den kraj ki an jê mêl naa sîno, naa somaa sîno. Ano isi sîn an jê bil wrastel pidîrinen, ki an jê mêl, ökol njaa, wse ite ki so mu dajali ražun ano wse ite ki so dělali itö ki an tël: dikle, famêje, strîce. Wsy so ledali ja skontantet ano mu dajet ražun. Ano itako sîn bil wrastel z den obec, ki a tël rüdi ovancet. Ano bojê an jê wrastel bö an jê bil ovancen. Den din oća, ki to jê bil kraj, an jê ja poklicel ano an jê mu rêkel, an di “lita rejo orê ano to na bo stalo muć ki ti boš mažel prawzet mö město. Mo – an di – ti nîsi šćë pront. So ma byt prisyrćni za kwazet judin tu-w nin tyro.” “Oća – jê mu rêkel sîn – z judmi so ma mêt no prawo basido ano no dolo palico. Ći so smi, so jin di da ģo, ċi so na smi, so jin raćë da nê. Ja bon den pravi ospodên, ćon odêt ledet da ni dëlejtë rawno ano itako ni bojo me seballi ano ni bojo dělali tej to ma byt.”

A jê a barel kraj “za te, ja si den pošćëni kraj?”

“Ģo, oća” jê mu rišpundel sîn.

A jê spet a barel “Za te, ni mi ćejo dobrë jüdi?”

“Ģo, oća” jê mu rišpundel sîn.

“Ano za te – jê spet a barel kraj – jê karjê jê ki be tëli me spodit od isaa rada?”

Sîn itê rêkel “Nê, oća, nê.”

“Ano za te, ji jê karjê jê ki ni me urćajo?”

“Pö nê, oća” jê rišpundel sîn.

“Lipi mēj siněc – jě rěkel kraj – ja na vīdin, mo mīn jasne wua ano ogo-
no syrčē. Nina rič jě kōj bila alibōj kōj čyrna. Pa suncē, tu-w nēbē, nī
wmej som. Tacy pōzvitē, pošlišej ziz wūami ano ziz syrcon ano ledej,
mo nē kōj z očmi.”

Sīn - mōrēš kōj vėdēt – jě bil rizdražēn, mo an bil pa oštoto ano, ko jě mu
prašlo wum, an jě šel ta pēko ano jě an barel za njaa sīno, ki sta se znoli.
Tadej an jě nawadil isamo sīno, itō ki bil mu rěkel kraj ano jě kwazel da
onē dwa mējta si sminēt mēsto. Kraja sīno prawzel mēsto od isaa wbōa
sīno an sīn od pēka šel stat ta rado.

Mo da nišci ma vėdet nikar.

Ano itako to jě owdělalo.

Kraja sīn dėlel din ano nuč, tej mož. Jidel mojo ano dėlel di braw, kar te
drūi an jě lēpo si pranel ano pōčil pa si jo pomislēt da kako to jě lēpo byt
boet, ano da skorē skorē byt pa kraj.

Den din kraja sīn jě šel zamlēt sirkice ta mlīno, tu-w den tyr ano po poti
an jě sritel no staro žanico ki na kumoj tezala nō wrēcē muke. An jě se
wstavil, ji pomoel ano tadej šel po svěj.

Orē na den tēden spet šel po muko ta mlīno ano spet sritel žanico, ano
ištēs orē na drūi tēden. Žanica jě bila wsaki vječ bō vėsala ano nī ri-
vawala već ja zawalit. Ano orē na dvi naději, ko ni so došli ito ki na jě
mēla tyt, na jě mu rakla: “Tī sī den poštoni sīn – na di – ano marataš kej
ljwčaa. Tacy dōlo iti tyr, ki jě den lipi valiki rad, ano tu-w itamo rado jě
na lipa šci, ki to jě kraja šci. Šinkej jě isō wrēcacē pyrstaa ano račiji da
ta-na svēto tī nīsi nalizel ni jaworja, ni srabra, ni pači ki valajo italikol
ki pyrst ki ona jě zapaštala. Tacy – na di – ki kraj an jišci za jo omožēt.
Mo – na di – te ovizawen – nīmeš wmej rišpundet krajo kōj go alibōj nē,
ki nē wsē jě kōj bilo ano nē wsē jě kōj čyrno.” Ano na se wzela ano na jě
šla. Sīn, ki an jě bil kurjōwz an jě šel ano ko an jě došel tu-w itamo tyro
an jě iti šel se pražantet krajo.

An di “Si pāršel izdē ta wen, zawōjo ki mi došel las da matē wōjo omožit
wašo šci ano ja si pāršel baret nji roko.”

Kraj se posesmėjnol ano an jë a barel “Zakoj misliš da bon ti dal mo šći? Mīsliš za byt itako den lipi? – jë a barel kraj.

“Tej waša šći za wes, itako ja za mo moti” rišpundel sìn.

Kraj, ko an jë čol, an jë zdëlel poklicet njaa šći ano ko na jë došla an jë ji rëkel: “Te sìn barüwa wašo roko.”

Šći na jë kumoj ja pošpenula. Jë ji rëkel sìn: “Be tël morët wen šinket kej, mo ta-na svëto nisi nalizel ni jaworja, ni srabra, ni paći ki valajo italikol ki pyrst ki vï stë zapaštala.” Ano an jë ji dal tö wrićacë pyrsta ki bila mu dala ta stara. Šći jë pomladëla, ki wsy itï ki so bili barali nji roko so bili ji parnasli awor, srabrö, wsë sjort paći nu wsako sjorto ano kolör blakuw, mo niden, wmej, bil ji taknol syrcë itako ki baside od isaa sïno.

An jë rëkel kraj “ći ti boš rišpundel tej den öspod, ti ći mët pa no ospodinjo.”

An jë popolednol sïno ano an jë a barel: “meš mët radë mo šći?”

An jë rišpundel “wsej italikol ki ma jo radë nji oća.”

“Tï romoniš tej den kraj, ano tej den kraj meš žïvit. Bon ti dal den rad ano ito boš šel žïvit ziz mo šćarjo”, rëkel kraj.

“Īti – an jë rëkel – so ne žanitke za paraćet. Zwonita zwöne ano wsa ves bodi w fiëšto.”

Jë mu rëkel sìn “ja si piršel ta wen tej den wböë, mo ma kriji ano ma kōža na patïta, ki pa möj oća to jë den kraj.” Ano an jë mu rëkel ći to jë bil ano da kako an jë bil došel së njamo.

Tadej to stalo ki an jë šel spet ta iši za nawadit ocë itö ki bilo se naredilo ano za spet prawzet njaa mësto.

Mo ko an jë došel ta iši, an jë nalizel zağon pärtun ano nišći ki tël mu ji oğat.

Ko an jë rëkel ći to jë ni nišo mu se vërwali ki da kraja sìn an jë wžë ta-pod strëon.

Tadej sìn barel da ni tastë raćyt krajo da jë njaa sìn ta-prad pärtuno ki barüwa po njamo.

To stalo moja tĩmpa ki ni so piršli mu oġat ano a parkundili ta krajo, ito ki bil pa te drũi sĩn.

An di kraj “ni so mi raklẽ da stẽ piršel ta mlẽ ovancet nõ mẽsto tu-w isa-mo rado, ki da stẽ mõi sĩn. Mo mõi sĩn jẽ wżẽ ta-pod iso strẽo. Ći vi stẽ?”
“Ja sy weš sĩn.”

Kraj jẽ rišpundel “pa te sĩn ki jẽ ta-par mlẽ an di da to jẽ ma krĩji.”

“So nĩma pošlišet kõi ziz wũami mo pa ziz syrcon” jẽ mu rẽkel sĩn.

Kraja to jẽ a spomonĩlo od itẽ basid mo te drũi sĩn jẽ mu rẽkel “oća, na botẽ tẽl mu se verwet isamo bundarjo!”

Te pravi sĩn jẽ rẽkel “so nĩma ledet kõi z oćmi!”

An jẽ rẽkel kraj “injẽn ja bon wes barel no somo rić. Iti ki bo rawno mi rišpundel iti, ano kõi iti, mara byt mõi sĩn.”

An jẽ je barel: “za wes ja si den poštẽni kraj?”

Īti rišpundel iti ki to nĩ bil njaa sĩn: “ġo, oća. Vi stẽ tel nej bojẽ pravi ospodẽn.”

Mu rišpundel njaa te pravi sĩn: “tej tu-w ni ĩši den oća na mõrẽ rũdi skontantet wse sve otroke, itako vĩ, oća, na mõratẽ skontantet wse jũdi od ise vase.”

“Injẽn vin ĉi to jẽ mõi sĩn” jẽ rẽkel kraj.

Ano itako a spodil iti ki to nĩ bil njaa sĩn ano a pũstil mẽsto njaa sĩno ano njaa novẽsti da ni kważtẽ tu-w itin tẽro.

*Avtorica si je pravljico izmislila aprila 2018

Mèd

ANTONELLA BUKOVAZ

so kraji v katerih zgodovina zastane oslabi in se skoraj odpove
proizvajanju pripovedne snovi
prekrije se in se podloži da se loči od geografij in politik in kultur in
izgine pred samo seboj
pogoltne jo zastoj tega kar jo sestavlja

mejni prostori nikoli ne zastanejo ne odrečejo se svoji geografiji nikoli
ne nehajo tvoriti zgodovine
obrojevati zgodb podaljševati spominov netiti sporov provocirati
filozofij in ko so porinjeni na rob
porajajo če ne drugega metafore ali odhode bolj gorečih koncev

ljudje ki so zrasli z mejo v sebi se ne orientirajo glede na neko točko
temveč po črti ne kalijo okrog
kakega središča dokler se ne oddaljijo od njega niso vzgojeni v tem
koncentričnem odpirajočem se
gibanju ampak so razvrščeni ob zemeljskem prelomu ki ga samo oni
razločno vidijo in ki se ne veji
se ne projicira postavlja te s hrbtom ob zid

obmejni ljudje imajo zgodovino zmeraj v sebi kot niti pripovedi
vendar gre za zemljepisno prevaro
najpogosteje so žrtev zapletov in se jim nikoli ne uspe distancirati

mejna črta ima podaljške ki segajo k vsakemu njenemu prebivalcu veji
se in z vrivanjem vzpostavlja
nadzor nad poneverbami tako teče tok in črta ni več imaginarna

najmanj kar se lahko zgodi je da se razvije prekomeren občutek za
razliko in za soočenje da se
nasprotuje zdaj tej zdaj oni strani da se ima rajši zdaj to zdaj ono
pokrajino ko se vstopi skozi vrata
in odide skozi okno v nenehnem krožnem menjavanju stražarskih
položajev

med besedami ki so obvisile
med držami brez stališč
med vrvohodstvi napetimi nad praznino
državna meja
ob koncu sence
ki ni zarisana na zemljevidih
ustanovi Mejno državo

onstran besednih iger so bisage že strjene krvi
zakopane na ne več tako skrivnih krajih
ki so postali kleti skrbno urejenih hiš kjer je kri dobro gnojilo
in se na njej hitro primejo temelji in zidovi

onstran besednih iger so resne možnosti za celovito življenje v katerem
skušaš odgovoriti na
vprašanja ki niso enostavna niti za teoretičnega filozofa in stojiš ob

oknu in skušaš seči s pogledom
čedalje dlje od vidnega in raziskati možno

kar je videti s položaja na meji je razslojevanje pokrajine kot bi se
celota dogajala vsak dan nič se v resnici ne nadomesti nič ne prevlada
vse se preplastuje in živi sočasno

kar se govori na obmejnih položajih se tiče točnih koordinat ker jih
spreminja in brusi čas s
skrbnimi opisi sestavljenimi po natančnih zgodovinskih referencah
tudi kadar zadevajo navaden
bukov gozd

ošiljeni spomini
skrivnosti puščene na privezih
užitek ovaduštva

na nobenem drugem kraju ni tako jasno da resničnosti ni temveč je
samo njena interpretacija

Prevedla Veronika Simoniti

Ejtu, ku zviru Ter

LUISA CHER

Voda od Tera, ki zviru pod Mužko oro na teče za veliko kilometre dou po raunem. Za pouno liet voda od Ter na dajala za živiti judan. Od Tera judje so jomali vodo, piesak, pejće za narediti hiše anu voda na dielala koročati kolo ad malina. Pisen to je, ke Terska dolina na miela pouno maline. Ter u mielu dva malina itako Njivica anu Sedlišča. Po močni vodi Tera so spustili posiečene hlode. Prodajali so lies. To dielo je dajalo za živiti naši dolini. Siekli so gozde pozimi anu so spustili hlode po vodi vilazima. Itako so dielali, dokar nieso ustavili vodo dole u Kruozah za storti dan velik pač, dno digo. Judje od ore so pisali 4. ženarja 1695 za prositi ospodarja Giacoma Frangipane od Čente za morieti speka dielati na njih vodo. A itako to nie šlo. Za lažji trasport liesa od gozdou Mužca na ba storjena, poten, za dan čas, dna mala decauville. Na ba doua od Mee do Njivice. Ejtu na so zbirali še lies. Boe poten so jo zdujli do kraja Palona blizu Karnice. Vagone za lies na poanjala prej na lokomotiva, ke na hodila z dermi, poten na lokomotiva z motorjan. Na Njivici na vodi od Tera na ba storjena še na central hidroelektrika. Tale na dajala energijo od lieta 1908 tramvaju, ke od Čente u hodou dou Uidan. A na Njivici luč tou hišah na paršla lieta 1919. Tou družih vasic doline na paršla še poten: u Teru anu Bardu lieta 1920, u Podbardu anu Sedlišč lieta 1927, u Zavarhu lieta 1946, u Mužcu lieta 1958 anu u Brijji lieta 1959.

Terska voda anu Terska dolina so še “biološki korador”, kle so poti, kjer se zbirajo živali za iti deleč. To more vidati še medvede. Njih štampjenje so obrieti na Meji anu dole na Njivici. Od vode od Tera to veliezlo še več pravic. Tou njih u je usakdanje zivjenje. Na Njivici to more sriesti Povodico. Kar u re dež anu to je hudo, kar to armi anu to boušče, Povodica na hodi po vodi. Več čas so jo vidali ore po Patoče anu ore po Mališčacu. Tebot to niema hoditi tapar vode, zake Povodica na te more patinite tou vodo.

Po noće ta na oknah od kišah no se morajo parkazati »Slameneni oči«, ke no majo oči storjene iz slame anu no te prosejo dno prezo tobaka. Poten, ke na zvoni avemaria u pride Skarifíc za te vipejati. Ore u vasi Mužac u se parkaze dan mož, ke u je puou mož, puou koza anu u nosi vodo dieloucan anu ajodice pastirjan na planinah. A predvidno to nima a merkati, će ne u ti močno udari.

Na poti, ke ne veze Šimca anu Planjavo ciklamine u kraju Trepetnika na je na voda, ki zdravi boli od sarca, boli od jubezni. Pravijo, da ejtu u živou dan liepo pastir. Krave u nou na visoko planino anu dan dan u srietou dno liepo hći, ke na ba bielo obličena. To se zdielo, ke na je uzdinjena ali, ke na jo bodi parnala mahla.

Za pouno časa te pastir u nie spau, dokar u nie ji šou blizu. On u bi popaden za njo. U jo mou pouno dićar. Ta velika jubezen na šla naprej od vilazema do lieta. Kar je listje učneu spadati, ta hći, ke na živila tou vodi anu na se klicala Srebrica, na a pustila anu na šla. Pastir malo poten u umar žuj žalosti. Srebrica na paršla nazat, a to bo pozno. Tebot na pastirja spremenila u izvir. Še nas ejtu na teče voda. Pravijo, ke će si moćanj za se zmočiti tou tej ledeni vodi, boš pozabou tarpjenje žuj jubezni.

Kar so Prekmurke pobuoscale Matajur

JOŽICA STRGAR

Pr starem nieso radi čul za pohajanje: djlo, djlo an samuo djlo! So šli ta od hiše vsako ljto za »odpustk« tje h Maricel, go na Srednje za Sv. Trojico an za senjam Sv. Andreja du Ročinj. Tuole je muorlo bit! Sv. Gora an Sv. Višarje pa ankrat v življenju par nogah. Pa še tuole je muorlo bit posreč za človjka, de mu je ratalo iti.

Možje, tisti buj bogati, so radi hodil po sodnijah, pa še tuole tisti, ponavadi, ki so po malomentri fuotral avokate do po mjstah, za udobit nič! Se nie hodilo, so bli drugi cajti. Aldje so kupe djlal, pjł, jeh je še bluo puno, puno. An če nie bluo družega djla so se pa kregal an tukli. Pa še kak faučič je zapjl kri an je tu glav kakemu ratala tama. So bli dobro žejni naši te stari, ne vsi ma skor vsi. Je bluo trjba, ma Buoh nam pomagi, kuo bi se nosilo brjmna go po bulah, če bi na bluo telega pomaganja. Sa je an fajmošter pil, an ga še pije, ma po pamet. Ma pamet ima peruota an frli. Frli an štoklja (čikonja)! Tle par nas so take lepe reči pravli go miz njo, de je tu mojem sarcu bla ku na sveta žvina. Potle san miselna, kaki dobri judje muorajo tam živjt. Le od Jogru (Madžaru) se maj nie čulo nič dobrega. So se jeh vsi bal an če bota mjl priliko ušafita bukva, ki so jeh vkupe spravla Stanko an Branila Bensa an društvo Primorci an Istrani v Prekmurju (Benica Lendava), bota videl zaki, na bom donas pravla. Kr čuješ za Prekmurje se zmisleš na tisto našo legendo Vlada Kreslina, ki takuo jube suoj jezik, dialekt, an soje kraje, de gre lubezan go po luhtu

kar poje, an seda je blizu njega še na ljpa tičica, Nika Zorjan, ki pieje v dialektu prekmurskem. S pjsmijo objemata vse, kar mata rada. Takuo ku smo se mi gnal pruoat radarju na Matajure an elektrodotu, se oni seda, de bi njuh uodi Muri na vzel dušice, ma de bi ji pustil frajno teč an njuh malnam mljt.

Elektrodokta nie, ma, gledi zluodja, led an vjtar sta zadnje ljta polomila drjvje glih po pot, kjr bi muoru iti. Molimo, de bo vsaj Mura an Bila frajno tekla!

Nu, ljtos san mjla milost iti gledat kot majo gnjzda tele čikonje an kod živijo naši judje, ki so po prvi vojski tkaj pretarpjl an seda njuh otroc an otroc od otuok tam živijo v miru z Jogri, an so ku an pušjac, vse vjre, navade ukupe an vsi se matrajo, de bi pozabil vse huduo.

Moja čikonja, kar san jo tjla fotografat, se je vzdigenla von z gnjzda an raztegnila peruota, ku de bi tjela reč »gledime kuo san ljpa«.

San zapoznala an žene od njuh društva, ki san prjd zapisala. Niesam vidla ne malnu ne Mure, bom muorla še iti.

San se peljala z ašenzorjam go na tist ljp vinarium v Lendavi, an videla vaščine, ki so mi storle gorkuoto ta par sarcu, an tu an žlah san zastopila, od kod taka gorkuota ta par sarcu: obednega pitona (betona) an cementovih poti po malomentri, trava, travica an venike, ki rasejo gor po bul an tiste mikine kleti, hišce za vino, ki so vse glih an ti se zdi, ko de hodeš po pravci.

An judje, žene an možje, od tistega primorskega društva, ki so kiek posebnega, majo ico tu sarcu an lučico tu očjh, takuo so te veseli, de na moreš, de bi na kero vižo na teu varnit tele dobruote, ki jo majo.

Nie bluo na dugim, so me poklicale. Mene! Orpo! Bi muorale kerega družega, ma če so mene, če rec, de se fidaajo an de muoram hitro zbrat vse tiste poznance, ki smo bli par njuh na giti, de jem ustrojemo an ljp dan. An nazaj, orpo. Bednega tu tistem cajtu, so bli vsi hnadu do par muorju. Ist na hodim rada, zak se bojim, de se mi na stopi špeh, zatuo san jem parželjela telem mojem parjateljам!

Sama, pa san hitro ustrojila vse, de bi bluo telem mojem Prekmurkam lepuo tle tode.

Je lepuo mjt parjatelje, ki se začnejo pisat z velikim pisanjam (leteram). Zjutra smo se ušafal du Kanalu, kjer ma kandrejo naš kamun, ma dol so nas poklical tisti od »prosvetnega društva Soča«, Klub keramikov – Kanal. So dobro poznani povserode. Tista njuh te guorš pravejo, ma za me so vsi, je Alenka Golo Ličič, ki je ljtos djla pokoncu an no butigo od teleh na ruoke djlaneh zemljenih reči, je ustrojila an tisto piščjlo, ki so jo naši te stari poglavniki nual v starih, starih cajteh. An je čast Bogu an Pavlu Medveščku zagledala sonce nazaj. An tisti bardki ženi, Anki Babič, ki je ustala zagoda, de nam je pokazala kod djlajo (ta par muoste du Kanal) an nam lepuo povjдела vse an predstavlja vse, kar je trjba vjdet o teleh bardkeh aldeh.

Smo popil no kafe an šli napri zak program je biu napeštan. Pejal smo se go na Kolovrat, de bi videl ostajke od te prave vojske, – ma smo videl samuo daž an maglo –, pa drugo volto!

Čakala nas je južna go na Jelenovem Brjgu, kjer moji sarčni parjatelji darže agriturismo. Nie trjba pravt, de so ustrojil naše domače jedila an nardil golo za se varnit.

Potle so nas tu soje niedra sparjel Ornella an Plinio, ta na Polavi. Videl smo njuh budistični tempelj an taku rade so ble tele žene, de so vse tuole videle an de so lohno videle, so jem šenkale njuh prekmurske sladčine. So rjs vič ku parjatelji tala moja Plino an njega žena Ornella. An potle subit goh Mašeri, kjer živijo še buj vesoki parjatelji. San se pohecala, živijo buj vesoko, ma na zamjrta, če mož od Lojze nie zadost vesoka peršona, duoj potle tam tode! Šindaka Germana mislem, Buoh naj jem da zdravje!

Lojza nam je zvestuo pokazala muzej od te starega življenja, uelbano kljt an kovačijo, ki so adna arnika an pušjac za Roženco, taku so obogatjl vas. Moja Lojza, ki je predstavlja telo bogatijo, si vzela cajt an pravla pravla takuo, ki zna le ona, iz sarca an dušice, de bi jo na maj genju pos-

lušat. Tu an žlah san se zazrajtala, de tale žena guori »po našim« po nje, po beneško, an de tele moje Prekmurke pijejo nje besjde an de jo zastopejo. Rada jočem, kar se gajajo take reči! »A razumete?«, san poprašala. »Ja« so jale »sa guori po slovjnsko, dialekt ma naš slovjnski.« Bježta se farbat vsi, ki na zastopeta, kaj sarce Slovjnja do njega dialektla.

An čast Bogu, za tole bogatijo.

Smo šli še gor v Matajur, de kakega pogledamo, ma jeh nie bluo doma. Na slika ta pod sarcam Jezusovim za se zmiselt na Matajur.

Potle je bluo že pozno. Na Kombriške, kjer je čakala Lukčeva hiša, de se no malo podložemo, denemo ukupe tu sarce an ljp dan, an de se pozdravimo, z upanjem, de se preca videmo.

Ma nie skarbi, tisti, ki zastopemo, kaj sito "objem.com" se na zgubmo maj. Takuo de ist, moja Nada an moje Prekmurke se bomo še videle, zak aldje, ki imajo iskreno sarce, se zmiram ušafajo.

Še ki je

ANDREINA TRUSGNACH

San kupila oranžno torbo
armen plašč an plave čerieuje,

sliekla san suhe perja rožan
an san tud odriezala lase.

San očedla lepuo kambro
an popila gorak kafe,

oglednila san se pruoť luhtu
an videla, de še ki je.

Morebit kiek se zaries spremeni,
morebit se spremeni,
morebit sada bon imiela
kuražo za gledat še napri.

Zadnje bukva, ki san prebrala,
so mi notar trošt ucepile,

odparla san vse okna duše
an nje piesem uon spustila.

Sigurno kiek se zaries spremeni,
sigurno se spremeni,
sigurno sada bon imiela
kuražo za gledat še napri.

Senjam beneške piesmi 2018

Tle an sada

CLAUDIA SALAMANT

Kuos pred pačalam stoji,
deževno uodo počaso požgerja,
kapljo za kapljo
an na dne gleda.

Življenje je uoda,
popijmo jo do konca,
tle an sada.

Vietar zapiha,
regrado popiha,
biela lahna padala plujejo
an okuole nas se vartijo.

Življenje je vietar,
ki v luft nas potiska do konca,
tle an sada.

Zvuonovi na turme tučejo,
kukalca na vieji pieje,

note beneške ramonike
okuole nas se odmevajo.

Življenje je glasba,
ki nas toplo objame do konca,
tle an sada.

Senjam beneške piesmi 2018

Ka ostane?

MARGHERITA TRUSGNACH

Nagulni ardeci so ratal suhi
ortenzija tu piču tarp
druga hiša je ugasnila luč
an tam sama stoji

pajčulne se pledejo oku vrat
zad za hišo pod plehan
tam miez darvi na sama mačka
kduo vie ki lovi

ka bo z nam
ka ostane zad za nam
ka ostane
ka bo z nam

jo nie žive duše
v telim koncu vasi
nas zapuščajo prehitro vsi
šla za nimar si tudi ti

ka ostane od puota an suzi
potle ki vietar jih buozca an hladi
od sonca ki ti miga an življenje podari
od nog ki se objemajo tu siene

ka bo z nam
ka ostane zad za nam
ka ostane
ka bo z nam.

Senjam beneške piesmi 2018

IZ NAŠEGA DELA

Iz našega dela

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO

6.1.2018

Čedad, gledališče Ristori
55. Dan emigranta

1.2.2018

Špeter, Slovenski kulturni dom
predstavitve *Trinkovega koledarja 2018*
in priloge *Prvi akordi*
40 let šole GM v Špetru
spregovorili: Živa Gruden, Iole Namor
glasbeni program: gojenci špeterske
Glasbene matice, Oktet Simon Gregorčič

7.2.2018

Trst, Knjižno središče
Predstavitve *Trinkovega koledarja 2018*
Iole Namor

19.2.2018

Gorica, Kulturni dom
Predstavitve *Trinkovega koledarja 2018*
Iole Namor

22.2.2018 – 23.2.2018

Kobarid 2018: Benečija v skupnem

slovenskem kulturnem prostoru
organizacija: Občina Kobarid, Fundacija
Poti miru v Posočju, Društvo Stol, JSKD
OI Tolmin, Inštitut za slovensko kulturo,
KD Ivan Trinko

22.2.2018

Špeter, Slovenski kulturni dom
Vas Potoki v arhivu Slovenskega
etnografskega muzeja
Avtor razstave: Ivo Lavrenčič
glasbeni uvod: zbor Rečan

23.2.2018

Kobarid, Fundacija Poti miru
v Posočju
Otvoritev fotografske razstave
Luca Laureatija
Vojaške kostnice prve svetovne vojne
Predstavitve novega dokumentarno-
risanega filma Cosima Miorellija
1917 – 2017 Preboj pri Kobaridu in
vprašanje meje
predstavili: Luca Laureati,
Donatella Ruttar, Giorgio Banchig

Predstavitev nove knjige o delu
in življenju Viljema Černa
Na izpostavljenem mestu
(zadruga Novi Matajur)
sodelovala: Igor Tuta in Rudi Pavšič
Predstavitev *Trinkovega koledarja 2018*
in priloge *Prvi akordi*
40 let šole GM v Špetru
Iole Namor

4.3.2018

Rezija, Solbica, Muzej rezijanskih ljudi
predstavitev *Trinkovega koledarja 2018*
in knjige Brune Dorbolò
Tala je naša zemja an mi smo nje snuovi

8.3.2018 – 11.3.2018

Mednarodni dan žena
Špeter, Slovenski kulturni dom
Sodelovanje: Zveza beneških žen,
KD Ivan Trinko, Inštitut za slovensko
kulturo

8.3.2018

Poklon Bruni Dorbolò ob
mednarodnem dnevu žena
Predstavitev knjige
Tala je naša zemja an mi smo nje snuovi
Besede: Donatella Ruttar, Iole Namor,
Živa Gruden
Glasba: Aleksander Ipavec – Ipo

11.3.2018

Špeter, Večnamenska dvorana
Gledališka predstava: *Ojceta na bo!*
Beneško gledališče

24.3.2018 – 8.4.2018

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
Razstava: Luigija Moderiana
Eloi, Eloi, lemà sabahtani?
Križev pot posvečen Beneškim Slovincem
Organizacija: Center za kulturne
raziskave Bardo
Sodelovanje: KD Ivan Trinko, Društvo
beneskih likovnih umetnikov, Zbor
Jakobus Gallus, Inštitut za slovensko
kulturo, Muzej rezijanskih ljudi,
Rafaelova družba
Pokroviteljstvo: Občina Čedad

6.4.18 – 8.4.18

Čedad, palača De Nordis
Sejem založništva v manjšinskih jezikih
dežele FJK *Skritek knjige*
Organizacija: Občina Čedad – Urad za
slovenski jezik in okence za furlanski jezik
Sodelovanje: KD Ivan Trinko

6.4.2018

Pravce iz Benečije
Pripovedovala: Anna Bernich

Zvoki jezikov
Večglasna razprava o glasbi
in manjšinskih jezikih
s projekcijo videa SUNS Europe
Marca D'Agostinija

7.4.2018

Jeziki, glasba, šport in gledališče:
izmenjava didaktičnih izkušenj

9.6.2018

Videm: Lionellova loža
Noč bralcev
posvečena pesnikom v slovenščini,
nemščini in furlanščini.
Izbor besedil slovenskih pesnikov
in branje: Antonella Bukovaz,
Maurizio Mattiuzza
Organizacija: Bottega Errante
Sodelovanje: KD Ivan Trinko

10.6.2018

XXIII. mednarodni pohod prijateljstva
Čeniebola-Robidišče-Podbela – XI.
Memorial Ado Cont
organizacija: Camp Nadiža iz Podbele,
Fundacija "Poti miru v Posočju",
Združenje Alpincev Čeniebola,
Pro loco Lipa Čeniebola
sodelovanje: KD Ivan Trinko,
SKGZ Čedad
pokroviteljstvo: Občina Fojda,
Občina Ahten, Občina Kobarid,
Upravna Enota Tolmin

6.7.2018 – 8.7.2018

Literarno srečanje Mittelibro 2018
Predstavitev knjig, srečanja z avtorji
Organizacija: La Libreria,
KD Ivan Trinko
Partner projekta: Mittelfest
Sodelovanje: Associazione Musicale
Sergio Gaggia
pokroviteljstvo: občina Čedad

6.7.2018

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
Dieci prugne ai fascisti
avtorica: Elvira Mujčić
pogovor z avtorico: Michele Obit

7.7.2018

Čedad, Park Italia
Tutta la vita che vuoi
avtor: Giuseppe Passoni
pogovor z avtorjem: Giuseppe Passoni

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
Jugoslavia, terra mia
avtor: Goran Vojnović
pogovor z avtorjem: Michele Obit

8.7.2018

Literarni zajtrk
Čedad, Park Italia
La timidezza delle chiome
avtor: Pietro Moroè
povezovala srečanje: Aurora Malta

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
I Senzastoria

avtor: Tito Maniaco
prestavitev: Massimiliano Santarossa
v pogovoru z Angelom Floramom

28.7.2018

Čedad, Palača Costantini
Kapljice zgodovine in kulture
*Klodičeva družina, družina intelektualcev
ob meji*
uvod: Iole Namor, Cesare Costantini

predavanji: Fabio Bonini,
Franco Fornasaro
glasbeni uvod: Davide Klodič
organizacija: KD Ivan Trinko
in družina Costantini
pokroviteljstvo: občina Čedad

9.7.2018

Topolove – Postaja Topolove
Glasovi iz čakalnice
predstavitel knjige:
Quel Carso felice (Srečko Kosovel)
prevod: Michele Obit
glasbeni uvod: Fajnabanda
organizacija: Društvo Topoluove,
Postaja Topolove
sodelovanje: KD Ivan Trinko

27.9.2018

Viden, Videnska univerza
Slavistični kongres
predstavitel knjige Brune Balloch
Lučice na oknah
Naš svet pouan naposebnosti
sodelovali: Bruna Balloch, Iole Namor
Organizacija: Videnska univerza,
Slovensko slavistično društvo
Sodelovanje: KD Ivan Trinko

1.10.2018

Čedad, sedež KD Ivan Trinko
Informativno srečanje:
ABC slovenske skupnosti v Italiji
izvedenka: Zaira Vidau
organizacija: Državna večstopenjska
šola Pavel Petričič, Inštitut za slovensko

kulturo, KD Ivan Trinko, Slovenski
raziskovalni inštitut (SLORI)

7.11.2018

Čedad, sedež Kd Ivan Trinko
Predstavitel knjige Jožeta Šušmelja:
V Trstu ob osamosvajanju Slovenije
pogovor z avtorjem: Rudi Pavšič,
Iole Namor, Zdravko Likar
organizacija: KD Ivan Trinko, SKGZ

18.11.2018

Špeter, muzej SMO
Aperitiv s knjigo
predstavitel knjige Brune Balloch:
Lučice na oknah
Naš svet pouan naposebnosti
predstavitel: Danila Zuljan Kumar
ZRC Sazu, Raziskovalna postaja
Nova Gorica
organizacija:
Inštitut za slovensko kulturo
sodelovanje: KD Ivan Trinko

Publikacije

Bruna Balloch, *Lučice na oknah*
Naš svet pouan naposebnosti

Trinkov koledar za leto 2019

Kolendar 2019

izdalo: Kd Rečan-Aldo Klodič

sodelovanje: Kd Ivan Trinko

Kalendarih 2019

izdalo: Center za kulturne raziskave

sodelovanje: Kd Ivan Trinko

Društvena spletna stran www.kries.it

Knjižnica KD Ivan Trinko- spletni katalog:

<http://www.winknj.si/OPAC/10005>

e-mail: kdtrinko.bib@kries.it

**SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE
LETO 2017**

KSENIJA MAJOVSKI
(NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST)

Slovenska bibliografija videnske pokrajine upošteva serijske in monografske publikacije, ki govorijo o Slovencih s tega območja, dela slovenskih avtorjev in založnikov iz videnske pokrajine ter dela v slovenščini ali v slovenskem narečju, ki so nastala na obravnavanem ozemlju. Kriterij izbora gradiva za bibliografijo je dokaj širok, saj smo k monografijam prišteli tudi stenske koledarje, kartografsko gradivo, glasbene tiske, gradivo razmnoženo kot tipkopolis oz. računalniški izpis (npr. besedila uprizoritev Beneškega gledališča) ter zvočne posnetke s knjižno prilogo.

Popis je urejen po strokah univerzalne decimalne klasifikacije z dodatkom naslovnega in imenskega kazala. V bibliografijo smo vključili tudi starejše tiske (do 6 let nazaj), ki so izostali iz prejšnjih bibliografij zaradi težav pri pridobivanju gradiva. Odločili smo se, da objavimo njihov popis, saj bi sicer te enote izpadle. Označene so z zvezdico (*).

Bibliografija je izdelana z računalniškim programom COBISS, ki povezuje v omrežje več kot 900 slovenskih knjižnic. Narodna in študijska knjižnica je vključena v to omrežje. Baza podatkov COBISS je dosegljiva v celoti ali pa tudi kot katalog posamezne vključene knjižnice prek spleta internet, in sicer tudi na naslovu spletne strani Narodne in študijske knjižnice <http://www.knjiznica.it>.

0 ZNANOST IN ZNANJE NA SPLOŠNO

1.

ZVEZA slovenskih kulturnih društev. Občni zbor (51 ; 2017 ; Špeter)

ZSKD : letno poročilo 2016 / [uredila Martin Lissiach in Mateja Milic]. - Gorica ; Trst ; Videm : Zveza slovenskih kulturnih društev, 2017. - 26 str. : ilustr. ; 30 cm
Ov. nasl. - 100 izv. - Izdano ob 51. rednem deželnem občnem zboru 28. aprila 2017 v Slovenskem kulturnem domu v Špetru
COBISS.SI-ID 10113260

05 SERIJSKE PUBLIKACIJE

2.

ALL'OMBRA del Canin = Tau Cianynove sinze : bollettino parrocchiale di Resia. - Udine : Parrocchia di Resia, [196-]- . - 38 cm
90(2017), 1-2
*Četrletnik. - Popis po Anno 66, No. 1 (1993). - Vzpor. nasl. se spreminja. - Večkrat spre-
meni štetje letnikov*
COBISS.SI-ID 3369522

3.

ČRKOVNA nevihta. - [Špeter : Dvojezična osnovna šola, 2009?-]. - 30 cm
[2016/2017], ena št.
[2017/2018], št. 1-2
Občasno. - Popis po l. 2010. - Besedilo v slov. in it.
COBISS.SI-ID 8217068

4.

DAL "San Martino" : bollettino parrocchiale. - [Ljesa : župnija, 1962?-]. - 33 cm
65 (2017), n. 1-3
Trikrat letno. - Popis po: n. 1, anno 11 (1972). - Pretežno v it. z besedami ali stavki v beneškoslovenskem narečju
COBISS.SI-ID 2758124

5.

DOM : kulturno verski list. - Cividale : Dom, 1966- . - 47 cm
52 (2017), št. 1-22
Način dostopa (URL): www.dom.it. - *Štirinajstdnevnik*
ISSN 1124-6472
COBISS.SI-ID 30191873

6.

EMIGRANT : bollettino dell'Associazione emigranti sloveni Friuli-Venezia Giulia = glasilo Društva slovenskih izseljencev Beneške Slovenije. - Orbe : [Zveza Slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske Krajine], 1969- . - 29 cm
33 (2017), 1/2, 3-4,5/6
Občasno, nato dvomesečnik. - Od leta 1969 do 1974 izhajal v kraju Orbe (Švica), od l. 1981 izhaja v Čedadu (Italija). - Emigrant ni izhajal med leti 1975-1980. - Od l. 1982 se podnasl. spreminja. - Format se spreminja. - Pril. k št. 4: Kolendar 2018
ISSN 2039-876X
COBISS.SI-ID 29808641

7.

GALEB : mladinska revija. - Letn. 1, št. 1 (1954/1955)- . - Čedad : Zadruga Novi Matajur, 1954- . - 24 cm
63 (2016/2017), št. 5-8, 9/10
64 (2017/2018), št. 1-4
Mesečnik (med šolskim letom). - Do letn. 39 (1992/1993), št. 2 založnik: Trst : Založništvo tržaškega tiska. - Format se spreminja
ISSN 1124-6480 = *Galeb (Čedad)*
COBISS.SI-ID 29761793

8.

GALEBOV šolski dnevnik. - 1983/1984- . - Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1983- . - 20 cm
2016/2017
2017/2018
Letnik. - V šolskem letu 1993/1994 in 1997/1998 izšlo z nasl. Šolski dnevnik slovenskih denarnih zavodov Furlanije-Juljske krajine. - Izdajatelj: leto 1997/1998 - Sergio Schiber-natore editore; leto 1993/1994 - Gruppo Stampa Editoriale; od leta 1994/1995 dalje (razen

leta 1997/98) - Zadruga Novi Matajur. - Suplement ali priloga k: Galeb (Čedad) = ISSN 1124-6480
COBISS.SI-ID 28987904

9.

MLADINAMIT : šolsko glasilo = giornalino scolastico. - 2010/2011, št. 1- . - Špeter : Državna večstopenjska šola s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom, [2010]- . - 53 cm
2017/2018
Besedilo v slov. in it. - L. 2017 je šola bila poimenovana po Pavlu Petričiču
COBISS.SI-ID 4378348

10.

NĀŠ glas = La nostra voce : periodico del Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum". - Anno 5 [i. e. 1], no. 1 (dic. 2005)- . - Prato di Resia : Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum", 2005- . - 30 cm
13 (2017), n. 1
Trikrat letno. - Besedilo v rezijanščini in it.
COBISS.SI-ID 231738112

11.

NOVI Matajur : tednik Slovencev videmske pokrajine. - Leto 1, št. 1 (1974)- . - Čedad : ZTT, 1974- . - 49 cm
2017, št. 1-11, 11 [i. e. 12]-13 [i. e. 14], 15-49
Tednik. - Besedilo v slov., it. in beneškoslovenskem narečju. - Od št. 20 [i. e. 22], leto 1992 (20. jun.) dalje založnik: Soc. coop. Novi Matajur. - Dostopno tudi na: <http://www.novi-matajur.it>. - Je nadaljevanje: Matajur
ISSN 1124-6626 = Novi Matajur
COBISS.SI-ID 29265409

12.

ROBIDA. - 2015, n° 01- . - [S. l. : s. n.], 2015- . - 30 cm
2017, n. 3
Urednici Maria Moschioni in Vida Rucli. - Besedilo pretežno v it., nekateri članki v slov.
COBISS.SI-ID 10080236

13.

SLOVIT. - Anno 1, no. 1 (1999) . . - Cividale del Friuli : Most, 1999- . - 30 cm
19 (2017), n. 1-10

Dostopno tudi na: <http://www.dom.it/category/slovit/>. - Mesečnik

ISSN 1826-6371 = *Slovit (Cividale del Friuli)*

COBISS.SI-ID 100705024

14.

TRINKOV koledar za Beneške Slovence za leto - 1953- . - [S.l.] : samozal., [1952]-
. - 15 cm

2017

Letnik. - *Nasl. se spreminja:* za leta 1968-1985: *Trinkov koledar za navadno (ali prestopno) leto ...; za leta 1993-1998: Trinkov koledar za leto ...; za leto 1999 in dalje: Trinkov koledar ...* - *Založniki se spreminjajo:* za leta 1954-1960: *Rev[erendo] Val[entin] Reven in delavci Beneške Slovenije v Belgiji; za leta 1968-1981: samozal.; za leta 1982-1985: Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad; za leta 1992-1999: Zadruga Lipa, Špeter; za leto 2000 in dalje: Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad.* - *Format se spreminja:* za leta 1953-1985: 15 cm; za leto 1992 in dalje: 21 cm. - *Koledar za leta 1986-1991 ni izšel*

ISSN 1124-6790 = *Trinkov koledar*

COBISS.SI-ID 28988160

15.

La VITA cattolica : settimanale del Friuli. - Udine : La Vita cattolica, 1923-
93 (2015), n. 1-50

Popis po št. 5, letn. 78 (2000). - *Enkrat mesečno stran v slov. ali beneškoslovenskem narečju z nasl. Po slovensko.* - *Od l. 2015 je str. "Po slovensko" objavljena v pril. Eventi, cultura e sport*

ISSN 1120-9399 = *La Vita cattolica (Udine)*

COBISS.SI-ID 30742272

16.

VITAINSIEME = Življenjekupe : bollettino delle parrocchie di s. Leonardo AB. (S. Leonardo) e di s. Paolo (Stregna). - Anno 1, n. 1 (dic. 2001)- . - San Leonardo : [Parrocchia], 2001- . - 30 cm

94 [i. e. 95] (2017), n. 1-50

Trikrat letno, od l. 2015 dvakrat letno. - Pretežno v it. - Letn. 2, št. 2 ima slov. naslov Življjetkupe, od letn. 2, št. 3 dalje slov. nasl. Živjetkupe. - Od leta 2016 napačno štetje letnikov. - Je nadaljevanje: Bollettino parrocchiale di San Leonardo

31 SOCIOLOGIJA, DEMOGRAFIJA, STATISTIKA

17.

FLORAMO, Angelo

Balkani : appunti per una storia femmina = Balkan : zapiski za žensko zgodbo / Angelo Floramo ; [traduzione, prevod Dana Čandek]. - Grimacco : Associazione Topolò ; Cividale del Friuli : Circolo di cultura Ivan Trinko = Garmak : Društvo Topoluove ; Čedad : Kulturno društvo [Ivan Trinko], 2017 (Cormòns : Poligrafiche San Marco). - 45 str. ; 21 cm. - (Collana Tapù = Zbirka [Tapù] ; 1)

Izšlo ob prireditvi Stazione di Topolò, XXIV edizione = Postaja Topolove, 24. izvedba. - Opombe z bibliografijo

COBISS.SI-ID 9907436

37 VZGOJA. ŠOLSTVO. IZOBRAŽEVANJE. POUK. PROSTI ČAS

18.

PETRICIG, Paolo

V otroških očeh = Agli occhi del bambino : Paolo Petricig. - [S. l.] : Centro studi Nediža = Študijski center [Nediža], cop. 2017. - 35 str. ; 21 cm. - (Zvezki = Quaderni ; 9) 50 izv. - Vzpor. slov. in it. besedilo. - Z oznako: Zvezek je bil natisnjen ... ob poimenovanju Večstopenjske šole s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom v Špetru po Pavlu Petričiču (11. marca 2017)

COBISS.SI-ID 9887724

39 ETNOLOGIJA. ETNOGRAFIJA. FOLKLORA

19.

MUSEO dell'arrotino : Stolvizza di Resia (UD) = Museo brüsarjow : Solbica - Rezija. - [Rezija : Comitato associativo monumento dell'arrotino, 2017 ali 2018] (Tolmezzo : "Moro Andrea"). - [18] str. : ilustr. ; 21 cm

Založnik naveden v predgovoru. - Besedilo v it. in prevodi v slov., nem. in angl.

COBISS.SI-ID 10256620

20.

QUAGLIA, Sandro

Rezijanski brusači = Ti rozajanski brüsarji : tradicionalna kolektivna proizvodna praksa od konca 18. do srede 20. stoletja / [Sandro Quaglia Guket, avtor kataloga ; Živa Gruden, prevajalka besedila]. - [Čedad etc.] : Most [etc.], 2017 (Tolmezzo : "Moro Andrea"). - 46 str. : ilustr. ; 21 x 22 cm

Podatka o avtorju in prevajalki navedena v spremnih besedah. - Prevod dela: Gli arrotini della Val Resia

COBISS.SI-ID 10230508

21.

STRANI Matajurja. - 2a ed., ristampa. - San Pietro al Natisone : Planinska družina Benečije, 2017 (Udine : Publicad). - 247 str. : ilustr. ; 13 cm

Del besedila tudi v beneškoslovenskem narečju

COBISS.SI-ID 10013420

22.

TA prawā pravicā od lisīca od Rezja = Resnična pravljica o lesici iz Rezije / [posnela in prepisala Catia Quaglia Bidrlinawa ; za prevod v slovenščino je poskrbel Peter Senizza ; knjigo ste [!] ilustrirali Anna Maria Di Lenardo Kafolawa in Daniela Negro Ojskina]. - 1. ponatis. - [S. l.] : Rozajanski čirkolo "Rozajanski dum" = Rezijansko kulturno društvo "Rozajanski Dum", 1997 [i. e.] 2017 (Tolmeč : Treu Arti Grafiche). - 47 str. : ilustr. ; 25 cm

Vzpor. besedilo v rezijanskem narečju in slov. - Na nasl. str. navedeni letnici 1. izd. in ponatisa

COBISS.SI-ID 10037228

23.

TA prawā pravicā od lisīca od Rezja = La vera storia della volpe di Resia / [registrato e trascritto da Catia Quaglia Bidrlinawa ; i disegni sono di Anna Maria Di Lenardo Kafolawa e Daniela Negro Ojskina]. - 1a ristampa = 1. ponatis. - [S. l.] : Rozajanski čirkolo "Rozajanski dum" = Circolo Culturale Resiano "Rozajanski Dum", 1997 [i. e.] 2017 (Tolmezzo : Treu Arti Grafiche). - 47 str. : ilustr. ; 25 cm

Vzpor. besedilo v rezijanskem narečju in it. - Na nasl. str. navedeni letnici 1. izd. in ponatisa

COBISS.SI-ID 10013932

24.

TI rozajanski plesawci anu citrawci [Slikovno gradivo] = I suonatori e i ballerini della Val Resia : naš kolindrin 2018 / biside, testi a cura di Luigia Negro, Sandro Quaglia ; jë ga naredil te rozajanski kultürski čirkolo "Rozajanski dum" wkop ziz grüwčičon judi ka brani ples anu citiro anu asočacjunjo "Muzeo od tih rozajanskih judi" = a cura del Circolo culturale resiano "Rozajanski dum" in collaborazione con il Gruppo folkloristico "Val Resia" e l'Associazione culturale "Museo della gente della Val Resia". - Ravanca : Te rozajanski kultürski čirkolo "Rozajanski dum" = Prato di Resia : Circolo culturale resiano "Rozajanski dum", [2017]. - 1 koledar (14 listov) : č-b ; 30 x 22 cm

Vzpor. besedilo v rezijanščini in it. - Koledar s fotografijami iz zapisi o rezijanski folklorni skupini

COBISS.SI-ID 10081260

71/72 PROSTORSKO UREJANJE. ARHITEKTURA

25.

RUCLI, Renzo

Valentino Z. Simonitti : architetto e intellettuale di confine = arhitekt in intelektualc ob meji / Renzo Rucli, Giovanni Vragnaz ; [traduzione, prevod Živa Gruden ; servizio fotografico, fotografska oprema Luca Laureati ; altre fotografie, druge fotografije Riccardo Toffoletti, archivio, arhiv Simonitti, archivio del Centro studi Nediža, arhiv Študijskega centra Nediža]. - Ristampa = Ponatis. - San Pietro al Natisone : Centro studi Nediža = Špeter : Študijski center Nediža, cop. 2017 (Pasian di Prato : Lithostampa). - [12], 133 str. : ilustr. ; 28 cm

Vzpor. it. besedilo in prevod v slov. - Introduzione alla nuova edizione = Predgovor k novi izdaji: str. [1-12]. - Na zavihku podatki o avtorjih

COBISS.SI-ID 10008300

26.

COLONIA d'arte Alpe Adria (7 ; 2017 ; Lusevera)

Planet Bardo : esplorazioni artistiche in Alta Val Torre, 24.-29.07.2017 / [7a Colonia d'arte Alpe Adria, Lusevera = 7. Umetniška kolonija Alpe Jadran, Bardo. - Lusevera : comune = Bardo : komun, [2017]. - [24] str. : ilustr. ; 15 cm

Ov. nasl. - Besedilo v it. in slov.

COBISS.SI-ID 10083308

27.

PODRECCA, Walter

Kolendar 2018 [Slikovno gradivo] / sculture di Walter Podrecca. - [Čedad] : Slovenci po svetu = [Cividale del Friuli] : Unione emigranti Sloveni del Friuli Venezia Giulia, [2017] ([Premariacco : Juliagraf]). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 23 x 32 cm. - (Emigrant, ISSN 2039-876X ; 2017, 4)

Stenski koledar s fotografijami lesenih skulptur Walterja Podrecca. - Stenski koledar izšel kot priloga k št. 4 (2017) glasila Emigrant

COBISS.SI-ID 10078444

28.

POSTAJA (24 ; 2017 ; Topolove)

Postaja Topolove = Stazione di Topolò : XXIV : luglio 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16. julija / [traduzioni Sofia Miorelli - inglese, Ilaria Ciccone - sloveno e inglese ; disegni Elena Rucli, Cosimo Miorelli, Giorgio Vazza ; fotografie Michele Thomas ... et al.]. - [Topolò = Topoluove : Associazione, 2017] (Cormòn : Poligrafiche San Marco). - 107 str. : ilustr. ; 21 cm

Dodatka k nasl.nad nasl. - Besedilo v slov., it. in angl. - "Ventiquattresima edizione"-->kolofon

COBISS.SI-ID 9963756

29.

GRUDEN, Živa

Prvi akordi : [40 let šole Glasbene matice v Špetru = 40 anni della scuola Glasbena matica a San Pietro] / [besedilo, testo Živa Gruden ; fotografije arhiv Študijskega centra Nediža = fotografie archivio del Centro studi Nediža]. - Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko = Cividale del Friuli : Circolo di cultura [Ivan Trinko], cop. 2017 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 125 str. : ilustr. ; 24 cm

Besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 10075372

821.163.6 SLOVENSKA KNJIŽEVNOST

30.

DORBOLÒ, Bruna

Tala je naša zemja an mi smo nje snuovi : [literarni, publicistični in dramski narečni teksti = testi letterari ed articoli in dialetto sloveno] / Bruna Dorbolò ; [uredili, a cura di Iole Namor, Lucia Trusgnach ; sodelovali sta, hanno collaborato Živa Gruden, Daniela Lauretig ; foto arhiv Študijskega centra Nediža, archivio del Centro studi Nedžia, archiv, archiv Novi Matajur]. - Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko = Cividale del Friuli : Circolo di cultura [Ivan Trinko], 2017 (Cormons : Poligrafiche san Marco). - 209 str. : ilustr. ; 20 cm

Uvod in življenjepis avtorice tudi v it. - Uvod = Introduzione / Iole Namor: str. 5-13

COBISS.SI-ID 9962988

31.

MODERIANO, Luigi

Orloj[e]č : an druge prav[e]ce = L'orologio : e altre storie / [ilustracije in besedilo, illustrazioni e testo] Luigi Moderiano ; [prevodi, traduzioni Gina Moderiano (italijanščina / italiano), Jadranka Križman (slovenščina / sloveno) ; uredil, a cura di Igor Černo]. - Bardo : Center za kulturne raziskave = Lusevera : Centro ricerche culturali, 2017 (Cormons : Poligrafiche san Marco). - 194 str. : ilustr. ; 23 cm

Nasl. in beseda v dodatku k nasl. sta zapisana z obrnjeno črko "e". - Vzpor. besedilo v terskem narečju in prevod v it., na koncu knjige pa še prevod v knjižno slov. - Nasl. na

zadnji platnici: Urica. - Lojze Moderjan: himna o svobodnem polju = Lojze Moderjan: inno allo spazio libero / Viljem Černo: str. 6-7. - Uvod = Introduzione / Gina Moderiano: str. 12-13

COBISS.SI-ID 10002668

32.

SREČANJE med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2017 ; Liesa)

V nebu luna plava : Liessa (Garmak-Grimacco), 09.09.2017 / Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci = Incontro tra scrittori, poeti ed altro ; Karmen Vidmar ... [et al.] ; [uredila Margherita Trusgnach-Tarbianova]. - Liesa-Garmak : Kulturno društvo Rečan - Aldo Klodič = Liessa-Grimacco : Circolo culturale [Rečan - Aldo Klodič] ; [Čedad] : S.K.D.Ivan Trinko, 2017. - [28] str. ; 21 cm

Ov. nasl. - Besedilo slov., it. ali furl.

COBISS.SI-ID 10019820

33.

TOMASETIG, Ada

Domače pravljice = Domače pravce / Ada Tomasetig ; ilustriral Moreno Tomasetig ; [v knjžni (!) slovenščini uredil Janoš Ježovnik]. - Cividale del Friuli = Čedad : Most, 2017 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 104 str. : ilustr. ; 21 x 24 cm

Vzpor. slov. besedilo in besedilo v beneškoslovenskem narečju. - Slovarček manj znanih besed - - Kraljič [Videoposnetek] ; Lisica in njeni prijatelji / režija, animacija in montaža Malalinea ; risbe Moreno Tomasetig ; glasba Jordi Tanyà. - 1 video DVD : barve, zvok ; 12 cm

COBISS.SI-ID 10132204

908 DOMOZNAVSTVO

34.

CALENDARIO [Slikovno gradivo] = Koledar : 2018 / fotografije, slike Maurizio Buttazzoni. - Taipana : Comune = Tipajski komun ; Kobarid : Občina = Caporetto : Comune ; [Čedad] : Združenje = Associazione don Eugenio Blanchini : Most : Dom, [2017] (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 48 x 33 cm

Vzpor. besedilo v it. in slov. - Stenski koledar s fotografijami krajev, rastlin in živali Terske doline in okolice Kobarida

COBISS.SI-ID 10141932

35.

KOLENDAR 2018 [Slikovno gradivo] / foto KD Rečan ... [et al.] ; uredila, realizzazione Margherita Trusgnach Tarbjanova. - Liessa : Circolo culturale Rečan Aldo Klodič = Liesa : Kulturno društvo [Rečan Aldo Klodič] ; [Čedad] : KD Ivan Trinko = C.C. Ivan Trinko, [2017]. - 1 koledar (8 listov) : barve ; 45 x 23 cm

Z oznako: Teksti so bili napisani za natečaj "Naš domači izik" lieta 2003, 2004 an 2010. - Stare fotografije krajev in ljudi s krajšimi pripovedmi v beneškoslovenskem narečju
COBISS.SI-ID 10142444

36.

LIETO 2018 [Slikovno gradivo]. - Bardo : Center za kulturne raziskave = Lusevera : Centro di ricerche culturali, [2017] (Salt di Povoletto : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 23 cm

Besedilo v slov. terskem narečju. - Koledar s fotografijami prebivalcev Terske doline in krajšimi zapisi o krajih v Terski dolini

COBISS.SI-ID 10142700

37.

LONGHINO, Antonio

Val Resia : tradizioni e cultura di un popolo / Antonio Longhino. - [S. l. : s. n.], 2017 (Udine : Marioni). - 253 str. : ilustr. ; 24 cm

Bibliografija: str. 247-250

COBISS.SI-ID 10168300

38.

LUSEVERA 2018 [Slikovno gradivo] = Bardo [2018] / [fotografije] Claudio Ganis, Luciano Mattighello. - Lusevera : Comune = Bardo : Komun, [2017]. - 1 koledar (8 listov) : barve ; 48 x 33 cm

Večinoma vzpor. besedilo v it. in slov. terskem narečju. - Stenski koledar s krajinskimi fotografijami

COBISS.SI-ID 10255340

39.*

MADOTTO, Aldo

Pagine di storia : resoconti di vita resiana. - [S. n. : s. l.], 1983-<2016>. - Zv. <1-5> : ilustr. ; 24 cm

Besedilo v it. ali slov.

Vol. 5.: 1991-2000 / Luigi Paletti ; [fotografie Archivio fotografico del Circolo culturale resiano "Rozajanski dum"... et al.]. - [S. l.] : Circolo culturale resiano "Rozajanski dum", 2016. - 483 str.

COBISS.SI-ID 99726080

40.

SREČNO 2018 [Slikovno gradivo] / pripravil [!], realizato da Alessandro Oman, Anna Wedam ; slike, foto Max Maraldo, Alessandro Oman, Fotografski arhiv Beneške palače = Archivio Fotografico Palazzo veneziano ; prevod, traduzione Luciano Lister, Jelka Daneu Cvelbar. - [Ovčja vas] : Združenje = Associazione Don Mario Cernet ; [Čedad] : Združenje = Associazione Don Eugenio Blanchini ; Malborghetto ; Valbruna : comune, [2017]. - 1 koledar (14 listov) : barve ; 48 x 23 cm

Stenski koledar s krajinskimi fotografijami Kanalske doline in ledinskimi imeni. - Besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 10141676

91 ZEMLJEPIS

41.*

PASCOLI, Marco

Prizorišča prve svetovne vojne v dolini Rezije : dvanajst poti, ki vas vodijo po bojiščih v dolini Rezije v osrčju neokrnjenega Naravnega parka Julijskih Predalp / [besedila in fotografije Marco Pascoli ; prevod Smile Tech]. - Resia : Comune = Rošajanskë kumün : Ecomuseo Val Resia = Ekomuzej doline Rezije, cop. 2015 ([s. l.] : Lito Immagine). - 15 str. : ilustr. ; 24 cm

Avtor naveden v kolofonu. - Izv. stv. nasl.: I luoghi della Grande Guerra in Val Resia - - Prizorišče prve svetovne vojne v dolini Rezije [Kartografsko gradivo] : map. - 1 zvd : barve ; 48 x 68 cm, zložen na 24 x 17 cm

COBISS.SI-ID 10230764

42.

REZIJA = Resia / [besedila uredila, testi a cura di Luigia Negro ; fotografije, foto Kulturno društvo, Circolo culturale resiano "Rozajanski dum" ... et al.]. - Ravanca : Kulturno društvo "Rozajanski dum" ; Gorica : Kulturna zadruga Maja ; Solbica : ZSKD

- Rezija = Prato di Resia : Circolo Culturale Resiano "Rozajanski dum" ; Gorizia : Cooperativa culturale Maja ; Stolvizza : Unione circoli culturali sloveni - Resia, 2017 (Paluzza : C. Cortolezzis). - 23 str. : ilustr. ; 21 cm
2.000 izv. - *Vzpor. slov. in it. besedilo. - Potiskana notranja str. prednjega ov.*
COBISS.SI-ID 9891564

929 BIOGRAFSKE IN SORODNE ŠTUDIJE

43.

ČERNO, Viljem

Na izpostavljenem mestu / Viljem Černo ; pripravil in uredil Igor Tuta ; [slikovno gradivo družinski arhiv ... et al.]. - Čedad : Zadruga Novi Matajur ; [Trst] : SKGZ, 2017 (Divača : Mljač). - 292 str. : ilustr. ; 23 cm
500 izv. - *Bibliografija: str. 284-285. - Kazalo*
ISBN 978-88-95636-30-6
COBISS.SI-ID 10032876

44.*

QUAGLIA, Sandro

Plavan pra Durih Ploc anu drugi jëravi tu-w Reziji : doge rozajanske štorje = Il pievano don Odorico Buttolo e altri sacerdoti in Val Resia : frammenti di storia resiana / [autore Sandro Quaglia]. - Resia [i. e.] Cividale del Friuli = Rezija [!] [i. e.] Čedad : Associazione don Eugenio Blanchini, 2016 (Paluzza : C. Cortolezzis). - 75 str. : ilustr. ; 24 cm
Avtor naveden v kolofonu. - Besedilo pretežno v it., slovarček tudi v slov., rezijanskem narečju in furl. - Na nasl. str. oznaka: Parrocchia di Santa Maria Assunta, Associazione culturale Museo della gente della Val Resia
COBISS.SI-ID 10165740

NASLOVNO KAZALO

Agli occhi del bambino 18
All'ombra del Canin 2

Balkan 17
Balkani 17
Bardo [2018] 38

Calendario 34

Črkovna nevihta 3

Dal "San Martino" 4
Dom 5
Domače pravce 33
Domače pravljice 33

Emigrant 6

Galeb 7
Galebov šolski dnevnik 8

Koledar 34
Kolendar 2018 27, 35
Kraljič 33

Lieto 2018 36
Lisica in njeni prijatelji 33
Lusevera 2018 38

Mladinamit 9
Museo dell'arrotino 19
Muzeo brüsarjow 19

Na izpostavljenem mestu 43
Náš glas 10
La nostra voce 10
Novi Matajur 11

Orloj[e]č 31
L'orologio 31

Pagine di storia 39

Il pievano don Odorico Buttolo e altri sacerdoti in Val Resia 44
Planet Bardo 26
Plavan pra Durih Ploc anu drügi jëravi tu-w Reziji 44
Postaja Topolove 28
Prizorišče prve svetovne vojne v dolini Rezije 41
Prvi akordi 29

Resia 42
Resnična pravljica o lesici iz Rezije 22
Rezija 42
Rezijanski brusači 20
Robida 12

Slovit 13
Srečno 2018 40
Stazione di Topolò 28
Strani Matajurja 21
I suonatori e i ballerini della Val Resia 24

Ta prawä pravicä od lisica od Rezja 22, 23
Tala je naša zemja an mi smo nje snuovi 30
Tau Cianynove sinze 2
Ti rozajanski brüsarji 20
Ti rozajanski plesawci anu citrawci 24
Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto . 14

V nebu luna plava 32
V otroških očeh 18
Val Resia 37
Valentino Z. Simonitti 25
La vera storia della volpe di Resia 23
La Vita cattolica 15
Vitainsieme 16

ZSKD 1

Življenjekupe 16

IMENSKO KAZALO

Buttazzoni, Maurizio (fotograf) 34

Ciccone, Ilaria (1990-) (prevajalec) 28

Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum" 10

Clemente, Danilo (fotograf) 39

Colonia d'arte Alpe Adria (7 ; 2017 ; Lusevera) 26

Cvelbar, Jelka (prevajalec) 40

Čandek, Dana (prevajalec) 17

Černo, Igor (urednik) 31

Černo, Viljem 31, 43

Di Lenardo, Anna Maria (ilustrator) 22, 23

Di Uanis, Lussia (avtor) 32

Dorbolò, Bruna 30

Državna večstopenjska šola s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom (Špeter) 9

Floramo, Angelo 17

Ganis, Claudio (fotograf) 38

Gruden, Živa 20, 25, 29, 30

Gruppo folkloristico "Val Resia" 24

Ježovnik, Janoš (priređitelj) 33

Križman, Jadranka (prevajalec) 31

Kulturno društvo Ivan Trínko (Čedad) 14

Laureati, Luca (fotograf) 25

Lauretig, Daniela (avtor) 30

Lissiač, Martin (urednik) 1

Lister, Luciano (prevajalec) 40

Longhino, Antonio 37

Madotto, Aldo 39

Maraldo, Max (fotograf) 40

Masini, Roberto Marino (avtor) 32

Mattighello, Luciano (fotograf) 38

Milic, Mateja (urednik) 1

Miorelli, Cosimo (ilustrator) 28

Miorelli, Sofia (prevajalec) 28

Moderiano, Gina (prevajalec, avtor dodatnega besedila) 31

Moderiano, Luigi 31
Moschioni, Maria (urednik) 12
Muzeo od tih rozajanskih judi (Solbica) 24

Namor, Jole (urednik, avtor dodatnega besedila) 30
Negro, Daniela (ilustrator) 22, 23
Negro, Luigia (avtor dodatnega besedila, urednik) 24, 42

Oman, Alessandro (urednik, fotograf) 40

Paletti, Luigi (avtor, fotograf) 39
Pascoli, Marco 41
Petricig, Paolo 18
Podrecca, Walter 27
Postaja (24 ; 2017 ; Topolove) 28

Quaglia, Catia (zbiratelj) 22, 23
Quaglia, Renato (avtor) 32
Quaglia, Sandro 20, 24, 44

Rucli, Elena (ilustrator) 28
Rucli, Renzo 25
Rucli, Vida (urednik) 12

Senizza, Peter (prevajalec) 22
Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2017 ; Liesa) 32

Te rozajanski kulturni čirkolo "Rozajanski dum" (Ravanca) 24
Thomas, Michele (fotograf) 28
Toffoletti, Riccardo (fotograf) 25
Tomasetig, Ada 33
Tomasetig, Moreno (ilustrator) 33
Trusgnach, Lucia (1953-) (urednik) 30
Trusgnach, Margherita (urednik) 32, 35
Tuta, Igor (urednik) 43

Vazza, Giorgio (ilustrator) 28
Vidmar, Karmen (1964-) (avtor) 32
Vragnaz, Giovanni (avtor) 25

Wedam, Anna (urednik) 40

Zveza Slovenskih izseljencev iz Furlanije-Julijske Krajine 6
Zveza slovenskih kulturnih društev. Občni zbor (51 ; 2017 ; Špeter) 1

KAZALO

- 5 • KSENIJA DOBRILA
Skrb za jezik v ospredju delovanja paritetnega odbora

15 **KOLENDAR 2019**

- 28 • KD REČAN
Vrata an lies
- 33 • MARGHERITA TRUSGNACH
Vrata
- 34 • IOLE NAMOR
Pregled leta 2018

NAŠA ZGODOVINA

- 47 • BRANKO MARUŠIČ
Slovenci in italijanski preporod/risorgimento
- 58 • VOJKO HOBIČ
75 let od napada na letališče Belvedere
- 70 • LUCIANO MARCOLINI PROVENZA
Pobratenje partizanskih združenj Benečije, Čedadada in Posočja
- 75 • ZDRAVKO LIKAR
Tridesetletna italijanska "okupacija" Kobarida
- 90 • MARGHERITA TRUSGNACH
Jubilej KD Rečan – 50. letnica
- 97 • ZVEZA SLOVENSКИH IZSELJENCEV
Bilo je 50 let od tega v Orbe
- 100 • DINO DEL MEDICO
MI SLOVENCI ...
Ali naše zahteve na kongresu izseljencev iz naše dežele v Fribourgu
- 103 • MARKO PETRIGH
Zakaj?

NAŠI LJUDJE

- 109 • JOŽE ŠUŠMELJ
Viljem Černo – Sodobni Ivan Trinko
- 113 • GIORGIO BANCHIG
Ob 130. obletnici rojstva in 60. obletnici smrti Antona Cuffola
- 121 • FABIO BONINI
Te dolenj – Družina Klodič v Hlodiču
- 126 • ALJAŽ ŠKRLEP
Valentin Garjup in njegove knjige srca
- 131 • LUCIA TRUSGNACH
Olandi Miazzo in Fedori Ferluga v spomin

NAŠ SVET

- 137 • Mi smo tu in razvoj kulturnega turizma
- 144 • ANTONIO BANCHIG
O pouku slovenščine na našem obmejnem območju
- 150 • LUIGIA NEGRO
Milko Matičetov ano Muzeo od tih rozajanskih judi
- 155 • SUZI PERTOT
Meja globoka kot rana
- 165 • RICCARDO RUTTAR
Ki dost nas je v vaseh ob meji?
- 170 • FABIO BONINI
Benečija 2030
- 173 • IOLE NAMOR
Na poti do Stare Gore
- 177 • MIHA OBIT
Zakaj slovenska in italijanska literatura nista več vzporedni

- 181 • AMALIA STULIN
Ta srečen Kras, ta grenka Evropa

NAŠA BESEDA

- 189 • BRUNA BALLOCH
Nas, ou Čenine, so usi zluodje uone!
- 192 • CATIA QUAGLIA
Te pravi sîn od kraja
- 196 • ANTONELLA BUKOVAZ
Mèd
- 199 • LUISA CHER
Ejtu, ku zviru Ter
- 201 • JOŽICA STRGAR
Kar so Prekmurke pobuoscale Matajur
- 205 • ANDREINA TRUSGNACH
Še ki je
- 207 • CLAUDIA SALAMANT
Tle an sada
- 209 • MARGHERITA TRUSGNACH
Ka ostane?

IZ NAŠEGA DELA

- 219 • KSENIJA MAJOVSKI, NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA
Slovenska bibliografija Videnske pokrajine leto 2017

FINITO DI STAMPARE NEL DICEMBRE 2018
PRESSO LA LITHOSTAMPA DI PASIAN DI PRATO